

ILMASTOPERHE-PROJEKTILLA KOHTI VÄHÄHIILISEMPÄÄ ARKEA

-TAPAUS YMPÄRISTÖKANSALAISUUDEN VAHVISTAMISESTA

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Ympäristöpolitiikka
Susanna Järvilehto
Pro gradu –tutkielma
Huhtikuu 2013

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

SUSANNA JÄRVILEHTO: Ilmastoperhe-projektilla kohti vähähiilistä arkea – tapaus ympäristökansalaisuuden vahvistamisesta.

Ympäristöpolitiikan pro gradu –tutkielma, 74 sivua ja 2 liitesivua

Huhtikuu 2013

Tutkielmassa tarkastellaan Tampereella toteutettua Ilmastoperhe-projektia tapauksena ympäristökansalaisuuden vahvistamisesta. Ilmastopolitiikan toimeenpanossa paikallishallinto on tunnistanut asukkaiden roolin päästövähennyksien tavoittelussa. Yhteiskuntatieteilijät ovat laajasti sitä mieltä, että ilmastonmuutoksen torjuminen vaatii sosiaalista ja kulttuurista muutosta. Lisäksi hallinnon ja talouden sekä kansalaisyhteiskunnan diskursseissa on alkanut vahvistua ympäristökansalaisuuden käsite.

Ympäristökansalaisuus on vapaaehtoista, aktiivista ja vastuullista yksilön ympäristöpoliittista toimijuutta, jota tässä tutkimuksessa tarkastellaan arjen ja yksityisen elämän piirin kautta.

Samalla, kun osallistujien kokemuksia projektista ja sen vaikuttavuudesta tuodaan esille, saadaan ymmärrystä siitä millaisia keinoja ja mahdollisuuksia perheillä on toimia ilmastonmuutoksen hillinnän puolesta. Tämä luo kuvaa siitä, millaista on arjen ympäristökansalaisuus nyt ja miten se suhteutuu ympäristökansalaisuudesta käytyyn tieteelliseen keskusteluun ja määritelmiin. Tutkimuksen aineisto koostuu kymmenen perheen haastatteluista.

Ympäristökansalaisuudesta eritellään kolme muotoa: ympäristötietoisuus, ympäristötoimijuus ja ympäristövastuullisuus. Näiden teemojen kautta ympäristökansalaisuuden käsitettä operationalisoidaan aineiston analyysivälineeksi.

Projektissa osallistujia kannustettiin arvioimaan ja muuttamaan tehtyjä päätöksiä kuten asumismuotoa, sekä jokapäiväisiä arkirutiineja kuten ruokavalintoja. Apuvälineenä arjen toiminnoista aiheutuvien kasvihuonekaasupäästöjen konkretisoimiseen käytettiin hiilijalanjälkimittausta. Muutosten kannustamiseksi tarjottiin käytännöllistä asiantuntijatietoa, uusia taitoja sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden tukea.

Aineiston perusteella esitän, että hyvät ilmastoystävälliset käytännöt otetaan helpommin vastaan, jos ne sopivat olemassa olevaan elämäntapaan ja ovat tarpeeksi pieniltä tuntuvia muutoksia perheen arkeen. Sellaiset muutokset, jotka tukivat perheen arjen sujuvuutta, olivat mielekkäitä. Hiilijalanjälkimittaus osoittautui heikoksi välineeksi motivoida toimijuutta, mutta se toi myös selvyyttä arkisten toimien aiheuttamien kasvihuonekaasupäästöjen havaitsemiseen.

Ympäristökansalaisuutta tukevat sellaiset ohjeet ja neuvot, jotka eivät ole ristiriidassa vallitseviin normeihin ja kulttuurisesti jaettuun merkitykseen. Projektin yhtenä tavoitteena oli vahva vertaisviestintä sekä perheiden kesken että heidän muissa sosiaalisissa verkostoissaan. Aineistossa tuli selkeästi esille, ettei vertaisviestintä ole neutraalia vaan siihen sisältyy monenlaisia haasteita. Riskinä on leimaantuminen tai toisten yläpuolelle asettuminen.

Ympäristökansalaisuuden yksityisen piirin korostaminen on tämän aineiston valossa perusteltua. Ilmastoperheet kokivat, että arjen teot ovat tärkeitä ja vaikuttavia. Vastuullisuus ei noussut tekojen taustalta esille voimakkaasti, vaan ilmastomyönteiset valinnat yhdistettiin hyödyllisyyteen ja perheen hyvinvointiin.

Avainsanat: asukasprojekti, ilmastonmuutos, ilmastoneuvonta, osallistuminen, yhteisöllisyys, ympäristökansalaisuus, ympäristövastuullisuus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 ILMANKOS-projekti.....	1
1.2 Ilmastoperheet	4
2 KÄSITTEELLINEN TAUSTA	7
2.1 Ympäristökansalaisuus.....	9
2.2 Tutkimuskysymykset	17
3 AINEISTO JA MENETELMÄT	19
3.1 Haastatteluaineisto.....	19
3.2 Analyysimenetelmä ja prosessi.....	22
4 YMPÄRISTÖTIETOISET ILMASTOPERHEET.....	24
4.1 Osallistumisen taustalla	24
4.2 Projektin käytännön toteutus	26
4.3 Koko perheen projekti	29
4.4 Ympäristötieto ja yhteisöllisyyden haaste	31
5 YMPÄRISTÖTOIMIJUUS.....	37
5.1 Hiilijalanjälki	38
5.2 Tiedon vaikutus arjen käytäntöihin	43
5.3 Tiedon levittäminen	48
6 YMPÄRISTÖVASTUULLISUUS	51
7 YMPÄRISTÖKANSALAISSUUS PROJEKTISSA JA PERHEIDEN ARJESSA	58
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	68
LÄHTEET	73
LIITE 1: TEEMAHAASTATTELURUNKO	

1 JOHDANTO

Ilmastonmuutoksen hillinnässä ihmisten elämäntavoilla ja valinnoilla on suuri merkitys. Koska ilmastonmuutos on kaikkeen maapallon elämään kohdistuva uhka, syväiset kulttuuriset elämäntapamuutokset ovat avainasemassa uhkaa torjuttaessa ja siihen sopeutumisessa. Suomessa on ilmastonmuutoksen kansalaisosallistumiselle lanseerattu käsite ilmastotalkoot, joka kertoo tavoitteesta toimia yhteisen hyvän puolesta. Keskeistä on, miten saadaan kansalaiset mukaan ilmastonmuutoksen hillintään ja millaisissa osallistumisen muodoissa kansalaiset voivat olla ilmasto-ongelman yhteiskunnallisessa ratkaisussa mukana.

Yhä enemmän painotetaan sitä, että kansalaisten toimiminen ilmastokysymyksessä on ratkaisevan tärkeää. Ilman kansalaisten osallistumista hallinnon ratkaisuihin puuttuvat oikeutus ja hyväksyttävyyttä. Ilmastopolitiikka käsittää kaiken toiminnan kasvihuonekaasupäästöjen vähentämiseksi. Kysymys on siitä, miten ja millä keinoilla sopeudumme ekologisiin rajoihin, jotka olemme tähän mennessä jättäneet vähemmälle huomiolle.

Kansalaisten rooli ilmastonmuutoksen torjumisessa on alkanut vahvistua. Tällöin vääjäämättömiltä tuntuvat muutokset, joita elintavoissamme on tehtävä, eivät jää vain teollisuuden ja politiikkojen hoidettavaksi, korkean tason tai suuren ympäristöpolitiikan sanelemaksi. Tosiasiassa poliittiset ja taloudelliset mekanismit ovat näyttäneet ilmastonmuutoksen torjumisessa hitailta ja haastavilta, jotkut jopa epäonnistuneilta, jolloin muutosten aikaansaattaminen vaatii demokratiassa juuri kansalaisten hyväksyntää ja omaa panosta.

1.1 ILMANKOS-projekti

Ilmastopolitiikassa kansallisten ja kansainvälisten neuvottelujen ja sopimusten jälkeen politiikan toimeenpano järjestetään paikallisesti. Kunnat ovat vastanneet ilmastohaasteeseen tyypillisesti erilaisilla ohjelmilla ja strategioilla. Ilmastopolitiikan vaikeutena on se, että vaadittavat toimet vaikuttavat hyvin radikaalisti kansalaisten kuluttamiseen ja elämäntapaan, eli jokapäiväiseen arkeen. Haasteena on, että

ilmastonmuutos on epämukava, kaukainen ilmiö ja ilmastopolitiikan toimet vaikuttavat vasta tuleviin sukupolviin. Poliitiikan toimeenpanossa ja päästötavoitteisiin vastaamisessa on nähty tarve nostaa esille kansalaisten osallistuminen. Ensimmäiseksi on otettu käyttöön pehmeät informaatiokeinot, joiden toivotaan edistävän kotitalouksien siirtymistä kohti vähähiilisempää arkea.

Kuntien rooli ympäristöpoliittisena toimijana on korostumassa. Kuntaorganisaatiot ovat itsehallinnollisia toimijoita, jotka ovat tärkeitä kansainvälisten ja kansallisten tavoitteiden toimeenpanijoita paikallisesti. Monissa kunnissa on otettu ilmastovastuuta ja jaettu sitä vastaavasti edelleen muille toimijoille, kuten yrityksille, yhteisöille ja asukkaille.

Useat kunnat ovat vastanneet ilmastohaasteeseen erilaisilla ilmastostrategioilla. Tampereen seudulla toteutettiin ilmastostrategiatyön kansalaisia koskevassa osuudessa ILMANKOS-projekti vuosina 2009–2012. Tarkoituksena oli edistää kuntalaisten osallistumista ilmastonmuutoksen hillintään tarjoamalla tietoa ja keinoja vähähiiliseen elämään. Projektissa toteutettiin erilaisia toimintatapoja asukkaiden aktivoimiseksi.

ILMANKOS-projektin tarkoituksena oli kannustaa kuntalaisia ilmastoystävällisten valintojen tekemiseen yhteisöllisyyden ja osallistumisen kautta. Hankkeessa oli mukana Tampereen seudun kuntia, yrityksiä ja organisaatiota. Projektia koordinoi Ekokumppanit Oy ja se sai EU-rahoitusta Euroopan aluekehitysrahastosta (EAKR) ja kansallista rahoitusta Pirkanmaan liitolta. Projekti vastasi sekä kansallisiin päästövähennystavoitteisiin että Tampereen seudun ilmastostrategian ja muiden seudullisten ohjelmien mukaisiin tavoitteisiin kansalaisten osallistamisesta ilmastonmuutoksen torjumisessa. Projekti oli jatkoa Tampereen kaupungin 2008–2009 toteuttamalle ILMANKOS-kampanjalle. (Ilmankos 2012.)

Toimintavuonna 2010–2011 järjestettiin ensimmäinen ilmastoperhe-projekti, jossa erilaisia kotitalouksia pyydettiin vuoden kestävään toimintaan. Tarkoituksena oli, että perheet voisivat oppia ja kokeilla vähähiilistä elämäntapaa osallistumalla erilaisiin tapahtumiin ja työpajoihin. Osallistujien tuottamaa ympäristökuormaa ja toiminnan

vaikuttavuutta tehtiin näkyväksi hiilijalanjälkimittauksin toimintavuoden alussa ja lopussa.

Sain loppusyksystä 2011 ILMANKOS-projektin toteuttajilta mahdollisuuden tehdä toimintaan liittyvän pro gradu -työn. Toimeksiantoni oli tutkia ilmastoperhetoimintaa osallistujien näkökulmasta: miten he olivat sen kokeneet ja minkälaisia muutoksia he olivat sen kautta pyrkineet tekemään.

Ilmastoperheet tarjoavat kiinnostavia esimerkkejä siitä, miten kansalaiset pyrkivät vapaaehtoisesti kohti kestäväää elämäntapaa, miten sitä voidaan edistää ja tukea informaatio-ohjauksella sekä levittää yhteisöllisen osallistumisen ja vertaisviestinnän kautta. Tällä tutkimuksella on ajankohtainen taustavire. Vuorovaikutteisuus, toiminta ja osallistuminen ovat keskeisellä sijalla ympäristötietoisuuden ja ympäristövastuullisen elämän edistämisessä. Julkinen hallinto on ottanut aiempaa suuremman roolin kansalaisten ympäristöneuvonnasta, tarjoamalla erilaisia palveluita ja neuvontapisteitä, ja toteuttamalla erilaisia projekteja ja kampanjoita. Aiemmin hallinto ja sen organisaatiot keskittyivät enemmän esimerkiksi energianeuvontaan, kun taas ilmastotietoisuuden levittäminen on ollut enemmän kansalaisjärjestöjen tehtävä.

Ympäristövastuulliset arjen valinnat ovat vielä suuremmalla osalla väestöä vähäisessä roolissa, jolloin kysymys kuuluukin, miten pienentää kuilua marginaalisten ekoelämäntapojen ja valtavirran välillä. Saavatko ilmastoneuvonta- ja informaatiokanavat aikaan sellaista kulttuurista muutosta, joilla kansalaiset motivoituvat vähentämään ympäristökuormitustaan?

Ympäristökansalaisuus on tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava ympäristöpoliittista toimijuutta hahmottava käsite. Jäsennän sen kautta perheiden osallistumista ilmastopoliikkaan ja sen tavoitteisiin. Ympäristökansalaisuuden käsite on hyödyllinen, kun halusin tarkastella osallistujia mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Olemme yksilöitä, mutta myös perheenjäseniä, naapureita, työntekijöitä, kuluttajia, kuntalaisia, järjestöjen tai harrastusryhmien jäseniä. Voimme erilaisten yksityisten ja julkisten toimiemme ja roolimme kautta toteuttaa ympäristövastuullisuutta ja vaikuttaa ympäristöongelmiin.

Tutkimustehtäväni on tarkastella projektia tapauksena ympäristökansalaisuuden vahvistamisesta. Ympäristökansalaisuus toimii työssä laajempänä kehyksenä, jonka läpi tarkastelen projektia ja siihen osallistuneita ihmisiä. Etsin tutkimuksessani arkielämän ympäristökansalaisuutta ja sen rakentumista. Osallistumalla, toiminnan ja kokemusten kautta yksilöt ja perheet voivat kokea ympäristövastuullisuutta ja motivoitua ilmastotekoihin. Kiinnostavaa on, miten projekti on vaikuttanut perheiden arkeen ja toisaalta millaiset ilmastoteot perheissä koetaan ylipäättään mahdolliseksi arkielämän realiteeteissa.

Kansalaisuus sitoo meidät valtioon ja tiettyyn poliittiseen järjestelmään. Elämme maailmassa, jonka toiminnot ja niihin kietoutuneet ongelmat ovat monin tavoin, hyvin intensiivisesti, verkottuneet globaalisti. Tällöin myös kansalaisuuden sisältöä ja rakennetta olisi tarpeellista tarkastella näissä mittakaavoissa. Kestävän ja vähähiilisen yhteiskunnan syntyminen ja organisoituminen edellyttää kansalaisilta aktiivista ja omaehtoista arkensa järjestämistä niin, että toimien ympäristökuormitus olisi mahdollisimman vähäinen.

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on selvittää, miten ilmastoperhe -toimintamallia voitaisiin kehittää mahdollisimman kannustavaksi tavaksi toteuttaa informaatio-ohjausta. Koko ILMANKOS-projekti on tehnyt pilottityötä siinä, miten julkinen hallinto tarjoaa ilmastonmuutokseen liittyvää neuvontaa kotitalouksille. Laajan tiedotuskampanjan lisäksi pienimuotoinen asukaslähtöinen projekti antaa mahdollisuuksia kokeiluihin siitä, millainen ilmastoneuvonta olisi mahdollisimman tehokasta ja toimivaa tavoitteisiin nähden. On koettu tärkeäksi, että projektista saadut kokemukset jaetaan muille vastaavan toiminnan kehittämiseksi ja kannustamiseksi.

1.2 Ilmastoperheet

ILMANKOS-projektin yhtenä osana toteutettiin ilmastoperheet -toimintamallia. Ensimmäinen, reilun vuoden kestävä ilmastoperhe-projekti toteutettiin Kaukajärven ja Annalan asuinalueilla Tampereella, ja toinen Lempäälässä. Tähän tutkimukseen haastattelin Kaukajärven ja Annalan perheitä ja keskityin siis projektin ensimmäiseen toimintakauteen.

Ilmastoperhetoimintaa mainostettiin esimerkiksi sanomalehdissä, kouluissa, linja-autopysäkeillä ja kauppojen ilmoitustauluilla. Projektiin haluttiin erilaisia kotitalouksia yksineläjistä ja pariskunnista lapsiperheisiin. Yhteensä 30 perhettä ilmoittautui mukaan. Tavoitteena oli tarjota asukkaille laadukasta, luotettavaa ja arkeen liittyvää tietoa kasvihuonekaasupäästöjen vähentämisestä. Sen sijaan projektissa ei painotettu tietoa ilmastonmuutoksesta ilmiönä, sitä ajateltiin olevan ihmisillä jo ennestään.

Toiminta ja tieto oli jaettu eri teemoihin, joita olivat asuminen, kuluttaminen, ruokavalinnat, liikkuminen ja jätteet. Lisäksi toiminnassa keskeistä oli yhdessäolo. Tapahtumat ja työpajat järjestettiin perheiden asuinalueella sekä teemoihin liittyvissä vierailukohteissa. (Ilmankos 2012.)

Tietoa tarjottiin ensisijaisesti perheen aikuisille, mutta tapahtumat järjestettiin siten, että lapsilla oli mahdollisuus olla mukana tai heille järjestettiin omaa ohjattua toimintaa. Lapsille oli järjestetty esimerkiksi ilmastosuunnistusta ja kierrätysaskartelua. Nuorille suunnattuja tapahtumia oli muutama, kuten vaatteiden tuunaus -työpaja.

Projektissa yhtenä toimintaa konkretisoivana elementtinä oli hiilijalanjälkilaskenta. Perheiden hiilijalanjälki laskettiin toiminnan alussa ja lopussa. Tämä ei ollut pakollista, mutta kaikkia kannustettiin osallistumaan. Osallistujat täyttivät lomakkeen, jossa käytiin läpi kasvihuonekaasupäästöjä aiheuttavat osa-alueet. Hiilijalanjälkimittaus havainnollisti perheen arjessa aiheutuvat kasvihuonekaasupäästöt ja mahdollisti eri toiminnoista aiheutuvien päästöjen tarkastelun. Perheet saivat tulokset kirjallisesti sekä ehdotuksia jalanjälkensä pienentämiseksi. Tuloksia käytiin läpi ryhmässä ja arvoja verrattiin sekä suomalaisten keskiarvoon että ilmastoperheiden keskiarvoon.

Projektissa ilmastoneuvontaa toteutettiin retkillä, luennoilla, työpajoilla, yhteisillä illanvietoilla sekä tutustumiskäynneillä erilaisiin kohteisiin. Tapahtumia oli keskimäärin kerran kuukaudessa. Kun tietoa tarjotaan luovasti, hauskesti ja mielekkään tekemisen kautta, syntyy positiivisia kokemuksia, jotka voivat vaikuttaa siten tehokkaammin myös asenteisiin ja käyttäytymiseen.

Projektissa korostuivat myös ympäristöasioiden sosiaalinen aspekti ja juurruttamisen tarve. Yksilöihin vaikuttamisen lisäksi projektilla haluttiin ottaa huomioon koko kotitalous eli kaikki perheenjäsenet. Myös yhteisöllisyys ja yhteistoiminnallisuus olivat toiminnan elementtejä, joilla haluttiin tukea tiedon omaksumista ja hyvien käytäntöjen leviämistä. Tämä oli kiinnostava lähestymistapa ja toisaalta vaativa ja haasteellinen projektin toteutuksen kannalta.

Projektissa toivottiin, että ilmastotieto leviäisi perheiden mukana myös heidän sosiaalisiin verkostoihinsa. Lisäksi, vaikka toiminta oli rajattu tietylle alueelle ja tiettyihin perheisiin, tavoitteena ja tuloksena on ollut medianäkyvyys eri viestimissä. Tällöin tietoa ja hyviä käytäntöjä leviää laajemminkin asukkaille. Yleinen kiinnostuksen herättäminen ilmastoperhetoimintaa kohtaan luo tunnettavuutta ja avaa toimintamahdollisuuksia paikallisesti. Se voi myös herättää kiinnostusta muissa kunnissa ja levittää toimintatapaa laajemmin.

Ilmastoperhe -toimintamalliin on saatu esimerkkejä Ruotsista. Monissa kaupungeissa on toteutettu vastaavanlaisia kampanjoita, joissa kaupunki tarjosi tukea tietylle määrälle kotitalouksia, jotka olivat halukkaita vähentämään kasvihuonekaasupäästöjään. Näissä hankkeissa on yhteistä se, että ilmastonmuutoksen hillintä on tuotu arjen kontekstiin. Esimerkiksi Tukholmassa järjestettiin ”Konsumera smartere” eli Kuluta viisaammin -projekti, Kalmarissa ”Klimatpiloterna” eli Ilmastopilotit ja Kristianstadissa ”Klimatbantarna” eli Ilmastolaihduuttajat. Näissäkin projekteissa lähtökohtana oli perheiden osallistaminen, sosiaalinen oppiminen sekä vertaisvuorovaikutus. (Ahonen 2011, 36.)

Työni etenee siten, että seuraavaksi esittelen tutkimukseni kannalta keskeisen näkökulman ja käsitteet. Sen jälkeen käyn läpi keräämäni aineiston ja tutkimusmenetelmät. Analyysi on jaettu kolmeen lukuun, joita seuraa tulosten tarkastelu ja lopuksi johtopäätökset.

2 KÄSITTEELLINEN TAUSTA

Ympäristöpoliittisesta näkökulmasta ilmastoperhe-projekti on kaupungin ympäristöpolitiikan informaatio-ohjausta ilmentävä vaikutuskeino. Hallinnon ympäristöpoliittiset keinot on perinteisesti jaettu kolmeen tyyppiin, joita ovat hallinnolliset ja taloudelliset keinot sekä informaatio-ohjaus. Informaation jakaminen ja ympäristövalistus ovat pehmeitä keinoja haluttujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Ne nojaavat ihmisten itseohjaavuuteen ja rationaalisuuteen, pakottamisen tai sanktioiden sijaan. Kansalaisille ensimmäisenä käyttöön otetaan usein informaatio-ohjaus.

Tutkija Annukka Berg määrittelee tiedollisen ohjauksen tarkoittavan toimia, joilla pyritään vaikuttamaan asioiden tilaan tai toimijoiden valintoihin. Informaatio-ohjausta toteutetaan tuottamalla, kokoamalla tai jakamalla tietoa. Tiedon lisäämistä pidetään tärkeänä ja sitä painotetaan nykyisin monissa politiikkaohjelmissa. Vaikka informaatio-ohjauksen vaikuttavuutta kyseenalaistetaan, Berg arvelee, että suosion selkein selittävä tekijä on poliittinen päätöksentekoympäristö. Informaatio-ohjausta voidaan edistää, koska se ei polje kenenkään intressejä, eikä sillä myöskään ole selkeitä kritikoita. (Berg 2008, 70-86.)

Kansalaisia määritellään jälki-modernissa yhteiskunnassa usein kuluttajina, asukkaina ja osallisina. Ympäristöpolitiikan yhtenä keskeisenä elementtinä on kansalaisten aktiivinen toimijuus. Esimerkkinä tästä suuntauksesta ovat erilaiset kansalaisuutta, osallisuutta ja toimijuutta vahvistavat projektit ja hankkeet, joilla tuetaan, neuvotaan ja aktivoidaan kansalaisia ottamaan heille tarjottua roolia. Näissä tieto ja tiedon jakaminen ovat keskeisiä.

Hallintosektorilla ollaan yhä kiinnostuneempia kansalaisten roolista ja sen vahvistamisesta. Perinteinen sulkeutunut hallintokulttuuri on avautunut kansalaisille ja heille on tarjottava yhä enemmän osallistumismahdollisuuksia ja vaikuttamisen paikkoja.

Demokraattisen hallintotavan kyky ratkaista ympäristöongelmia tarvitsee kansalaisia. Julkinen hallinto on tarjonnut kansalaisilleen ennen kaikkea toimintaosallisuutta ilmastokysymyksen ratkaisussa.

Toimintaosallisuus on sitä, miten hallinto pyrkii kannustamaan kansalaisia huomioimaan ennalta määriteltyjä tavoitteita omassa elämässään ja arjessaan. Toiminnallinen osallisuus on kansalaisten omaehtoista tai tuettua toimintaa, jossa halutaan omilla elintavoilla edistää hallinnon määrittelemiä tavoitteita. Toiminnallinen osallistuminen ei tarjoa suoria vaikutusmahdollisuuksia kansalaisille, mutta sen voi ymmärtää osallisuutena ja osallistumisena kunnan ilmastotyöhön. (Peltonen ym. 2011.)

Ilmastopolitiikkaa on pitkälti määritelty erilaisten kansainvälisten sopimusten, kansallisten ja paikallisten strategioiden ja ohjelmien. Näissä prosesseissa eri toimijaryhmät ovat yhteistyössä määritelleet, kuinka ilmastonmuutokseen tulisi vastata ja mitkä ovat sen hillintään tähtäävät tavoitteet ja keinot. Keskeisimmäksi tavoitteeksi on nostettu kasvihuonekaasupäästöjen vähentäminen. Paikallistasolla päästötavoitteita varten on tehty strategioita ja ohjelmia, joissa muotoillaan kaupunkiseudun tai kunnan toimia ja tavoitteita päästövähennysten toteutumiseksi. Laajemmin yhteiskunnallisessa keskustelussa on alettu puhua vähähiilisestä yhteiskunnasta, jossa olisi erityisesti päästävä eroon hiili-intensiivisestä energiantuotannosta ja fossiilisten polttoaineiden käytöstä. Vähähiilisessä yhteiskunnassa ihmiset eläisivät arkea, joka monella tavalla eroaisi nykyisistä länsimaisista elämäntavoistamme. Ilmastonmuutoksen hillinnän keinot osuvat siis hyvin merkittävästi kansalaisten arkeen ja käytäntöihin. Tämä on myös yksi ilmastopolitiikan vaikeuksista.

Kansalaisten toimintaosallisuutta jäsennetään tässä tutkielmassa ympäristökansalaisuuden kautta. Ympäristökansalaisuus ilmestyi hallinnon diskursseihin 1990-luvulla ja sen väljä merkitys liittyi kansalaisten aktivoimiseen ympäristöongelmien ratkaisussa erityisesti elämäntapojen ja asenteiden kautta.

Akateeminen yhteisö kiinnostui ideasta ja tutkijat keskustelevat siitä, mitä ympäristökansalaisuus voisi tarkoittaa ja millaisia käytäntöjä siihen tulisi liittyä. Erityisen paljon normatiivista ja systemaattista tutkimustyötä on tehnyt Andrew

Dobson, joka on kehittänyt ympäristökansalaisuuden ajatusta pisimmälle. Dobsonin käsite ekologinen kansalaisuus antaakin mielenkiintoisen viitekehysten tarkastella projektia ja siihen osallistuneita asukkaita.

Seuraavassa aluvuossa käyn läpi ympäristökansalaisuusajattelun kehittymistä ja keskustelua alkuajoista tähän päivään. Lopuksi operationalisoin käsitettä tutkimustehtävän mukaiseksi.

2.1 Ympäristökansalaisuus

Ympäristöpoliittisesti relevantissa tutkimuskirjallisuudessa yksilöitä kuvataan usein kuluttajina tai toimijoina. Yksilön arkea on tarkasteltu erityisen paljon kuluttamisen kautta. Yhteiskuntatieteissä on kuitenkin yhä enemmän nähty tarvetta laajentaa toimijaroolia kohti kansalaisuutta. Kansalaisuus-tematiikka on ympäristöongelmien ratkaisun kannalta nostanut mielenkiintoista keskustelua esiin. Esimerkiksi neuvotteleva (*deliberative*) demokratia ja hallinnon avoimuus ovat keskeisiä vihreässä politiikassa ja sisältävät ajatuksen kansalaisten aseman vahvistumisesta ja roolista hallinnon legitimitetin lähteenä.

Ympäristökansalaisuus on käsite, joka on poliittisen teoretisoinnin kohde ja yhä enemmän käytetty hallinnon diskursseissa, yritysmaailmassa ja kansalaisyhteiskunnassa. Termiä käytetään myös vapaasti määrittelemättä kovinkaan tarkasti sen sisältöä tai merkityksiä. Määritykset voivat olla limittäisiä, mutta myös vastakkaisia. (Barry 2006, 21.)

Ympäristökansalaisuuskeskustelussa on löydettävissä erilaisia teemoja. Yhtenä aiheena on sen suhde vihreän politiikan teoriaan tai sen sopivuus tai epäsopivuus perinteisiin kansalaisnäkemysiin ja vallitseviin yhteiskunnallisiin aatteisiin. Tämä varsinainen poliittiseen järjestelmään ja teorioihin kiinnittyvä keskustelu oli varsinkin alkuvaiheen keskeisiä aiheita. Keskustelua on herättänyt myös se, miten ympäristökansalaisuutta voitaisiin edistää, opettaa tai synnyttää. Keskeisiä ovat myös keskustelussa esiintuodut näkemykset toimijuudesta ja toiminnan motivaatiosta. Uusimpana teemana on

keskustelu kansalaisuuden yksilökeskeisyydestä, joka on erityisesti ekologisessa kontekstissa ongelmallinen.

Ympäristökansalaisuus on kirjallisuudessa saanut nimimuunnoksia, kuten ekologinen kansalaisuus, vihreä kansalaisuus tai kestävä kansalaisuus. Olen selkeyden vuoksi käyttänyt tässä tutkielmassa sanaa ympäristökansalaisuus, joka on enemmän suomalaisessa keskustelussa käytetty muoto. Olen tähän käsitteen taustasta kertovaan lukuun kerännyt useita keskustelulinjoja, jotta niistä syntyisi monipuolinen kuva käsitteen eri ulottuvuuksista. Tarkempi tieto alkuperäisestä nimityksestä löytyy aina viitatus artikkelin koko nimestä lähdeluettelossa. Olen rajannut keskustelua siten, että keskityn tutkielmassa erityisesti Andrew Dobsonin ekologisen kansalaisuuden käsitteeseen.

Ympäristökansalaisuus käsittelee yksilön ja yhteiskunnan suhdetta julkisella areenalla ja vie sitä myös kohti arkea ja yksityistä elämää. Sen edistäminen on yksi tapa vaikuttaa kestävä kehityksen toteutumiseen ja ympäristöongelmien torjumiseen ja ratkaisemiseen.

Ympäristöpolitiikkaan on yhtenä perusajatuksena nähty sisältyvän kansalaisten roolin vahvistaminen esimerkiksi osallistumismahdollisuuksien ja suoran demokratian kautta. Tämä kytkee vihreän aatteen ja kansalaisuuden melko tiiviisti yhteen. Ennen 2000-lukua politiikan tutkijat keskustelivat melko vähän kansalaisuuden luonteesta ja määritelmistä ekologisuuden ja kestävä kehityksen kontekstissa (Dobson 2003, 4).

Kanadan ympäristöministeriö käytti ympäristökansalaisuuden käsitettä ensimmäisenä vuonna 1990: "Environmental citizenship encourages individuals, communities and organizations to think about the environmental rights and responsibilities we all have as residents of planet Earth." Ministeriö käytti käsitettä sekä paikallisen että globaalin kansalaisuuden merkityksissä. Se linkitti uudella tavalla ympäristöhuolen, kansalaiset ja poliittiset prosessit toisiinsa. (Szerszynski 2006, 75.) Ministeriön muotoilu viittaa erityisesti tiedostamisen ja tietoisuuden aspekteihin, jotta ympäristö tulisi huomioiduksi yhteiskunnan jokaisella tasolla.

Ympäristökansalaisuus on teoreettisessa keskustelussa pohjimmiltaan käsite, jonka avulla pyritään syvempiin muutoksiin ihmisten ympäristöasenteissa ja käyttäytymisessä. Hallinnollisten ja markkinaperusteisten ohjauskeinojen avulla saatetaan muuttaa käyttäytymistä, muttei helposti päästä asenteiden muutokseen. Asenteiden muutos on kuitenkin myös tärkeää, jos halutaan kohti kestäväää tulevaisuutta. (Dobson & Bell 2006, 1-4.)

Dobson ym. kritisoivat, että yleisin ohjauskeinojen ongelma on, että niissä nähdään ihmisen toimivan omien etujen edistäjänä ja korostetaan yksilön rationaalisuutta. Ympäristökansalaisuuden käsite pyrkii tällöin yhdistämään yksilön ja yhteisen hyvän suhteen. Markkinaperusteiset ohjauskeinot antavat yksilön jatkaa oman edun tavoittelua, kun taas kansalaisuus-näkökulma huomioi oman edun ja ympäristövastuullisuuden välisen kuilun, jonka kaventamiseen tarvitaan sekä asenteiden että käyttäytymisen muutosta. (Dobson & Bell 2006, 5.)

Kansalaisuuskeskustelu on perinteisesti jaettu yksilöä korostavaan liberalistiseen näkemykseen oikeuksista ja vapauksista ja toisaalta yhteisöllisyyttä korostavaan kansalaisuusajatteluun velvollisuuksista ja yhteisen hyvän edistämisestä. Liberalistista ympäristökansalaisuutta on kehittänyt esimerkiksi Dennis Bell (2005), joka keskittyy nostamaan hyvän ympäristön keskeiseksi kansalaisoikeudeksi. Yhteisöllisen ympäristökansalaisen puolesta ovat kirjoittaneet mm. Curry (2000) ja Barry (2006).

Nämä perinteiset kansalaisuuskäsitykset ovat vahvasti valtiokeskeisiä ja ympäristöongelmien globaali luonne sopii joidenkin tutkijoiden mukaan niihin huonosti. Andrew Dobson on ensimmäisiä kansalaisuuden ekologiseen kontekstiin yhdistäviä politiikan tutkijoita. Hän lähtee omassa määrittelyssään liikkeelle ajatuksesta, että kuten ympäristöongelmat myös kansalaisuuden (citizenship) tulee ylittää valtiorajat (Dobson 2003).

Maailmankansalaisuus-ajattelu eli kosmopoliittisuus on Dobsonin mukaan kuitenkin ongelmallinen, koska se ei ota tarpeeksi huomioon ihmisten epätasa-arvoista asemaa mahdollisuuksissa ja vapauksissa olla ja toteuttaa maailmankansalaisuutta. Jako on melko jyrkkä kehittyneiden ja kehitysmaiden kansalaisten välillä. Dobsonin mielestä

tarvitaan uudenlaista kansalaisuuden kontekstia, jota hän kutsuu jälki-kosmopoliittisuudeksi. Jälkikosmopoliittisuus on aktiivista toimintakeskeistä valtion rajat ylittävää kansalaisuutta, jossa keskeisenä periaatteena on oikeudenmukaisuus. (Dobson 2003, 12-32.)

Kansalaisuus perustuu yhteiskunnassamme vastavuoroisuuden ajatukselle siten, että oikeudet ansaitaan velvollisuuksien täyttämällä. Todellisuudessa länsimaisessa hyvinvointivaltiossa kansalaisten vastuu ja velvollisuudet ovat suhteellisen vähäiset, kun taas oikeudet on nostettu näkyvään asemaan. Tämä korostuu Dobsonin mukaan enemmän kansalaisuusteorioissa, joissa keskitytään kansalaisen ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin. Dobson suuntaa ajatteluaan enemmän kansalaisten välisiin suhteisiin, jotka toimivat velvollisuuksien lähteenä. Hän painottaa, että velvollisuuksia tekevä kansalainen on aktiivinen erotuksena oikeuksia nauttivasta passiivisesta kansalaisesta. (Dobson 2003, 42-55.) Dennis Bell (2006) sitä vastoin lähtee kansalaisten oikeuksista liberalistisen perinteen mukaisesti ja pohtii sitä, miten vastuullisuuteen liittyy vapaus. Ympäristökansalaisella tulisi olla vapaus vastuullisuuteen.

Dobson tekee omassa ajattelussaan erottelun ympäristökansalaisuuden ja ekologisen kansalaisuuden välillä. Ympäristökansalaisuus (environmental citizenship) on hänen mukaansa enemmän liberaalin, oikeuksia korostavan perinteen sisällä toimiva, julkisen poliittisen toiminnan piiriin kuuluva kansalaisuusmuoto. (Dobson 2003, 89.)

Ekologinen kansalaisuus on Dobsonin mukaan kiinnostavampaa. Ekologinen kansalaisuus on hänelle uudenlaista kansalaisuutta, joka pohjautuu jälki-kosmopoliittiseen eli kansallisvaltioista riippumattomaan kansalaisuuteen. Se ei perustu vastavuoroisuuteen ja keskittyy hyveisiin, joihin kansalaiset perustavat vastuunsa. Jälki-kosmopoliittisuus tunnistaa kansalaisten epätasa-arvoisuuden ja velvollisuudet, jotka eivät kohdistu tasapuolisesti kaikille. (Dobson 2003, 82.)

Ekologisen kansalaisen toimintaympäristö sisältää sekä julkisen että yksityisen elämän piirit. Hänen mukaansa voi yhtäläillä nimetä kansalaisteoksi sen, että vaatii yhteiskuntaa järjestämään kierrätyksen paremmin ja että kompostoi biojätteensä omalla pihallaan. (Dobson 2003, 136.)

Ekologista politiikkaa tapahtuu nimenomaan arkipäiväisessä elämässä ja sen uusintamisessa. Dobsonin sanoin ”ekologinen kansalaisuus on kokonaan jokapäiväistä elämää”. Yksityinen elämän piiri voi olla esimerkiksi fyysinen tila, kuten koti, asunto tai talo, jossa arkea eletään. Toisaalta sen voi käsittää ihmissuhteina, joiden katsotaan olevan yksityisiä, kuten ystävät ja perhesuhteet. Tämä on Dobsonin mukaan myös suora analogia suhteille, jotka eivät perustu vastavuoroisuuden ajatukselle. (Dobson 2003, 136.)

Dobson korostaa ennen kaikkea ekologisen kansalaisen vastuuta ja velvollisuuksia sekä nykyisiä että tulevia kanssaihmiä kohtaan. Ekologisen kansalaisuuden vastuu on siis ennen kaikkea antroposentristä, joka kumpuaa ihmisten arvoista ja tarpeista. Vastuullisuuden taustalla ovat kansalaishyveet, joista ylimpänä oikeudenmukaisuus. Sitä toteuttavia hyveitä voisivat hänen mukaansa olla esimerkiksi välittäminen ja myötätunto. (Dobson 2003, 67.)

Ekologiset kansalaiset välittävät, koska haluavat tehdä oikein. Dobsonin mielestä on kuitenkin erotettava toisistaan moraalinen yhteisö ja kansalaisten yhteisö. Moraalista yhteisöä ilmentää esimerkiksi hyväntekeväisyys, mutta se ei Dobsonin mukaan ole kansalaisteko. Kansalaisten yhteisö perustuu kausaalisiin suhteisiin ihmisten välillä. Ympäristökansalaisten vastuu on luonteeltaan kausaalinen, eli se syntyy vaikutussuhteiden seurauksena. (Dobson 2003, 123.) Ilmastonmuutoksen kontekstissa kausaalinen vastuu syntyy siten, että hiili-intensiiviset teollisuusmaat asukkaineen voimistavat toimintatavoillaan ilmastonmuutosta, mikä uhkaa erityisesti eteläistä maapalloa, kehitysmaita ja valtamerien saarivaltioita. Ilmastonmuutoksen aiheuttama ympäristökriisi vaikuttaa erityisesti tulevien sukupolvien elinolosuhteisiin.

Ekologisen kansalaisen vastuu ei ole rajaton. Dobson ehdottaa jokaiselle kansalaiselle mittariksi ekologista jalanjälkeä, joka tuo näkyväksi ”ekologisen tilan” eli sen todellisen tilan, jonka tarvitsemme tavaroidemme ja palvelujemme tuottamiseksi. Se luo myös suhteen ihmisiin, joihin jalanjälki vaikuttaa. Tuon tilan (inhimillisen työn, luonnonvarojen käytön ja fyysisen ympäristön laadun) saattaminen kohtuulliselle tasolle olisi ekologisen kansalaisen vastuu. (Dobson 2003, 105.)

Tässä tulee myös ilmi Dobsonin käsitys kansalaisten välisten suhteiden merkityksestä velvollisuuksien lähteenä. Ne ovat sekä tilallisesti että ajallisesti jäsenyteinä suhteina ja kohdistuvat sekä nykyisiin että tuleviin sukupolviin. Dobsonin ajattelu politisoi arjen ja arkeen liittyvän toiminnan valinnat. Ekologisen kansalaisen tulisi siis tiedostaa arkensa poliittisuus.

Ylimpänä hyveenä kansalaisilla tulisi olla oikeudenmukaisuuden periaate. Se ilmentyisi siten, että kaikilla ihmisillä olisi yhtäläinen ekologinen tila ja tulevilla sukupolvilla myös mahdollisuus kohtuullisiin elinolosuhteisiin. Näin ollen hänen ajattelunsa perustuu siihen, että kansalaisten vastuun tulisi jakautua epäsymmetrisesti sen mukaan, kuinka suuren jalanjäljen kukin saa aikaan. Vastuuna on saattaa jalanjälki ekologisesti kestäväälle tasolle. (Dobson 2003, 116.) Edellisen ajatuksen voi rinnastaa ”saastuttaja maksaa” -periaatteeseen. Eli kaikki eivät ole vastuussa yhtäläisesti vaan velvollisia ovat ne, joiden ekologinen tila vaarantaa muiden mahdollisuudet ja ekologisen kestävyuden.

Koska ympäristökansalaisia ei vain ilmesty itsestään, Dobsonin mielestä opetus ja kasvatustieteiden tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita ympäristökansalaisuudesta osana ympäristökasvatusta (ks. esim. Koskinen 2010).

Ympäristökansalaisuuden käsitteen ongelmaksi on noussut liian individualistinen painotus ja rakenteiden ja yhteisön huomioimattomuus. Dobsonin kuvailemia ekohyveellisiä ympäristökansalaisia on hyvin pieni osa väestöstä. Kiinnostavaa on myös tämän tutkimuksen puitteissa tarkastella, miten hyvin ympäristökansalaisuusajattelu suhteutuu valtaosan elämäntapoihin ja aatteisiin.

MacGregor (2006) on esittänyt feminististä kritiikkiä ympäristövastuuttamisesta ja ympäristökansalaisuudesta. Hän keskittyy erityisesti oikeudenmukaisuuden toteutumiseen. Hänen huolenaan on, että kasvava ympäristövastuullisuuden korostaminen lankeaa erityisesti naisten tehtäväksi ja lisää naisten kuormitusta arjessa. Hyviä ympäristökansalaisia pyydetään nyt kierrättämään, uusiokäyttämään, olemaan omavaraisia ja tekemään vihreitä kulutus päätöksiä arjessa ja sen lisäksi osallistumaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Ihmisten tulisi siis olla valmiita vihreään

elämäntapaan käytetyn ajan ja vaivan lisääntymiseen toimissa, jotka ovat jo valmiiksi epätasa-arvoisesti jakautuneet miesten ja naisten kesken. (MacGregor 2006, 107.)

Mm. Melo-Escrihuela (2008) on kritisoinut käsitettä liiasta keskittymisestä yksilöön ja henkilökohtaiseen vastuuttamiseen. Yksilön vastuun liika korostaminen antaa kuvan, jonka mukaan yksilöt olisivat pääsyy ympäristöongelmiin. Jos yksilöä ympäröivä järjestelmä ja rakenteet eivät tue vihreää elämäntapaa, ei niitä voi sivuuttaa, jos halutaan syvempää ympäristökansalaisuutta kuin vain henkilökohtaisia velvollisuuksia. Ympäristökansalaisuuden sosiaalinen konteksti on tärkeä elementti. Vaikka Melo-Escrihuelan mielestä ympäristökansalaisuuden tulisikin ylittää yksilökeskeisyys, hän yhtyy silti kantaan, että edistämisen täytyy lähteä elämäntapamuutoksista, koska se liittyy yksityisen piirin osaksi poliittista toimintatilaa. (Melo-Escrihuela 2008, 121-122.)

Suurin osa keskustelusta käsitteen ympärillä keskittyy teoretisointiin ja vähemmälle huomiolle on jäänyt empiirinen tarkastelu (esim. Wolff ym. 2009). Toisaalta empiriassa keskitytään enemmän selkeästi ympäristöorientoituneisiin ihmisiin, kuten luontoharrastajiin (Waterton & Ellis 2004).

Annu Markkula on väitöstutkimuksessaan tutkinut kuluttajia ekologisina kansalaisina. Hän toteaa, että ekologisen kansalaisuuden tutkimusta on suunnattu vähemmän kodin seinien ulkopuolisiin käytäntöihin: yksityisen elämän julkisiin piireihin, kuten matkailuun ja harrastuksiin. (Markkula 2011, 48.)

Dobsonin ympäristökansalainen sopii yhteiskuntaan, jossa kansalaisilla on vapaus valita ja mahdollisuus olla aktiivinen. Dobson kohdistaa aktiivisen ympäristökansalaisuuden siis enemmän länsimaiden asukkaisiin. Tämä arveluttaa monia tutkijoita (ks. esim. Latta 2007).

Kennedy (2011) on vienyt ympäristökansalaisuutta kohti yhteisöllisempiä ulottuvuuksia käsitellessään yksilöiden kestävästä kulutuksesta edistämistä epävirallisessa naapurustoverkostossa. Hänen mukaansa kritiikkiin ympäristökansalaisuuden yksilöorientaatiota kohtaan voitaisiin vastata tutkimalla ympäristökansalaisuutta ryhmässä. Erilaiset verkostot ovat tässä samanhenkisten ympäristökansalaisten

toimintatiloja, jotka tuottavat sosiaalista painetta kohti kestäväää kulutusta. (Kennedy 2011, 858.)

Olen kerännyt tähän lukuun ympäristökansalaisuuden toimijakuvaa käsittelevää keskustelua sen alkuaajoista tähän päivään ja pyrkinyt saamaan esille kokonaisuutta käsitteen mahdollisuuksista toimia analyysini pohjana. Ympäristökansalaisuudelle ei tämän keskustelun kautta löydy yksimielistä määritelmää, mutta sisällöllisestä keskustelusta löytyy kolme keskeistä ainesta, joilla ympäristökansalaisuutta voi tämän tutkimuksen kannalta lähestyä.

Ensimmäinen ja kaiken perusta on ympäristötietoisuus, jota Kanadan ympäristöministeriö käytti käsitteen ensimmäisessä muotoilussa. Ymmärrys ongelmista ja ratkaisuksista kuuluvat ympäristötietoisuuteen. Tietoisuuden lisäämisen tavoitteena on asenteiden muutos ja osallisuuden kokemus.

Toinen ympäristökansalaisuutta rakentava elementti on ympäristötoimijuus: se miten tietoisuus ja asenteet muuntuvat käyttäytymiseksi ja teoiksi. Ympäristötoimijuutta tarkastellaan tässä tutkimuksessa arjen kontekstissa. Ympäristökansalainen on keskustelun perusteella aktiivinen toimija, joka toimii arjessaan tietoisena omien valintojensa ja päätöstensä poliittisuudesta. Ympäristökansalainen haluaa ottaa omalla arjen yksityisellä toiminnallaan osaa yhteiskunnallisiin asioihin.

Kolmas keskeisin tekijä on vastuullisuus. Vastuu kumpuaa länsimaisesta elämäntavasta, joka on huomattu ekologisesti kestävämmäksi luonnonvarojen kulutuksen suhteen. Vastuuseen liittyy ympäristökansalaisuuden näkökulmasta oikeudenmukaisuus toisia kansalaisia kohtaan ajallisesti ja tilallisesti hahmotettuna. Vastuullisuus ympäristökansalaisuuden kontekstissa tarkoittaa arjen rakentamista niin, että voimme elää mahdollisimman vähän ympäristöä kuormittaen.

Lähden siis analyysissäni etsimään aineistosta edellä mainittuja elementtejä, joilla paikannan ympäristökansalaisuutta ja sen mahdollistumia ja vahvistumia ilmastoperhetoiminnassa. Analyysin keskiössä on ilmastoperhe-projekti, jota tutkin esimerkkinä ympäristökansalaisuuden edistämisestä eli siitä, miten hallinto

informaatio-ohjauksen kautta pyrkii jakamaan vastuuta ympäristöongelmien torjumisesta myös kansalaisille.

Hallinnon pyrkimys kansalaistensa vastuuttamiseen tai ohjaamiseen ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen ja aktiivisuuteen on juuri sitä, mikä on myös ympäristökansalaisuuden ytimessä. Sillä tavoin on perusteltua, että projektia tarkastellaan tässä tutkimuksessa hallinnon pyrkimyksenä vahvistaa ympäristökansalaisuutta käytännössä. Ympäristökansalaisuutta edistetään sen väljässä merkityksessä, sitä mitenkään määrittelemättä tarkemmin. Projektin toimintakuvauksen perusteella lähtökohtana oli se, että asukkaat ottaisivat arjessaan huomioon ympäristönäkökulman ja haluaisivat aktiivisesti olla mukana ympäristöongelmien ratkaisussa, joka on ympäristökansalaisuuden vahvistamista.

Ympäristökansalaisuuden määrittelyprosessi on menossa enemmänkin tieteellisessä keskustelussa. Ilmastoperhe-projekti on konkreettinen tapausesimerkki, jonka kautta pääsen pureutumaan siihen, millainen ympäristökansalaisuus on nyt mahdollista, vastakohtana sille, miten ympäristökansalaisia määritellään tieteellisessä keskustelussa. Laajempaan tutkimusongelmaan tarkastelen sitä, miten ympäristökansalaisuudesta käytävä teoreettinen keskustelu peilautuu etnografisen aineiston kautta.

Ympäristökansalaisuus on kiinnostava normatiivinen lähtökohta tarkastella perheitä ja arkea. Koska käsitteen käyttö on vasta alkuvaiheessa, siihen ei vielä liitetä vakiintuneita tai vahvoja määrittelyjä. Tämä tutkimus muodostuu yhdeksi osaksi tuota määrittelyprosessia.

2.2 Tutkimuskysymykset

Tarkastelemalla projektia ja sen edistämiä ympäristökansalaisuuden muotoja tuotan ymmärrystä siitä, miten ympäristökansalaisuuden idea tuli ilmi ilmastoperheiden arjessa ja mitä uutta aineistoni kertoo ympäristökansalaisuuden tavoitteiden toteutumismahdollisuuksista. Analyysini ja sen pohdinta on toisin sanoin yritys tutkia ympäristökansalaisuutta ja sen edistämistä käytännössä.

Olen tutkimuksessani kiinnostunut ilmastoperhetoiminnassa siitä, miten laaja ja monimutkainen ympäristöongelma sekä sen ratkaisu ja hallinta tulevat osaksi perheiden arkea ja arjessa tapahtuvia valintoja sekä leviävät perheiden kautta mahdollisesti heidän muihin sosiaalisiin verkostoihinsa. Keskeisimmäksi tutkimuskysymykseksi muotoutui:

- *Millaisia ympäristökansalaisuuden muotoja ilmastoperheiden kokemukset tuottivat?*

Kysymyksellä selvitän aineistosta sitä, miten projektin toimintatavat ja toteutus ovat vaikuttaneet perheiden arjen ympäristökansalaisuuteen. Ympäristökansalaisuutta tutkitaan vähähiilisen elämän ja ilmastomuutoksen hillinnän konteksteissa. Lisäksi edellistä kysymystä tarkentavina ja projektia tarkemmin erittelevinä tutkimuskysymyksinä on:

- *Miten perheet kokivat projektin?*
- *Mitä toiminnan yhteisöllinen ulottuvuus merkitsi perheille?*
- *Miten ilmastoperhetoiminnan tuottama käytännöllinen kokemus ja tieto ovat vaikuttaneet arjen käytäntöihin ja miten tietämystä on jaettu eteenpäin?*

Ensimmäisellä alakysymyksellä projektia lähestytään käytännönläheisesti etsimällä aineistosta kokemuksia projektin toiminnasta ja sisällöstä. Toisessa alakysymyksessä pyritään selvittämään, millaista yhteisöllisyyttä projekti edisti ja mikä merkitys sillä oli osallistujille. Ympäristökansalaisuutta on kritisoitu yksilöiden vastuuttamisesta ja sitä on uusimmissa määritelmässä pyritty yhdistämään sosiaalisempiin konteksteihin. Kolmas kysymys keskittyy enemmän projektin ulkopuolelle, siihen miten tieto vaikutti perheiden arkeen. Aineiston avulla pyrin vastaamaan siihen, millaisia muutoksia perheissä on tehty tai millaiset muutokset eivät tunnu mielekkäiltä tai mahdollisilta. Tiedon jakamista kutsutaan tässä tutkimuksessa vertaisviestinnäksi, joka oli yksi projektin tavoitteista. Tutkin vertaisviestintää ja sen esteitä sekä ilmastoperheiden välillä että perheiden muissa sosiaalisissa verkostoissa.

Tällaisella kysymyksenasettelulla pyrin sekä tuomaan uutta ympäristöpoliittisesti ajankohtaiseen tieteelliseen keskusteluun että vastaamaan toimeksiantoani analysoimalla projektiin osallistuneiden perheiden kokemuksia ja löytämään niistä

kehittämiskohtia vastaavien projektien edistämiseksi. Pysin luomaan osallistujien näkökulmasta kokonaisen kuvan projektista ja sen vaikutuksista perheiden arkeen. Kiinnostavaa tämän tutkimuksen kannalta on se, kuinka valmiita tai halukkaita ihmiset ovat ottamaan vastaan vastuuta, jota hallinto heille tarjoaa. Analyysissä etsin myös aineistosta projektin onnistumisia ja haasteita, jolloin tutkimus voi tarjota myös käytännön hyötyä ilmastoneuvontaan ja sen suunnitteluun.

3 AINEISTO JA MENETELMÄT

Syksyllä 2011 Tampereen kaupunki tilasi minulta ilmastoperheitä käsittelevän pro gradu -tutkimuksen. Aloittaessani ilmastoperhetoiminta oli jo loppuillaan, enkä ehtinyt olla mukana perheiden tapahtumissa. Tutustuin etukäteen projektiin lukemalla erilaisia virallisia dokumentteja, projektin Internet-sivuja ja lehtijuttuja. Keskustelimme erityisesti alkuvaiheessa projektivetäjien kanssa tutkielman tarkoituksesta ja tavoitteista. Tärkeimpänä tavoitteena heille oli saada tietoa uuden tyyppisen projektin kokemuksista ja vaikutuksista laadullisin menetelmin, jotta toimintaa voitaisiin parantaa ja kehittää. Teoreettinen näkökulma ja tarkempi ohjaus ovat tapahtuneet seminaariryhmässä yliopistolla. Projektista annettiin tutkimuksen tekemiseen hyvin paljon tieteellistä vapautta ja toisaalta tukea ja asiantuntemusta koko prosessin ajan.

3.1 Haastatteluaineisto

Toimeksiantoni mukaisesti keräsin aineiston osallistujaperheitä haastattelumenetelmällä. Se tuntui luontevalta ja tarkoituksenmukaiselta tavoitteita ajatellen. Haastatteleamalla tutkittavia korostetaan, että ihminen on tutkimustilanteessa subjekti ja hänellä on mahdollisuus kertoa itseään koskevia asioita mahdollisimman vapaasti. Ihminen on tutkimuksessa tällöin merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli. Haastattelun etu kyselylomakkeeseen verrattuna on, että on mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä, syventää saatavia tietoja ja selventää annettuja vastauksia. (Hirsjärvi ym. 2009, 204-205.)

Tutkimukseni aineiston muodostaa kymmenen perheen haastattelut. Haastattelujen määrää en päättänyt etukäteen. Suurimpana tekijänä määrässä pidin saturaation merkitystä eli ajatusta siitä, että haastatteluja jatketaan niin kauan, kuin ne tuottavat tutkimustehtävän kannalta uutta tietoa. Aineisto on riittävä, kun asiat alkavat kertautua (Hirsjärvi ym. 2009, 182). Tässä tutkijalla on itsellään loppujen lopuksi iso haaste ymmärtää, minkä kokoinen aineisto on tutkimuksen kannalta hyvä.

Haastateltavat valikoituivat melko sattumanvaraisesti. Kriteerinä oli, että perhe oli täyttänyt hiilijalanjälkilomakkeen ja osallistunut projektin tapahtumiin. Haastattelupyynnöt toteutettiin siten, että projektipäällikkö soitti perheille osallistujalistalta aakkosjärjestyksessä ja antoi halukkaiden yhteystiedot tämän jälkeen minulle. Lähes kaikki perheet antoivat suostumuksen haastatteluun.

Haastateltavina oli yhtä perhettä lukuun ottamatta lapsiperheitä. Alun perin ajatukseni oli, että myös perheen lapset olisivat voineet olla mukana, mutta usein käytännön syistä tämä ei ollut mahdollista. Lasten näkökulma on tullut aineistoon aikuisten puheen kautta. Iältään haastateltavat olivat arviolta 30–45-vuotiaita. Toteutin haastatteluja perhekohtaisesti käytännössä yksilö- ja parihaastatteluina. Suurempi osa haastateltavista oli naisia, heitä oli yhdeksän ja miehiä viisi. Miehet olivat haastatteluissa joskus passiivisempia tai haluttomampia vastaamaan kysymyksiin, jolloin naisten puheen osuus tässä tutkimuksessa on huomattavasti miehiä suurempi. Vahva naisnäkökulma on otettava yhtenä aineistoa määrittelevänä tekijänä huomioon.

Haastattelut tehtiin pääasiallisesti haastateltavien kotona, mutta myös muualla. Haastattelupaikalla ei kokemukseni mukaan ollut suurta merkitystä haastattelun onnistumisen kannalta. Aloitukset ja lopetukset tuntuivat haastavilta, koska usein olin vieraana haastateltavan kodissa ja tapasin uusia ihmisiä. Tilanteeseen piti heti alussa saada luotua luottamuksellinen ilmapiiri, jossa haastateltava haluaa kertoa myös henkilökohtaisia asioita arkielämästään, ajatuksistaan ja tunteistaan. Toisaalta haastattelu piti oppia lopettamaan luontevasti, jotta haastateltaville jäisi keskustelusta positiivinen olo. Haastatteluissa oli myös tärkeää pitää haastateltavan mielenkiintoa yllä ja samalla käydä läpi kaikki kysymykset.

Käyttämäni haastattelutyypin oli teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu. Tällöin haastattelun teema-alueet ovat tiedossa ja ne perustuvat tutkimuksen viitekehykseen (Tuomi & Sarajärvi 2001, 75). Teemahaastattelu ottaa huomioon ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamat merkityksensä ovat keskeisiä samoin kuin sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48). Haastattelujen avulla saadaan selville, mitä henkilöt ajattelevat, tuntevat ja uskovat. Ne kertovat miten tutkittavat havaitsevat mitä ympärillä tapahtuu (Hirsjärvi ym. 2009, 185.)

Tein etukäteen haastattelukysymyksiä tiettyjen teemojen ympärille. Laadin teemat niin, että haastattelussa käsiteltiin projektia prosessina alkaen osallistumisen taustoista itse projektiin ja sen jälkeisiin muutoksiin ja vertaisvuorovaikutukseen. Lisäksi ympäristökansalaisuuden tematiikka suuntasi kysymään valintojen taustalla vaikuttavista tekijöistä, kuten vastuullisuudesta.

Toteutin haastattelut alkuvuodesta 2012, jolloin ilmastoperhetoiminta oli jo päättynyt vuodenvaihteessa. Tämä antoi perheille mahdollisuuden reflektoida kokemusta kokonaisuutena, pohtia odotuksia ja niiden täyttymistä sekä projektista seuranneita ajatuksia ja tekoja. He tulkitsivat kokemiaan asioita jälkeensä ja miettivät myös kehitettäviä kohtia. Haastattelu oli perheille samalla mahdollisuus käsitellä projektin antia yhdessä.

Haastattelun kesto oli keskimäärin 1,5 tuntia. Käytin haastatteluissa sanelukonetta ja kirjoitin haastattelut sanasta sanaan tietokoneella puhtaaksi. Käytännössä ensimmäisten haastattelujen jälkeen joitakin kysymyksiä jäi pois ja joitakin tuli tilalle.

Haastattelu on aineistonkeruumenetelmänä erityinen siksi, että siinä ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa (Hirsjärvi ym. 2009, 204). Taitoni kuunnella haastateltavaa ja reagoida tilanteisesti parantui matkan varrella, kun kysymyslistaa oli käyty läpi hyvin usein samalla kaavalla. Muutamassa haastattelussa huomasin, että kysyin samoja asioita, joista haastateltava oli jo toisessa yhteydessä kertonut. Jos samaan asiaan joutuu vastaamaan uudestaan, se voi tuntua haastateltavan mielestä turhauttavalta. Toisaalta tässä kohtaa mieleen saattoi tulla muitakin asiaan

liittyviä aiheita, jotka näin syvensivät vastausta. Pidin kaikkia haastatteluja sillä tavoin onnistuneina, että jokaisessa tuli esille uusia näkökulmia ja kaikki haastateltavat suhtautuivat positiivisesti haastatteluun.

Tunnistin aineistonkeruun aikana ja sen jälkeen haastattelumenetelmän haastavia puolia erityisesti aloittelijana. Aineistoon vaikuttaa suoraan se, miten onnistunut luomaan luotettavan ja rennon ilmapiirin, ja miten esimerkiksi nonverbaalinen viestintä vaikuttaa tilanteessa. Onnistuin mielestäni kuitenkin kokonaisuutena keräämään luotettavan ja monipuolisen aineiston, jolla voi vastata asettamiini tutkimuskysymyksiin.

Sitaateissa olen käyttänyt haastatteluista numerointia H1-H10. Olen myös merkinnyt sitaattiin haastateltavan sukupuolen esimerkiksi H1/N ja H1/M. Jos sitaatissa on keskustelua, olen merkinnyt itseni kirjaimella S.

3.2 Analyysimenetelmä ja prosessi

Olen analysoinut aineistoa sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysin keskeisiä välineitä ovat luokittelu, teemoittelu ja tyypittely. Teemoittelussa on kyse aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä erilaisten aihepiirien mukaan. (Tuomi & Sarajärvi 2001, 93.)

Analyysiprosessin aloitin heti ensimmäisen haastattelun jälkeen kirjoittamalla paperille tuoreeltaan haastattelun herättämiä ajatuksia ja tiivistelmää esiin tulleista kiinnostavista seikoista. Kirjoitin jokaisesta haastattelusta samanlaisen paperin. Myös litteroinnin aikana kirjoitin havaintoja ylös. Kun kaikki haastattelut oli litteroitu, luin ne läpi useaan kertaan kokonaiskuvan luomiseksi. Kirjoitin ylös usein toistuvia ja paljon keskustelu-aikaa saaneita aiheita ja alleviivasin niitä haastatteluista. Alleviivasin sitaatteja ja kirjoitin ajatuksille ja kokemuksille laajempia nimityksiä ja merkityksiä marginaaleihin.

Projektin prosessimaisuus vaikutti aluksi aineiston teemoitteluun. Aloitin haastattelut kysymällä projektiin lähtemisen syistä ja etenin tiedon omaksumiseen, levittämiseen,

ilmastoperheryhmään ja sieltä kohti perheiden toiminnan taustalta löytyviin tunteisiin. Haastattelurunko itsessään toimi alussa ryhmittelyn taustana.

Käytin lopulta sekä teorialähtöistä luokittelua teemoihin että aineistolähtöistä menetelmää. Ympäristökansalaisuudesta kumpusi aluksi erityisesti vastuullisuuspuheen etsiminen aineistosta. Olen pyrkinyt aineistolähtöisyyteen siten, että haastatteluissa korostuneet aiheet, kuten hiilijalanjälkilaskenta ja yhteisöllisyyden odotukset ovat saaneet myös tilaa analyysissä ja pohdinnassa.

Olen kirjoittanut analyysiluvut myötäillen viitekehystäni jakamalla projektista kertyneet kokemukset ja ajatukset kolmen aiemmin esittelemäni ympäristökansalaisuutta määrittävän tekijän mukaisesti. Näin teoreettinen näkökulmani nivoutuu sujuvammin analyysin sisälle. Teemojen jakaminen eri ympäristökansalaisuuden muotoihin ei ollut yksiselitteinen, koska monet tiedolliset ja toimijuuteen liittyvät elementit liittyvät vahvasti toisiinsa ja niitä olisi voinut käsitellä kummassakin luvussa. Olen kuitenkin tehnyt jakoa myös siitä näkökulmasta, mitä olen halunnut kunkin teeman kohdalla painottaa. Esimerkiksi hiilijalanjälki ja tiedon jakaminen ovat vahvasti tiedollisiakin elementtejä, mutta olen halunnut korostaa niiden toiminnallista ulottuvuutta. Toisaalta yhteisöllisyyttä olen käsitellyt ympäristötietoisuuden osana, koska haastattelujen perusteella siihen näytti liittyvän erityisesti tiedon syventämisen merkityksiä ja odotuksia.

Analyysissäni haluan luoda kokonaiskuvaa projektista osallistujien näkökulmasta. Aluksi esittelen aineistostani ympäristötietoisuuden ilmentymiä, keskittyen erityisesti projektin käytännön toteutumiseen. Keskeistä luvussa on, miten projekti koettiin ja mitä onnistumisia tai mitä pullonkauloja informaatio-ohjaus tällaisessa muodossa tuotti. Toisessa analyysikappaleessa tarkastelen perheiden ympäristötoimijuutta, jota ilmentävät tiedon omaksuminen, arjessa tehdyt muutokset ja käytäntöjen jakaminen muille. Kolmanneksi etsin aineistostani ympäristövastuullisuuden ilmentymiä ja tarkastelen sitä, miten vastuullisuuteen suhtaudutaan ja vaikuttaako se olevan toiminnan taustalla niin vaikuttava tekijä kuin ympäristökansalaisuusajattelu ehdottaa.

4 YMPÄRISTÖTIETOISET ILMASTOPERHEET

Ilmastoperhetoiminnassa keskeistä oli tietoisuuden lisääminen siitä, miten ilmastonmuutokseen vaikuttavia päästöjä voi hallita arjen tasolla. Projektissa oli pyrkimys kokonaisempaan kestäväan kehityksen mukaiseen näkemykseen arjesta ja ekologisuudesta. Tällöin tapahtumissa ei keskitytty tiukasti pelkästään ilmastotietoon eikä sitä erityisesti korostettu. Tässä luvussa tarkastelen osallistumisen erilaisia lähtökohtia, projektin käytännön toteutusta, koko perheen osallistamisen merkitystä sekä yhteisöllisyyden ulottuvuutta. Seuraavissa alaluvuissa pyrin kuvaamaan sitä, miten projektissa annettu ympäristötieto kohtasi osallistujaperheet ja miten projekti vastasi erilaisiin odotuksiin ja tiedontarpeisiin.

4.1 Osallistumisen taustalla

Monet osallistujat kokivat, että ilmastoperhe-projekti tuli sellaiseen aikaan, jolloin ilmastonmuutoksesta puhuttiin paljon mediassa. Tämä sai heidät pohtimaan sitä, mitä itse voisi tehdä asialle omassa arjessaan, ja toisaalta voisiko siitä olla vielä jotain hyötyä perheelle. Tehokas mainostaminen asuinalueella ja eri tiedotusvälineissä oli herättänyt monien haastateltavien kiinnostuksen osallistua projektiin. Osallistujilla oli hyvin monenlaisia ja eriäviäkin odotuksia projektin suhteen.

Suurin osa haastateltavista piti ympäristöasioita ja ekologisuutta tärkeinä jo ennen projektia ja arjen näkökulma oli käytännöllinen syy lähteä mukaan. Ilmastoperhetoiminta vaikutti olevan monille helposti lähestyttävä projekti, johon osallistuakseen ei tarvinnut mieltää itseään ekologiseksi tai vihreäksi.

H6/N: Että en varsinaisesti ole mikään ympäristön ystävä tai edes vihreä. Että kyllä mä tietysti kaupassa kattelen jotain ympäristömerkkejä. Mutta kuulosti aika hyvältä ja kiinnostavalta projektilta, et se oli ehkä se pääsyy. Toki siinä oli sitten se ajatus että jaa, ei se hullumpi idea ole, että jos jotain vois tehdä ja ajatella toisin.

Ilmastoperhetoimintaan osallistui perheitä erilaisista tiedollisista lähtökohdista. Osa oli hyvinkin ympäristötietoisia jo ennestään, mutta erityisesti projektin ilmastonäkökulma

kiinnosti monia. Usein myös perheen sisällä saattoi olla erilaisia ajatuksia osallistumisesta.

H5/N: Mua ainakin kiinnostaa yleensäkin ympäristöystävällinen elämäntapa ja olin ajatellut, että aika hyvin on varmaan jo valmiiksi asiat, mutta vois vielä oppii lisää ja tietää asioista ja muuttaa omaa elämäntapaansa sitten, kun oppii uutta. Ja ihan vaan, että mennään kokeilemaan mitä siellä on.

M: Mäkin tulín mukaan vähän niinku sokkona, että hirveestihän silloin tuli tietoa, että puhuttiin hiilijalanjäljestä, muttei tiennyt silloin, että mikä ihme se on. Mutta että enemmän mua houkutti siinä se, kun siinä oli annettu näitä porkkanoita. Silleen, et kun siinä ohjelmaa oli sitten kans kerrottu, niin sitten nämä erilaiset käynnit tuolla, jätteenkäsittelylaitoksella, mä en ole koskaan käynyt sellasella ja sitten kun oli ne ilmaisliput tuonne bussiin.

Yhdelle perheelle projekti oli hyppäys tuntemattomaan, eikä heillä oltu aiemmin ajateltu arkea ympäristön kannalta. Oman perheen hyvinvoinnin edistäminen oli muissakin perheissä yksi olennainen tekijä lähteä mukaan.

H2/N: Silkasta uteliaisuudesta tietämättä mihin tarkalleen ryhdyin. Mutta kuulosti, että tästä olisi kiva tietää lisää. (...)Jotenkin siitä, kun oli useammasta tuutista tullut sitä Ilmankos-projektia, niin jotenkin tuli, että mitä se sitten oikeasti on ja ihan itsekkästä syystä, että löytyiskö sieltä jotain, miten vois itse hyötyä. Ei niinkään, että miten mä nyt pelastan ympäristöä osaltani vaan miten mä voin itse hyötyä siitä, eli ihan itsekkäistä lähtökohdista. Siitä se lähti.

Muutamat olivat lähteneet myös erityisesti sosiaalisista ja yhteisöllisistä syistä. Toimintaa miellettiin myös alueen asukastoimintana. Kaksi haastatelluista perheistä oli vasta muuttanut alueelle ja toivoivat tutustuvansa samanhenkisiin ihmisiin lähiseudulta.

H8/N: Meillä on semmonen, että me ollaan muutettu tähän 2010 syksyllä ja mä en oikeestaan tuntenu ketään täältä Tampereelta, niin mä lähdin oikeestaan sen takia, että mä halusin tutustua ihmisiin täällä ympärillä. Se oli yks semmonen syy.

Osallistuminen vuoden kestävään projektiin otettiin myös haasteena. Monilla perheillä oli myös halua löytää omaan elämään uusia näkökulmia ja lisätä omia ekologisia arjen käytäntöjä.

H7/N: Mä olen tavallaan aina tehnyt koko elämäni ekologisia valintoja ja sitten mulle tuli sellainen olo, kun alettiin lehdissä ja mediassa puhumaan siitä hiilijalanjäljen pienentämisestä tai ylipäänsä hiilijalanjäljestä ja mä katoin muutaman dokumentin niistä ihmisistä, jotka oli tehneet radikaaleja ratkaisuja, jotka oli ilman muovia vuoden tai mitä dokumentteja oli ja luin kirjoja, mitä Amerikassa oli tehty tällaisia kokeiluja luopua jostain. Mulle tuli sellainen olo, että mäkin haluan kokeilla. Et tavallaan se oli enemmänkin semmonen, että halus semmosen harrastuksen tai mä ajattelin sitä harrastuksena, että mä vuoden ajan lapseni kanssa tekisin jonkun radikaalin ratkaisun.

Haastattelujen perusteella perheen naiset olivat usein alun perin innostuneet toimintaan lähtemisestä ja innostuttaneet muutkin perheenjäsenet mukaan. Myös perheen kouluikäiset saattoivat ehdottaa osallistumista ensimmäisenä.

4.2 Projektin käytännön toteutus

Ilmastoperhe-projekti lähti liikkeelle alkutapaamisesta, jossa tutustuttiin projektin sisältöön ja tavoitteisiin. Haiharan kartanossa Kaukajärvellä oli paljon ihmisiä, kaikkien ilmastoperheiden ollessa koolla. Monet kokivat hyväksi sen, miten runsas joukko erilaisia perheitä oli lähtenyt mukaan toimintaan. Kun huomaa, että muutkin ihmiset ovat asiasta kiinnostuneita, se vahvistaa myös oman toiminnan motivaatiota.

Alkutapahtuma oli monien mielestä innostava ja tuntui tärkeältä päästä ideoimaan projektin sisältöä ja sitä mahdollisuutta arvostettiin. Toiminta tulee omaksi ja tärkeäksi, kun siihen on tilaisuus vaikuttaa.

H2/N: Ja ensimmäinen kerta oli ihan sillä lailla mielenkiintoinen, että annettiin ymmärtää, että nimenomaan me saadaan itse vaikuttaa, että mitä me itse halutaan ja yritettiin järjestää kaikille jotain. Niin tuntu hirveen kivalta, että ei ollut mitään valmiiksi pureskeltua juttua, vaan saa itse toivoa ja näin se meni. (...)Heillä saatto olla samanlaisia ajatuksia siitä, että mitä tehdään. Et ne olis voineet sanella, että me on suunniteltu tämmöistä ja tämmöistä ja näin tehdään. Meille varmaan kaikille jäi semmoinen olotila, että me itse päätettiin mitä tehdään, niin totta kai siihen sitoutuu paljon paremmin, kun se on saatu itse hahmotella.

Haastatteluissa projektin toteuttajia kiiteltiin paljon siitä, että perheitä kuunneltiin koko toiminnan ajan. Palautteita sai kirjoittaa joka tapahtumassa nimettömänä ja nimellisenä,

henkilökohtaisia keskusteluja oli sekä kasvotusten että sähköpostin kautta ja muutamat olivat käyttäneet tilaisuuden hyödyksi.

Parasta antia projektissa monelle oli toiminnallisuus ja elämyksellisyys. Toiminnallisista tapahtumista mainittiin mm. kasvisruokakurssi ja pyörän huolto-opastus. Elämyksiä tarjosivat erilaiset retket esimerkiksi kaatopaikalle ja kansallispuistoon. Luentomaisia tietoiskuja annettiin taloudellisesta ajosta, puutarhaviljelystä sekä yhteisellä kauppareissulla, jossa asiantuntija lähti perheiden kanssa lähikauppaan kiertämään ja kertomaan, miten ilmastoasioita voi edistää ruokaostoksilla.

H3/N: toiminnallisuus oli parasta, että pääsi tekemään jotain, kaikkiin ei kyllä, et ei sopinut aikataulullisesti ja muuta, mutta kuitenkin. Ja se kaatopaikkareissu oli, en tiedä voiko sanoa kiva kaatopaikkareissusta, mutta semmonen kuitenkin avartava ja nyt jos tekee mieli, että en jaksa lajitella, niin miettii vaan sitä kasaa siellä niin kannattaa kuitenkin.

Tapahtumat olivat kaikkien mielestä hyvin järjestettyjä. Monet haastateltavat kokivat tärkeäksi sen, kuka tietoa tarjosi ja miten. Projektissa vetäjien lisäksi tapahtumia toteutti joukko asiantuntijoita, joiden käyttöä kiiteltiin. Heidän asiantuntemuksensa ja innostava tapansa esittää asiat kiinnostavasti, koettiin vahvistavan projektin tiedollista vaikuttavuutta. Asiantuntijoita arvostettiin ja monet pitivät heitä ensisijaisesti tärkeimpinä tietolähteinä projektissa.

H5/M: (J)a tosi hyvä, et ne on tuoneet sinne ulkopuolisia vieraita. (...) niin se on hyvä, ettei ne (*projektivetäjät*) vaan itse ole siellä puhumassa, vaan että ne oli alansa asiantuntijoita. Se luo uskottavuutta, että jos ne vetäjät vaan siellä puhuis ja kertois, et ei sillä olis samanlaista vaikutusta, kun sitten tulee tosissaan joku jätteenkäsittelyn asiantuntija, joka tulee kertomaan niitten jätteiden käsittely jutuista, niin ihan erilainen fiilis itsellä. Että se on ollut itselle yks niistä parhaimmista puolista.

Projektissa oli myös tapahtumia, joissa ei ollut tiedollista tarkoitusta vaan niissä korostettiin yhdessäoloa ja elämyksellisyyttä. Haastatteluissa tuotiin esille ettei tapahtumien ja ilmastoasioiden kanssa aina nähty yhteyttä. Yhtenä esimerkkinä kerrottiin retkestä kansallispuistoon. Vaikka retki itsessään oli hyvä, sen liittyminen ilmastotekojen edistämiseen tuntui kaukaiselta. Jotkut pohtivat sitä, miten tapahtumia ja luentoja ei ollut erityisesti esitetty ilmastonäkökulmasta.

H10/N: No semmonen, että aika monesta tilaisuudesta oltiin sitä mieltä että sieltä jäi se ilmastonäkökulma sivuun. Että nämä asiantuntijat oli asiantuntijoita sillä omalla alallaan. Että taloudellisen ajon kurssilla niin opettaja tietää siitä, mutta ei välttämättä sen ajon ilmastovaikutuksista. Sitten oli kasvisruokakurssi, jossa oli ihminen, joka oli tehnyt kasviskeittokirjan ja tiesi tosi paljon kasvisruoasta, mutta sitten ruoan ilmastovaikutuksista taas ei. (...) Että niitä ei oltu räätälöity kauheasti näitä tilaisuuksia varten. Ne ihmiset tietysti puhuu paljon näistä asioista muissa yhteyksissä, niin vähän jäi semmoinen tunnelma, että samat kalvot sitten vaan tännekin, että ei ole väliä onko ilmastoilta vai joku muu. Että vähän musta tuntu, että se ilmasto oli niinku päälle liimattu tässä. Olis toivonut et olis vähän enemmän panostettu sillä tavalla.

Projektissa oli kaikin puolin keskitytty jakamaan tietoa nimenomaan arjen näkökulmasta ja sieltä oli tarkoituksella jätetty pois ilmastonmuutoksen ilmiöön liittyvä tieto. Tällainen ilmastonmuutoksen kehystäminen arjen ja jokapäiväisen elämän mittakaavaan oli haastateltavien mielestä hyvä ja siihen on helpompi tarttua. Toisaalta oli myös niitä, jotka kaipasivat projektiin arkitiedon rinnalle laajempaa, ajankohtaista tutkimustietoa, jota olisi tässä yhteydessä voitu käsitellä ymmärrettävästi ja selkokielisesti.

H10/N: ei puhuttu mistään globaaleista asioista, ei mitään että tämän hetkinen tutkimustieto tai mitään semmosta mitkä nyt on. Ainoa omassa arjessa mitkä asiat on tärkeitä.

M: Että koko projektilla oli se lähtökohta, että kyllähän kaikki nämä jo tietää.

N: Että jotenkin se konteksti puuttui kokonaan.

Yksi perhe pohti, että projekti olisi voinut tarjota jotain sellaista, mitä muuten ei yksilönä voinut kokea tai saada käyttöön. Projekti olisi esimerkiksi voinut esitellä uusia innovaatioita tai antaa laitteita kotiin kokeiltavaksi. Perheellä oli jo paljon tietoa ja ekologisia toimintatapoja arjessaan, jolloin projektista haettiin syvempää tai haasteellisempää lähestymistapaa.

H7/N: Sieltä (sähkölaitokselta) olisi saanut semmosta mittariakin lainaksi, millä olis pystynyt erilaisia koneita...mutta ne on tavallaan semmosia, jotka on kaikille. Mä tiesin jo, että voisin tavallisenakin yksilönä ilman sitä projektia mennä sinne. (...) Et mä olisin tähän Ilmankos-projektiin kaivannut jotain radikaaleja mahdollisuuksia. Että olis helpotettu sitä, että kuinka sä voisit kokeilla, mitä sä voisit vielä tehdä radikaalimmin. Mä olen lukenut, että on semmosia mittareita, jotka mittaa että millä hetkellä sähköä kuluu paljon. Että jos me oltais vaikka saatu lainaan semmoset laitteet, joilla vois tarkkailla meidän asunnon sähkönkulutusta, jotain radikaalia ja uutta.

Projektissa jaettiin koteihin tietolehtisiä, joissa kerrottiin asumisen, liikkumisen, kuluttamisen ja ruokailun ilmastovaikutuksista. Monet kiittelivät näitä tietolehtisiä, joissa tietoa oli esitetty ymmärrettävästi ja selkeästi. Tällaista tiivistä asiantuntijatietaa oli monien mielestä helppo esitellä muille kiinnostuneille.

4.3 Koko perheen projekti

Projekti oli tarkoitettu kaiken kokoisille perheille, myös yhden henkilön kotitalouksille. Tärkeää oli tarjota monipuolisesti tapahtumia, jotta mahdollisimman moni löytäisi jotain hyödyllistä arkeensa. Koska projekti oli suunnattu koko perheelle, haasteena oli, että kaikenikäiset löytäisivät jotain mielenkiintoista ja kokisivat projektin omakseen.

Lapsiperheiden vanhemmat kokivat tärkeäksi lasten mahdollisuuden osallistua toimintaan. Toisille se oli oman osallistumisen kannalta ehdotonta, koska lapsia ei voinut jättää yksin kotiin eikä muuta hoitoa aina järjesty. Toisaalta pohdittiin kasvatuksellisia näkökohtia, miten seuraava aikuistuva sukupolvi osaisi ottaa ympäristöasiat paremmin huomioon. Monet toivoivat, että lapsilla olisi paremmat lähtökohdat ympäristötietoisuudelle ja ekologisemmille elämäntavoille kuin vanhemmilla itsellään oli ollut. Toiset pitivät erityisesti vanhempien esimerkkiä tärkeänä. Muutamat perheet korostivat lasten ympäristökasvatukseen panostamista vastaavissa projekteissa. Osa vanhemmista koki, että lapsille ja nuorille olisi voinut tarjota enemmän toimintaa nimenomaan ympäristökasvatuksen näkökulmasta.

H4/N: Ehkä lapsiin kannattaisi satsatakin enemmän, että aikuiset on sitten ehkä jo niin tapojensa orjia, että voi olla vaikea muuttaa käytäntöjä sitten.

Teini-ikä koettiin ekologisten elämäntapojen kannalta usein haastavaksi vaiheeksi, jolloin erityisesti kulutukseen liittyvät seikat ovat korostuneet tai ekologisuus ei muuten vain kiinnosta. Haastatteluissa tuli esiin, että erityisesti nuorten osallistaminen jäi vähälle eikä heille jäänyt kovin vahvoja kokemuksia projektista. Aikuiset toivat esille, että nuoret olivat liian vanhoja järjestettyyn lastenhoitoon ja kuitenkin luentomaiset osuudet eivät olleet tarpeeksi kiinnostavia eivätkä vielä heidän arkeensa liittyviä.

Toisaalta oli myös teini-ikäisille suunnattuja tapahtumia kuten vaatteiden tuunausta ja polkupyörän huoltoa, ja niistä tuli positiivista palautetta. Toiminta ja tekeminen ja toisaalta niissä opitut ja hyödynnettävät taidot olivat tärkeitä nuorille ja mahdollistivat myös ekologisia käytäntöjä jatkossa.

H2/N: Poika oli polkupyörän huoltotapahtumassa, jotain sitten löytyi ja mä sanoin, että se tuli äärimmäisen kalliiksi, koska lopputulos oli se, että piti ostaa molemmille pojille uusi polkupyörä. Huolto niin sanotusti epäonnistui. Mutta ei, se oli ihan hyvä juttu. Löytyi polkupyörät siitä sitten samalla ja hyvät polkupyörät ja tuli opittua sitten myöskin polkupyörän huoltoa ja kirpas sitten kahden kunnollisen aikuisten miesten pyörän verran. Mutta sitten on se toinen puoli, poika kulkee, ei nyt ihan läpi talven, mutta nyt syksyllä pitkään kulki polkupyörällä. Ja nyt kulkee siis harrastusmatkat kolme kertaa viikossa polkupyörällä, mutta kouluun ei kulje. Et sillai tuli ympäristövinkkelistäkin jotain hyötyä tästä polkupyöräprojektista.

Erytisenä haasteena lasten ja nuorten kanssa nähtiin kasvisruoan lisääminen arjessa, jolloin kasvisruokakurssilla olisi voinut käydä läpi myös erityisesti lapsiperheiden suosikkiruokia tai kurssin järjestäminen nuorille olisi voinut olla hyvä vaihtoehto.

Koko perheen mukanaolo projektissa vahvisti yhteistä sitoutumista asiaan. Uuden tiedon käsittelyä ja sovittamista arkeen voi tehdä helpommin yhdessä, ja yhteiset keskustelut perheessä syventävät aihetta.

H10/M: Se lastenhoitomahdollisuus oli ihan kiva siinä mielessä, että oli mahdollisuus osallistua molempien. Koska totta kai se helposti tai mää koen, että kaikki ne semmoset mihin me molemmat päästiin, niin niistä tuli paljon enemmän keskusteltua kotona, kun muuten se vaan oli semmosta että toinen ”muistaakseni siellä tämmöstä juteltiin” ja toinen ei osaa sitten välttämättä, että se jää keskustelu pienemmäksi.

Koko perheen osallistaminen vaikutti olevan tärkeää projektissa erityisesti siinä mielessä, että molemmat aikuiset pääsevät mukaan tapahtumiin. Tämä tukee myös ajatusta, että perheissä päätökset ja valinnat neuvotellaan ja sovitaan usein yhteisesti aikuisten kesken ja lapsiperheissä myös lapset osallistuvat moniin arjen päätöksentekotilanteisiin ja rutiineihin. Muutoksiin ei välttämättä riitä se, että vain toinen innostuu ekologisuudesta tai haluaisi tehdä ekologisia valintoja.

H9/M: kyllä kai tuommoset asiat, niin se pitää olla koko perhe tai sitten ei ole ketään. Että ei se yhdestä ole pelkästään kiinni, kun sitä ei voi yksistään tehdä vaan sen pitää kaikista lähteä, että jos haluaa muuttaa jotain.

Ympäristötietoisuuden näkökulmasta projekti toimi myös perheessä siltana: jos toinen piti ekologisuutta tärkeänä arvona niin puoliso saattoi projektin myötä ja asiantuntijatiedon avulla innostua myöskin, jolloin tuli mahdollisuus kokea asia yhteiseksi.

H1/N: Et siinä mielessä yritän säästää sitä ympäristöä, että hän kulkee kyllä autolla, että jos tänne puolelle saisi sitä ajattelutapaa.”

4.4 Ympäristötieto ja yhteisöllisyyden haaste

Yleistä ilmastotietoa ja myös vähähiiliseen arkeen liittyvää tietoa on tarjottu kansalaisille jo useita vuosia. Haastatteluissa tuotiin esille, että tietoa on paljon saatavilla, mutta se on hajallaan erilaisissa lähteissä, jolloin sen kerääminen ja järjestäminen vaativat aikaa ja vaivaa. Omaehtoinen tiedonsaanti tarkoittaa aktiivisuutta, Internetin käyttöä, kirjoihin perehtymistä tai vierailukäyntejä opastuspisteisiin. Projektissa tietoa oli mahdollisuus saada asiantuntijoilta tiivistetysti ja ymmärrettävästi ja kasvotusten, sisältäen myös kysely- ja keskustelumahdollisuuden.

H10/M: Hirveen hyvä, että tämän projekti myötä tuli käytyä läpi, et olisihan sitä vaivaa näkemällä tuonkin selville saanut. Saatto olla pieniä asioita, mutta niin pieniä asioita, että nyt sai kerrankin yhdestä paikasta asiantuntijalta, että mikä se suositeltava jääkaapin lämpötila on, ja miten se mitataan ja mistä. Ja se, että joku sanoo suoraan, tästä näin monta astetta, niin sellaiset konkreettiset asiat. Sitten, että me oltiin monesti juteltu, että Moreeniasta saa niitä sähkönkulutusmittareita, mutta sitten kun oli se käynti, niin tuli otettua. Ja just tuo hiilijalanjälki, niin kyllä varmaan löytyy netistä joku ohje, että näin mittaat hiilijalanjäljen, mutta sitten se tulee tehtyä, kun se on tämmösen projektin kautta.

Haastattelujen perusteella vaikutti siltä, että suuri osa käytännöistä ja tiedosta oli jo tuttuja monille osallistujille. Tämä tuntui olevan yllätys jälkeinpäin monille perheille itselleen. Informaatio lähti niin perusasioista, että monet kokivat tiedollisen hyödyn vähäiseksi. Toisaalta tähän saattoi vaikuttaa myös se, mihin tapahtumiin pääsi tai mihin oli kiinnostavaa osallistua.

H7/N: No kun mä menin sinne, niin mä ajattelin, että tarvitsen nimenomaan lisää tietoa. Et mä haluan, että joku kertoo mulle ne hiilijalanjäljen pienentämiseen liittyvät asiat niin, että mä ymmärrän ne. Mä lainasin kirjastosta tämmösen kirjan ja pidin sitä sen sallitun ajan ja en avannutkaan sitä, koska se tuntu niin vaikealta. Ja mä halusin, että joku kertoo mulle niitä ymmärrettävästi, mutta ne asiat, jotka siellä esiteltiin ja kerrottiin oli niin perusasioita ettei niistä saanut sitten mitään oivallusta eikä mitään uutta. (..) selitettiin, että kuinka voi pienentää (hiilijalanjälkeä), mutta ne oli semmosia mitä jokainen ihminen, joka lukee lehtiä niin tietää. Että en mä osaa sanoa, mitä mä olisin odottanut että ne olisi antanut. Ehkä jotenkin että olis tullut itelle, että näin mä pystyn vielä.

Ympäristötietoisille perheille projektissa tärkeäksi nousi ekologisten käytäntöjen vahvistuminen ja tietoisuuden muuntuminen toiminnaksi. Vaikka ympäristötietoa oli ennestään paljon, monien mielestä projekti auttoi tarkastelemaan ja haastamaan tapoja ja tottumuksia, jotka estävät vähähiilistä arkea.

H6/N: Olen ajatellut, että kaikki asiat on enempi vähempi ollut jo omassa tiedossa. Mutta se, että millä sen takoo sinne päähän? Et toki koko projekti on ollut sellanen, mikä vahvistaa sitä ja tuo niinku uuden ajattelun. Että ei tässä nyt pyörää keksitty uudelleen, mutta jos oppisi. Että en mä sillä lailla muista, että olis konkreettisesti tullut mitään semmosta uutta et –Ahaa noin! Mutta tosiaan tukea siihen aikaisempaan.

Joidenkin mielestä ilmastoperheet olivat vahvasti valikoitunutta, ympäristötietoista väkeä. Ehkä ilmastomuutos ei ole niin matalan kynnyksen ilmiö, että sen torjumiseen liittyvä projekti olisi houkutellut mukaan niitä, jotka eivät vielä koe sitä tärkeäksi tai läheiseksi. Muutamat haastateltavat toivat esille, että olisi tärkeä saada mukaan enemmän niitä, jotka eivät ole toimissaan niin ekologisista, jolloin projektissa tarjotusta tiedosta olisi enemmän hyötyä. Haasteeksi koettiin kuitenkin se, miten käytännössä sellaiset perheet saataisiin mukaan ja innostumaan asiasta.

H4/N: (K)yllä mulle vähän jäi semmonen, että siihen oli lähtenyt semmosia perheitä, jotka oli jo keskimääräistä paremmin just joku kierrätys ja kiinnittänyt huomiota tämmöseen. Et se oli kauhean valikoitunutta se sakki. Se jos sinne tulis semmosia, jotka olis aivan huonommasta päästä ja niihin pystys vaikuttaan, että kyllähän se enemmän vaikuttaisi.

Yhteisöllisyyden ja ryhmässä toimimisen odotettiin tuovan lisäarvoa arkeen liittyvään ilmastotietoon. Perheillä, joilla tietoa oli jo paljon ennestään, olivat usein samoja joiden

osallistumisen taustalla oli yhteisöllisyyden toiveita. Yhteistoiminnan elementti olisi voinut tuoda uutta heidän arkeensa tai syventää olemassa olevaa tietoutta.

Usean toivoma perheiden ryhmäytyminen jäi projektista haastateltavien mielestä puuttumaan. Keskustelu koettiin hankalaksi suurissa ryhmätilanteissa, toisaalta kahvipöytäkeskustelut jäivät oman perheen väliseksi tai läheisen vierustoverin varaan. Muutama perhe oli tavannut ennestään tuttuja, joten heillä oli ollut enemmän kanssakäymistä muiden perheiden kanssa. Seuraavassa sitaatissa pohditaan sitä, mitkä tekijät saattoivat vähentää ryhmässä keskustelua ja yhtenäisemmäksi ryhmäksi leimautumista.

H10/M: Loppujen lopuksi siitä semmonen ryhmäytyminen jäi aika pahasti puolitiehen. Kun suurin osa niistä tapahtumista on tietysti semmosia, että joku ihminen tulee antamaan sitä informaatiota ja sitten jutellaan, niin totta kai se meinaa, että ihmiset ryhmittyy niihin perheisiin missä ne tulee ja sitten jutellaan niitten asiantuntijoiden kanssa ja sitten lähdetään pois. (...)Se mikä tuli mulle mieleen, et se mikä oli sekä plussaa että miinusta niin tämmönen perhelähtöinen, koska toisaalta se, että tulee siellä perheen sisällä sitä keskustelua, mutta toisaalta se aiheuttaa myöskin tietysti sen, että joka ikisessä tommosessa on se oma perhe, johon voi sulkeutua suomalaiskansalaisittain. Että ehkä se oli vähän siinä mielessä myöskin miinus, että kun sitä ei pakotettu rikkomaan ikään kuin sitä muuttia niin semmoset keskustelumahdollisuudet, niin aika monessa loppujen lopuksi niin pieni aika, että perheet olis edes voinu keskustella keskenään tai puhumattakaan, että oltais rohkaistu ja pakotettu, mikä mun kokemuksen mukaan on se ainoa mikä toimii.

Aineiston perusteella yksin projektiin osallistuminen yhdistettynä yhteisöllisyyden odotuksiin eivät tuoneet kovin vahvoja kokemuksia projektista. Jos ei päässyt tutustumaan keneenkään tai juttelemaan kenenkään kanssa osallistumisesta ja oppimisesta, saattoi kokemus jäädä ohueksi. Pariskunnilla oli kuitenkin mahdollisuus keskustella keskenään.

Tutustumisen parantamiseksi muutamat perheet ehdottivat suuren osallistujamäärän jakoa pienempiin ryhmiin. Lisäksi ehdotettiin yhteisöllisempiä työtapoja: ryhmätöitä tai teemaan liittyviä keskusteluja, joilla olisi edistetty sekä ryhmänä toimimista että tiedon syventämistä.

H8/N: Ne oli semmosia niinku luentotyyppejä enemmän, jolloin se ei innosta ihmisiä kauheasti keskustelemaan. Että ehkä toisenlainen pienryhmätoiminta tai joku en tiedä voiko aikuisia ihmisiä laittaa tekemään ryhmätöitä, mutta sen tyyppinen joku vois sellaiseen vuorovaikutukseen innostaa, että kyllä ihmiset oli aika... et sitten jos niille rupes jutteleen niin kyllä he vastas, mutta vähän semmosta... Että kun itse just lähin sinne, että siellä tutustuisi ihmisiin, niin en mä kyllä sitten saanut ketään tuttavaa et vähän sillä lailla, siinä mielessä oli pettymys.

Alkutapaamisessa ollut suuri väkimäärä jakaantui projektin edetessä, kun jokainen valitsi itseään kiinnostavat tapahtumat. Samalla ryhmäkoko pieneni. Kun osallistujat vaihtuivat tapahtumasta toiseen, läsnä saattoivat olla aina eri ihmiset. Tällöin ei syntynyt sosiaalista jatkuvuutta tai tuttua ilmapiiriä. Jotkut myös kokivat, etteivät kaikki perheet sitoutuneet projektiin käymällä tapahtumissa koko vuoden ajan, vaan kävivät harvoin tai lopettivat projektin edetessä. Haastatteluissa pohdittiin myös sitä, että perheiden tutustuminen toisiinsa paremmin olisi ehkä mahdollistanut me-hengen syntymisen ja sitä kautta toiset olisivat pysyneet paremmin porukassa mukana.

Muutamit haastateltavat kertoivat, että innostus laantui projektin edetessä. Tapahtumia oli kerran kuukaudessa ja jos oli kerran tai kaksi pois, väliä oli melko paljon ja projekti unohtui.

H8/S: No mistä sä luulet, että tämä hyytyminen johtui?

N: No osa niistä tapahtumista oli sellasia, että ne ei hirveesti mua kiinnostanutkaan, mikä on selvä ettei voi kaikki ollakaan sellaisia. Sitten kun sieltä välistä jäi pois semmosista, niin sitten niitä itseä kiinnostavia oli harvakseltaan, että vähän niinku unohtui. Että olis voinut olla enempi.

Tiiviimmät tapaamiset ja toisaalta lyhyempi aika voisivat olla yksi vaihtoehto aikataulua mietittäessä. Toisille taas vuoden kestävä, kuukausittainen tapaamistahti oli sopiva ja antoi tarpeeksi tilaa muihin arjen menoihin. Toiset haluavat intensiivisempää ja syvällisempää toteutusta, kun taas toisille sopii paremmin vapaampi ja väljempi osallistuminen.

Yhteisöllisyyden tärkeinä elementteinä ovat luottamus ja vastuunotto. Luottamus ihmisten välillä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että muodostuu sellainen ilmapiiri, jossa uskalletaan kertoa omia mielipiteitä ja halutaan olla toisten kanssa tekemisissä. Kolme

perhettä toi esille, että suomalaiset ovat yleisesti melko jäyhää ja hiljaista porukkaa, eivätkä helposti juttele tuntemattomille. Tällöin projektivetäjiltä toivottiin aloitteellisuutta ryhmäytymisen osalta.

Ryhmästä olisi voinut seuloa sellaiset perheet, joita kiinnosti lähempi tutustuminen ja syvempi yhteistyö muiden kanssa. He olisivat sitä kautta voineet myös omaehtoisesti ryhtyä toteuttamaan toimintaa keskenään. Yhdessä haastattelussa mietittiin myös ryhmänä toimimista niin, että olisi esimerkiksi kilpailutettu yhdessä sähköyhtiötä, toisessa perheessä taas pohdittiin syvempääkin yhteistoimintaa.

H10/M: Esimerkiksi niitä on kaikkia lähiruokajuttuja, ruokapiirejä, että semmonen ois hyvinkin voinut olla mahdollinen, kun kaikki ollaan samasta kaupunginosasta vielä. Tehdä joku ruokapiiri, joka tilaa lähitiloilta jotain ruokaa säännöllisesti. Tai tuota utopian puolelle, olis car share, että saatais jotain yhteisomistuksessa olevia autoja. Mut jotain tämmöstä, se ruokapiiri olis varmaan ollut ihan realistinen vaihtoehto.

Yhteisöllisyyttä toivovien perheiden haastatteluissa pohdittiin olisiko yhteisöllisyyttä voinut helpottaa ja kynnyistä madaltaa järjestämällä keskustelu- ja tiedonjakokanava esimerkiksi sosiaaliseen mediaan. Tällöin projekti olisi voinut olla mukana arjessa myös tapahtumien välillä. Sosiaalisen median ja erilaisten sähköisten palveluiden käyttö olisi voinut lisätä myös projektin arjellistamista paremmin ja olisi voinut tuoda sekä tapahtumiin että tapahtumien välille kaivattua vuorovaikutusta ja intensiteettiä.

Vaikka ryhmäytymistä ei tämän aineiston perusteella tapahtunut, toiset kokivat toiminnan tarkoituksen jo alun perin eri tavoin. Projektiin lähdettiin oman perheen kanssa viettämään aikaa, tavoitteena oppia ja muuttaa omia arjen käytäntöjä. Toisille yhteisöllisyys ei ollut tarpeellista tai toiminnan kannalta oleellista, heille tärkeintä oli asiantuntijatieto ja oppimiskokemukset. Kahvipöytäkeskustelut ja luentojen jälkeiset puheenvuorot olivat riittäviä.

H3/N: (M)utta kyllä mä kuvittelen, et jos nyt halusi tutustua muihinkin ja mun mielestä siellä oli semmosia keskustelujakin, että jos nyt halusi jakaa tietoon niin semmosta yleistä keskustelua josta voi poimia. Mikäs se oli se Haiharassa, kun oli joku oliko se viimeinen vai edellinen, kun siellä ainakin juteltiin jotain siis sillai et koko, kaikki yhdessä ja oli puheenvuoroja ja niissä tuli sit jotain vinkkejä ja olihan siellä aloituksessakin.

Jatkuvuus ja juurruttaminen on yksi projektirahoitteen toiminnan yleisimmistä pullonkauloista. Jatkuvuutta ajatellen projektin loppupuolella oli tapahtuma, jossa oli mukana yhteisökasvattaja ja siellä esiteltiin muutamia yhteistoiminnan muotoja virikkeeksi perheille. Haastattelujen mukaan alueelle ei kuitenkaan jäänyt omaehtoista yhteistä toimintaa. Haasteena on se, miten suureen määrään toisilleen tuntemattomia perheitä voi luoda yhteenkuuluvuutta tai yhteisöllistä ilmapiiriä. Joissakin haastatteluissa tuotiin esille sitä, miten jatkuvuutta voisi tukea. Muutamat nostivat esille, että tarvitaan muutakin yhteistä kuin kiinnostus ympäristöasioihin. Seuraavassa sitaatissa haastateltava vastaa kysymyksiini yhteisöllisyyden merkityksestä ja siitä olisiko projektilla haluttu olevan omaehtoista jatkuvuutta.

H3/N: Mun näkökulmasta se oli hienoa, että sitä (*yhteisöllisyyttä*) oli niin vähän. Mut jos sitä haetaan, et tänne jää elämään jotain, niin tää on liian iso alue sellaiselle ja erilainen. Että jos se vaikka olisi siellä Annalan omakotitaloalueella, niin se vois jotenkin jäädä elämään, mutta kauhean vaikea kuvitella. Et tietysti hyvä, että oli monenlaista, mutta täytyy olla joku yhdistävä tekijä kuin pelkästään se, että ollaan kiinnostuneita ympäristön tilasta. Ja minusta oli hyvä, että jos oli yks ihminen taloudessa niin pääsi mukaan. Ja sitten sekin oli minusta hyvä, että jos oli innokkaita ihmisiä, niin ei ollut mikään suppea alue mistä siihen pääsi, että kaikki halukkaat mukaan. Mutta onhan siinä se huono puoli, ettei se jää eikä siihen tule sellasta... Että en tiedä olisiko sen saanut jollain leikkimielisellä sen tunnelman rentoutuneemmaksi, vaikka ei se mitään tiukkapipoista ollut.

Yksi perhe ehdotti, että jatkuvuus mahdollistuisi helpommin entuudestaan tutulle ryhmälle paremmin kuin puolitutuille tai toisilleen tuntemattomille perheille. Näin valmiiksi tutut ihmiset voivat oppia yhdessä uutta ja keskustelulle olisi pienempi kynnys.

H5/M: Ehkä jos mä järjestäjien puolesta ajattelisin niin tehokkaampaa olisi se, että mentäis oikeasti viemään se johonkin tämmöseen yhteisöön, könttäporukkaan, joka tuntee toisensa jo entuudestaan. Työyhteisöön tai tämmöseen näin, jotka on muutenkin kosketuksissa toisiinsa eikä just että otetaanpa tuolta Annalasta randomisti ihmisiä sieltä täältä, jotka ei oo sitten muutenkaan tekemisissä keskenään. No täällä puolen noi lapsiperheet niin sehän oli aika hyvä, kun täällä on kuitenkin noi tietyt puistot, niin ne on varmaan nähnyt ja jutellut ja kyllähän siellä oli sitten naapuruksia myös, mutta ehkä se olis tehokkaampaa jos jotain tämmöstä jatkumoa ajatellaan, et se olisi entuudestaan tuttua porukkaa keskenään. Että se olis tän jatkumon kanssa helpompaa, että se lähtis sitten siinä yhteisössä tän vuoden mittasen projektin jälkeen niin jatkamaan sitä, keskustelemaan tekemään niitä omia ratkaisuja et se olis tehokkaampaa, et mekin oltiin periaatteessa ihan ulkopuolisia kokonaan tästä porukasta.

Projektin tavoitteita ajatellen jatkuvuutta jäi tehtyjen muutosten ja tiedon omaksumisen muodossa moniin perheisiin. Haastatteluissa tuli kuitenkin esiin opittujen asioiden muistuttamisen ja toistamisen tärkeys. Esimerkiksi haastattelutilanne saattoi toimia muistuttajana jostain käytännöstä mikä oli otettu projektista perheen arkeen, mutta mikä oli ajan kuluessa jo unohtunut. Haastatteluissa tuotiin esille sitä, miten projektin päätyttyä olisi hyvä olla jotain tukea, jotta uudet tavat jatkuisivat ja muutoksia voisi tehdä lisää.

H6/N: (..)mukavaa se olis olla ja kyllä mä sillai seuraan, no lähinnä nyt Facebookin kautta että mitä.. huomaan että mitä projektissa on tapahtunut tai.. nekin uudet tavat mitä oppii, niin jos ei niitä joku aina vähän muistuttele, niin helposti taas palaa takaisin vanhaan, mutta sikäli joku tuki olis hyvä.

Projekti on ajallisesti kertaluonteinen, rajattu kokonaisuus, jossa ei sinänsä voi vaikuttaa osallistujien elämäntapoihin jatkossa. Yhdessä haastattelussa ehdotettiin perheille järjestettyä tapaamista projektin jälkeen, joka voisi toimia hyvänä muistuttajana. Sähköpostilistat ja sosiaalisen median kanavat ovat hyviä keinoja viestittää kaupungin ilmastotoimista asukkaille jatkossakin.

5 YMPÄRISTÖTOIMIJUUS

Tässä luvussa tuon esille sitä, miten projekti on haastattelujen perusteella vaikuttanut perheiden arkiseen ympäristötoimijuuteen. Toimijuutta voi lähestyä sitä

mahdollistavien tai edistävien seikkojen kautta. Hiilijalanjäljen mittausta oli aineiston perusteella oleellinen osa projektia, jonka merkitys etenkin toimijuuden kannalta oli mielenkiintoinen. Toimijuuteen liittyy myös uusien käytäntöjen omaksuminen ja muutosten tekeminen arjessa. Lopuksi tarkastelen vielä tiedon leviämistä osallistujaperheiden muihin sosiaalisiin verkostoihin, jota pidän aktiivisena toimintana.

5.1 Hiilijalanjälki

Projektin keskeisenä tavoitteena oli perheiden kasvihuonekaasupäästöjen vähentäminen ja tähän käytettiin konkreettisenä apuvälineenä hiilijalanjälkimittausta. Perheiden hiilijalanjälki mitattiin projektin alussa ja lopussa. Tämä ei ollut pakollista, mutta kaikki haastateltavat perheet olivat tehneet ensimmäisen mittauksen ja noin puolet myös toisen kerran. Projektissa oli näin ollen mahdollisuus tietää oma hiilikuormituksensa ja toimia sitten vuoden ajan niin, että vähentää sitä. Muutamassa haastatteluissa tuotiin esiin tämänkaltaista tavoitteellisuutta.

Hiilijalanjälkeen positiivisesti suhtautuvia oli seitsemän perhettä ja kolme kriittisesti suhtautuvaa. Neljässä perheessä tuloksen kerrottiin vaikuttaneen kannustavasti toimijuuteen ja muutosten tekemiseen. Hiilijalanjälki nousi monissa haastatteluissa toiminnan yhdeksi keskeiseksi tekijäksi sekä motivoijana että turhauttajana. Hiilijalanjälki oli projektissa erityisesti tiedollinen elementti, mutta käsittelen sitä toimijuuden näkökulmasta, koska se havainnollisti perheiden toimintaa ja siitä aiheutuvia päästöjä ja vaikutti heidän toimijuuteensa. Eli tällä tavalla painotan hiilijalanjälkimittarin toiminnallista ulottuvuutta ja merkitystä perheille.

Mittaus suoritettiin siten, että perheet täyttivät lomakkeen, johon heidän piti listata asumiseen liittyviä asioita, arvioida ruoankulutustaan, laskea liikutut kilometrit autolla tai julkisilla liikennevälineillä, ilmoittaa lentomatkat sekä muut kasvihuonekaasupäästöjä aiheuttavat toimet. Lomakkeiden avulla projektivetäjät laskivat kaikille perhekohtaiset vuosittaisen kasvihuonekaasupäästöarviot. Osa laskelmista perustui tarkemmin todennettaviin lukuihin, esimerkiksi asumisen ja liikkumisen suhteen. Ruoan ja kuluttamisen laskelmat olivat sitä vastoin usein omia arvioita. Toisella mittauskerralla ruoan ja kuluttamisen osalta laskelmat saattoivat

perustua myös tarkkoihin lukuihin, jos perheessä oli pidetty niiden osalta kirjanpitoa. Laskennassa käytettiin Suomen ympäristökeskuksen ilmastodieettilaskurin taustatietoja. Jokainen perhe sai hiilijalanjälkitulokset henkilökohtaisesti paperiversiona. Kokonaispäästömäärän lisäksi päästöjä oli vielä eritelty teemakohtaisesti ja annettu ehdotuksia arvojen pienentämiseksi.

Tuloksia käytiin läpi yhteisesti työpajoissa ja arvoja verrattiin sekä suomalaisten perheiden keskiarvoon että ilmastoperheiden keskiarvoon. Perheet täyttivät vielä lomakkeen, johon listasivat tavoitteitaan toimintavuodelle. Tulokset saattoivat joko lannistaa tai motivoida perheitä.

Mittari nähtiin hyödyllisenä välineenä havainnollistaa, miten eri arjen käytännöt tuottavat kasvihuonekaasupäästöjä toisiinsa verrattuna. Tässä monet kertoivat saaneensa uutta tietoa siitä, mitkä asiat ovat merkittäviä ja mitkä taas eivät vaikuta kovinkaan paljon. Osalle perheistä mittaustulokset olivat positiivisia, mikä myös vahvisti toimijuutta.

H9/M: No mun mielestä meillä ei ollut hirveästi ajatuksia, että minkä kokoinen se vois olla, mutta ehkä se vähän yllätti, että meillä oli kuitenkin pienempi jälki kuin monella kerrostaloasujalla ja kun kuitenkin asutaan omakotitalossa, niin siitä pitäisi tulla isompi jälki ihan selkeästi. Ja siitä sitten johtopäätöksenä todettiin, että ollaan tehty jotain oikein, aika paljonkin.

Menetelmän luotettavuus oli yksi kyseenalaiseksi nostettu seikka. Kulutuksen ja ruoan suhteen arviointi tuntui haastavalta. Ne jotka halusivat tuloksesta mahdollisimman tarkan, kokivat tässä kohtaa mittarin epämääräiseksi. Silloin hyödyllisyys ja käyttökelpoisuus kyseenalaistuivat. Etenkin erilaisten asioiden arvioiminen koettiin hankalaksi ja sen takia tuloksiakin pidettiin arvailuna. Jos piti arvioida yhden viikon ruokaostokset ja sen perusteella laskettiin koko vuoden kulutus, tuntui tuloksen oikeellisuus epävarmalta. Monet haastateltavat pitivät vuoden aikana tarkkaa kirjanpitoa ruokamenoista toista mittausta varten. Vertailua oli silti esimerkiksi ruoan osalta vaikea tehdä.

H10/M: No sanotaan, että kun se oli kaks kertaa, niin se mikä oli silloin vuosi sitten vaikutti paljon paremmalta idealta, kuin nyt uudelleen tehtynä. Kun ongelmaksi oikeasti tulee se, että kun se on aika summittainen, varsinkin ruoan osalta, niin järkevällä vaivalla se on plus miinus aika paljon, että riippuen mitä sen kahden viikon aikana ostaa. Ja sitten kun pitäisi arvioida työpaikkaruokalan naudanlihan kulutus ja me huomattiin siinä, kun me ihan tarkoituksella et kun ei oltu pistetty sitä ekaa muistiin, et tarkoitus oli vähentää jonkin verran lihansyöntiä ja välttää juustoja ja muuta tällaista, niin kyllä meillä kävi sillä tavalla, että meidän ruoan hiilijalanjälki näytti isommalta vaan sen takia, et me oltiin arvattu vähän eri tavalla, et mikä milloinkin on ollut sitten. Varsinkin tuntuu siltä, että kun molemmat on töissä, niin kodin ulkopuolisen syömisen osalta, niin se oli siinä vähän ongelma, että kun huomasi ettei edes itse pystynyt kahden mittauksen välillä vertailemaan, että onko tässä onnistunut niinku puhumattakaan ja siinä tuli tietysti just se, että oli ilmastoperheet keskimäärin ja muuta, niin kyllä mulle tuli tässä, että se luottamusväli on aika iso. Että kyllähän siitä varmaan näkee et tuon verran prosenttiosuudet menee tuohon ja tuohon, se että pystyis seuraamaan, että onko se vähentynyt, niin jos sää autoilet niin sä näet kilometrit mittarista.

Suurin osa perheistä kuitenkin koki hiilijalanjäljen mittauksen positiiviseksi. Toiset pitivät arvoja viitteellisinä ja välineenä sille, miten omaa arkea voi suhteuttaa ja peilata hiilidioksidipäästöjen kautta. Hiilijalanjälkimittari ja sen ohjeelliset tavoitearvot taas loivat joillekin käsityksen siitä, mitkä ovat oikeita tai hyviä valintoja ja tapoja elää. Tätä mietittiin esimerkiksi asumisneliöiden kohdalla. Kun oma arkijärki ja kulttuuriset normaalin käsitykset kohtaavat hiilijalanjäljen kaltaisen mittarin, joka toimii omilla lainalaisuuksilla, voi se tuntua ristiriitaiselta.

H8/N: Itse laskennasta, niin mä kyllä koin sen vähän sillä lailla, että mua rupes vähän harmittamaan. Et tuli vähän sellainen, että no ei ketään varsinaisesti syyllistetty, mutta tuli sellainen olo, että ne vaatimukset oli aika mahdottomia. Kun esimerkiksi tämä meidän asunto tässä, niin tähän on sen hiilijalanjälkimittauksen mukaan aivan liian suuri ja mä en nyt oikein tiedä, että kuinka paljon pienemmässä, kyllähän sitä voi asua vaikka yksiössä nelihenkinen perhe, mutta mun mielestä meillä on suhtkoht normaalisti, kun meillä on molemmilla oma huone ja yks olohuone. Että mä en koe, että me asuttais mitenkään kauhean valtavan suuressa ja pröystäilevässä asunnossa. Että sen mittauksen mukaan tämä on liian suuri asunto meille, niin se vähän harmitti, että en mä nyt ainakaan rupee pienempään muuttamaan sen takia että mun hiilijalanjälki on liian suuri. Et mä en voi sille tehdä mitään ja se on se mikä se on. Toki voisin muuttaa pienempään asuntoon, mutta en näe siinä mitään järkeä.

Perheillä, jotka saivat mittauksessa pienen tuloksen oli usein enemmän motivaatiota tehdä enemmän muutoksia, kuin niillä, joiden mittaus oli suurempi. Keskiarvojen alitus

tuotti kannustavan vaikutuksen. Motivaatiota taas vähensi, jos perhe oli ajatellut etukäteen hiilijalanjälkensä olevan pienempi. Jos mittausta tuotti yllätyksen, se saattoi jopa kriisiyttää oman toimijuuden hetkellisesti.

H7/N: (M)ä koin aika voimakkaana sen turhautumisen siinä jossain vaiheessa, niin muutettiin sitten isompaan asuntoon ja lakkasin marmattamasta jopa lapselle suihkussa käymisestä, koska loppujen lopuksi mä koin, kun me oltiin laskettu niitä, niin kun me mun mielestä oli käytetty vähän, niin jos mun arvot oli kumminkin isommat kuin niitten perus suomalaisten, niin sitten tuli semmonen olo et no, mitä väliä! Mä koin, että mä en loppujen lopuksi kumminkaan nähnyt sitä, että ne mun teot tavallaan pienentäisi sitä millään lailla. Että ennen kun mä lähdin siihen projektiin, niin mä ajattelin, että meillä on tosi pieni ja ne laskurit, joita mä olin ennen käyttänyt olikin antaneet tosi pienen sen luvun. Mutta sitten, kun se laskettiin sillä monisivuisella kaavakkeella, että joka sivulla luki, että arvosu on yhä pieni, mutta että se on suurempi kuin... Et sieltä tuli esimerkiksi semmonen, kun mä käytän aika paljon juustoa, että mä en käytä lihaa, niin siitä tuli hirveen iso arvo siihen ruokajuttuun. Sitten me oltiin kuukausi syömättä juustoa, mä kokeilin sitä, niin musta oli kiva, että siinä oli erilaisia ratkaisuja siihen, mutta ei se tavallaan tullut arkeen. Mutta toki me ollaan jatkettu suurin piirtein sitä normaalia mitä ennenkin sitä projektia. Että mä olen ajatellut, että se suihkussa lotraaminen kuuluu murrosikään ja menee ohi enkä kauheasti jaksa marmattaa ja on ihanaa, kun meillä on vähän isompi asunto oikeesti.

Keskiarvoja suurempi tulos ei haastattelujen perusteella motivoinut muutoksiin. Lentomatkat oli jo harkittu tarkkaan, tehdyt hankinnat olivat tarpeellisia tai autolla kulkeminen tuntui arjen sujuvuuden kannalta tärkeältä. Neljä perhettä ei ollut halunnut laskea jalanjälkeä uudelleen. Laskenta ei houkuttanut, koska he kokivat hiilijäljen kasvaneen tai merkittäviä muutoksia ei ollut arkeen tullut.

Jotkut kokivat lomakkeen täyttämisen työläänä ja hankalana. Hiilijalanjälki ei tuntunut omaa arkea todellisesti mittaavana tai hyödyllisenä välineenä, vaan enemmänkin pakollisena paperityönä, jonka tulos ei muuntunut käyttökelpoiseksi informaatioksi.

H1/N: Hirveen työläs täyttää se lomake ja kun se oli kauhean kaavamainenkin toisaalta, että kun ei sillä nyt välttämättä saa semmosta konkreettista tulosta. Että se on ehkä sen hetkinen tilanne, mutta sitten taas jonkun ajan päästä voi olla taas ihan erilainen se tilanne. (...) Voihan se heille (*projektityöntekijöille*) olla sellanen väline, mutta ei meille, mun mielestä meitä millään tavalla palvellut.

Muutamit haastateltavat toivat esille sitä, miten toimijuus tuntui lannistavalta, jos yksi lentomatka voi mitätöidä koko vuoden saavutukset ja teot. Silloin arjen valinnat voivat

tuntua näpertelyltä, vaikka niihin haluaisi panostaa ja olisi halukas sekä taloudellisiin investointeihin että käyttämään aikaa autolle vaihtoehtoisin kulkuvälineisiin tai kierrättämisen järjestämiseen.

H8/N: Niillä omilla arkipäivän valinnoillaan, niin se tulos on niin vähäistä, että se helposti keikahtaa kuitenkin miinuksien puolelle, tekee jonkun yhden isomman jutun ja just se matkustaminen, niin siitä.

Muutamassa haastattelussa tuotiin esille hiilijalanjälkitulosten aiheuttaneen innostuksen laantumista koko projektista. Tämä saattoi tapahtua, jos yllätyksenä tullut keskiarvoa korkeampi arvo yhdistyi ympäristötietoisuuteen ja ekologisiin valintoihin. Tällöin projekti ei tarjonnut vastausta siihen, miten jälkeä olisi voinut mielekkäästi pienentää. Tuntui pettymykseltä etteivät omat uhraukset tai asioihin paneutuminen olleet riittäviä.

H7/N: Mä olin esimerkiksi innostunut siitä, meillähän laskettiin se meidän oma hiilijalanjälki, mutta sitten kun mä sain ne meidän tulokset, niin sitten kumminkin se, että niitä ei lasketa perus suomalaisilta kovin tarkasti, mutta niitä meidän tuloksia kuitenkin verrattiin niihin. Me ollaan tehty semmosia ratkaisuja mitä normaalit ihmiset ei tee, meidän perhe-elämässä, niin silti meidän arvot oli korkeammat, kuin se joku normaaliarvo mihin verrattiin. Siitäkin tuli sellanen, että en mä sit kumminkaan tiedä, et mitä mä tekisin, mikä auttaisi tähän asiaan.

Toisaalta innostus saattoi laantua myös esimerkiksi siksi, että mittaus näytti keskiarvoa pienempää tulosta. Perhe huomasi heti ensilaskennan myötä, ettei heillä ollutkaan arjessaan sellaista, mitä he voisivat tehdä pienentääkseen jalanjälkeä, tai edes kokeneet tarvetta siihen.

H9/M: Jos siinä olisi ollut enemmän tekemistä, siis että mitä olisi ollut toimenpiteitä tai muuta, niin sitten se olisi varmaan ollutkin ihan hyvä. Mutta sitten kun mietti sen hiilijalanjälkijutun jälkeen, niin ei siinä oikeasti ollut kauheasti semmoisia asioita, mitä vois tiputtaa pois tai edes haluaisi tiputtaa. (...) en mä ainakaan keksinyt sitten, että mitä vois sitten tehdä tai.. jotenkin vähän se (*projekti*) nyykähti sen osalta sitten tai senkin takia.

Yksi perhe kertoi hiilijalanjälkensä pienentyneen toisella laskukerralla. Muiden perheiden hiilijalanjälki ei pienentynyt, johtuen esimerkiksi ensimmäisen laskennan arviointiin perustuvasta mittauksesta. Tällöin laskennan ei voi sanoa olleen palkitseva.

Päinvastoin, uudelleen tehtynä monille tuli suurempi tulos, vaikka tosiasiallisesti päästöt saattoivat laskea. Neljä perhettä ei kokenut tarpeelliseksi tehdä laskentaa uudelleen toiminnan lopuksi. Toinen laskenta oli kuitenkin monien mielestä tarkempi ja luotettavampi, koska perheet olivat tarkastelleet kulutuskäyttäytymistään projektin ajan. Yksi vaihtoehto olisi tehdä laskenta pelkästään toimintavuoden lopussa, mikä voisi tukea myös projektissa pysymistä loppuun saakka.

5.2 Tiedon vaikutus arjen käytäntöihin

Tiedon omaksuminen on ollut projektissa esimerkiksi aktiivista uusien käytäntöjen hyväksymistä omaan arkeen. Kaikki toteutetut muutokset olivat haastateltavien mukaan pieniä muutoksia ja tekoja, sekä muutoksia asenteissa ja tiedostamisessa. Ne olivat helppoja ja sopivia heidän arkeensa. Hiilijalanjälkilaskenta auttoi löytämään myös ne arjen paikat ja toiminnot, joissa syntyy merkittäviä päästöjä. Projektin kannustamien muutosten tekeminen arjessa riippui paljon perheen muusta tilanteesta. Kovin suuria muutoksia perheissä ei kuitenkaan ollut haastattelujen mukaan tehty.

Hiilijalanjälkien tuloksissa monille tuli yllätyksenä eri arjen toimien päästömäärät. Kun toimintoja tarkastellaan rinnakkain ja vastakkain, ne näyttäytyvät uudella tavalla. Tällä voi olla merkitystä käyttäytymisen kannalta. Toisaalta haastatteluissa tuotiin esille sitä, miten tietoisuus ja toimijuus eivät kulje yhdessä. Vaikka tietää, että jokin arjen käytäntö tai teko on ilmaston kannalta huonompi valinta, vaatisi muutos vahvemmat toimijuuteen kannustavat elementit.

H8/N: Kyllähän se (*hiilijalanjälkilaskenta*) siis herätti. Tavallaan ne omat ennakkokatokset, että kun oli kuvitellut, että tietää jotain ja jotain tiesikin, mutta kyllä ne omat väärät mielikuvat oikeentu. Esimerkiksi mä olin ajatellut, että joku roskien lajittelu on tosi iso juttu, että kerätään bioroskat, että sillä on isokin merkitys, mutta selvisi ettei olekaan niin kauhean iso merkitys. Ja että kuinka hirveän paljon joku lentomatkailu oikeasti sitten, kuinka iso hiilijalanjälki sillä on. Että vaikka sä tekisit mitä, niin jos sä teet yhden lentomatkan, niin kaikki on pilalla. Että ne suhteet on ihan älyttömät. Että se, että ne ennakkokäsitykset, että en voinut niinku... toki tiesin, että lentäminen on tosi paljon hiilidioksidipäästöjä tuottavaa, mutta se että kuinka hirveän paljon enemmän kuin muut, niin se oli yllätys. Kyllä faktatietoa sai lisää ja tokihan sitä ajattelee aktiivisemmin sitä asiaa, mutta en mä tiedä vaikuttaako se lopulta siihen päätökseen vai ajatteleeko, että no nyt mä tiedän, että mun ei pitäisi tehdä näin mutta silti teen. Just että vaikka aamulla lähdet autolla niin "olisi pitänyt mennä bussilla, mutta koska en nyt

kerennyt niin menenpä tällä autolla” mutta onhan sekin jotakin, että edes ajattelee asiaa.

Toiset innostuivat projektin myötä muuttamaan elämäntapojaan entistä vihreämmiksi, vaikka hiilijalanjälki oli ennestään pieni. Tällöin tavoitteenakin oli jo projektiin lähtiessä, että muutoksia halutaan tehdä.

H5/N: Koko ajan vaan enemmän, just nämä laitteet uusittiin, ruokavalio kasvisruoasta ihan vegaanisuuteen. Sitten on vaihdettu energialamppuja ja ollaan pyöräilty vielä enemmän kuin aikaisemmin. Että kaikkea lisää vaan. Ja sitten koko ajan se menee pienempiin yksityiskohtiin kun miettii, että mikä pyykinpesuaine olisi paras. (..) Niin ja tuota luomua me on alettu kanssa ostamaan enemmän, kun selvisi sen merkitys ympäristön kannalta, et se ei ole pelkkä terveys, et sitä on suosittu.

Sähköä säästävät käytännöt, kuten valojen sammutus tai valmiusvirtojen katkaisu näkyvät myös rahan säästönä ja niitä pidettiin helposti omaksuttavina muutoksina, jotka pitää vain sisällyttää arjen rutiineiksi. Sähkön säästäminen on myös näkyvää toimintaa, kun muutoksen huomaa myös omassa sähkölaskussaan. Tämä voi vaikuttaa niiden perheiden käyttäytymiseen, joille tekojen vaikutusten näkeminen on tärkeää.

H6/N: Se mikä on ollut kuitenkin kiva huomata, et kaikki tämä on sitä.. että sen ilmaston voi pitää semmoisena ylevänä periaatteena, mutta toisaalta että ne on tämmösiä taloudellisia ratkaisuja, et mitkä vaikuttaa ihan konkreettisesti kukkaroon ja johonkin muuhun.

Ruokaan liittyvien toimien kerrottiin helposti perustuvan rutiineihin ja tapoihin, jotka osaltaan sujuvoittavat arkea. Projektin kautta ruokakokeiluja oli helpompi toteuttaa ja muutosten tekeminen mahdollistui. Ruokaan ja ruoanlaittoon liittyvät muutokset olivat toisaalta pieniä ja helppoja ja toisaalta niihin liittyi myös haasteita. Projektin seurauksena perheiden lautasille oli tullut enemmän lähiruokaa, kausiruokaa ja kasvisruokaa. Ruokavalintoihin vaikuttivat myös taloudelliset seikat. Kausiruoka-ajattelu näytti sopivan hyvin taloudellisesti ajattelevalle perheelle. Esimerkiksi salaattit ovat talvella kalliita ja juurekset edullisia, mikä tukee kausiruoan valintaa taloudellisin perustein.

Yksi perheistä koki, että ihanteellinen ilmastoystävällinen ruoka tuntui olevan talvikaudella hyvin yksipuolista ja vanhanaikaista. Lisäksi perhe kritisoi erityisesti

maitotuotteiden rajoittamiseen liittyviä suosituksia. Ruokavalintoja ei tulisi siis tarkastella pelkästään ilmastovaikutusten näkökulmasta tällaisessakaan projektissa, vaan niitä olisi huomioitava monipuolisemmin.

H8/N: Ja se, minkä mä koin negatiiviseksi, että joo mä tiän, että juustossa on iso hiilijalanjälki, mutta se että mulla on itsellä laktoosi-intoleranssi ja juusto on ainoa maitotuote mitä mä syön, enhän mä nyt jätä sitä pois tokikaan sen takia vaan että siinä on iso hiilijalanjälki, et kyllä mä tarvitsen sen kalkin kumminkin ja samaten maitoa, et maidosta sanottiin useamminkin kerran, että sitä ei pitäis käyttää tai siis pitäisi käyttää vähän. Siellä oli pikkulapsiperheitä ja mä koin, että maito on kuitenkin kauhean tärkeätä ravitsemuksellisesti lapselle. Että ei sitä pitäis rajoittaa lapsen maidon käyttöä, että aikuiset ei sitten välttämättä tarte litraa päivässä. Mutta ne oli semmosia negatiivisia asioita, että onhan ruoassa monta muutakin asiaa kuin se hiilijalanjälki, että sun pitää saada ne ravinteet ja lapsille pitää saada se monipuolinen ruoka.

Toinen perhe mietti sitä, ettei uskalla lähteä kokeilemaan kasvisruokailua, koska tuntui haastavalta miettiä, miten kaikki ravintoaineet tulisi samalla tavalla katettua kuin sekaruoassa. Luomuruoan kohdalla muutamat olivat kokeneet ristiriitaisuutta. Kaikille ei ollut ihan selvää oliko luomuruoka ilmastonäkökulmasta hyvä vai huono valinta, tästä oli ilmeisesti ollut hieman erilaista tietoa eri tapahtumissa. Toisaalta joillekin perheille luomua oli projektin myötä tullut enemmän ostoslistalle. Luomuruoan valinnan esteenä nähtiin erityisesti sen kalleus.

Aineiston perusteella yhdeksi suurimmaksi haasteeksi koettiin kasvisruoan lisääminen, erityisesti lasten ja nuorten kohdalla. Jos kasvisruoka ei maistu lapsille, saattavat vanhemmat tarjota sitä yhä vähemmän, vaikka olisivat itse innostuneita. Monet vanhemmat halusivat mieluummin nähdä lastensa syövän vatsansa täyteen, kuin jättävän ruoan lautaselle. Toisaalta perheissä oli yritetty löytää reseptejä, joista lapsetkin pitäisivät. Kasvisruoan lisäämisessä oli silti monessa perheessä mahdollisuuksia ja halukkuutta. Arjessa ruokaa pitää kuitenkin tehdä usein, jolloin helpompaa on toteuttaa tuttuja reseptejä, joita kaikki perheessä syövät.

Uusien ruokien tekeminen ja syöminen on yksi arjen haasteista ja vaatii muutakin kuin ilmastohyötyjen tiedostamisen. Seuraava sitaatti avaa hyvin sitä, miten muutoksien tekeminen ei ole pelkästään aikuisten asia, vaan lapset ovat yhtä hyvin monissa

tilanteissa määrittelemässä arkisia valintoja. Erityisesti ruoka ja liikkumisvalinnat olivat esimerkkejä arjen toimista, joissa mentiin usein myös lasten ehdoilla.

H4/N: No meillä on ehkä siis miehellä ja mulla esimerkiksi lihansyönti jo aikaisemmin vähentynyt ihan tämmösenä, että se on varmaan joku ikään liittyvä juttu, että se ei enää houkuta. Mutta sitten jos esimerkiksi meidän pojalle ehdotat kasvisruokaa, niin sehän siis ei tule tapahtumaan. Että hän on niin lihansyöjä, liikkuva lapsi vielä niin. Mutta sitten toi meidän tyttö, niin hän ei tykkää syödä lihaa, mutta ei me lähetty edes tofua koskaan kokeilemaan, että vähän mä vienosti sitä ehdotin täällä, niin tuli aika monta vastalauseita.

Edellisten ruokaan liittyvien esimerkkien kautta voi huomata, että ruokaan liittyy paljon ristiriitaisuutta ja epävarmuutta. Niiden, joilla oli valmiiksi kasvispainotteinen tai kasvismyönteinen ruokavalio, oli helpompi omaksua ilmastoystävälliseen ruokaan liittyviä muutoksia.

Projektissa ruoan kulutusta tehtiin osaltaan näkyväksi ruokahävikin seurantatehtävällä, jossa viikon ajan punnittiin kaikki kotona lautaselle tähteeksi jäänyt ruoka. Haastattelujen perusteella seuranta oli erittäin kannustava toimintamalli. Perheet kertoivat, että samalla seurantaan oli saatu innostettua myös lähipiiriä, erityisesti omia vanhempia. Toimintatapa toi projektin kotiin mielekkäällä tavalla. Hävikin mittaus tuotti myös toimintatavan muutoksia. Nämä muutokset olivat kuitenkin usein sellaisia, joiden kerrottiin unohtuvan helposti, eli ne tarvitsevat tuekseen muistutusta.

H4/N: Meillähän oli sellainen seuranta, et kuinka paljon menee ruokaa hukkaan ja minkä takia sitä menee hukkaan. Ja esimerkiksi on ruvettu sitten mittaamaan makaronia, kun keitetään eli sitä määrää et aikaisemmin heitettiin ihan näppituntumalla. Nyt se on taas lipsunut, mutta vois ottaa taas nyt kun muistuttelen siitä. (...) Pitää olla tämmösiä konkreettisia, et ei tämmöstä yleistä diipadaapaa, siis joku ihan konkreettinen juttu missä voi vaikuttaa siis niinku tämä ruokajätteen et vaikka se on pikkuasia, niin se oli semmonen mihin pystyy vaikuttamaan. Että se tutkittiin tavallaan ja verrattiin miten muilla meni ja meneekö enemmän kuin muilla keskimäärin ja miten sitä vois vähentää.

Liikkumisvalinnat eivät kovin monilla muuttuneet. Muutamat perheet olivat lisänneet julkisia kulkuvälineitä, pyöräilyä ja kävelyä autoilun sijaan. Auton käyttäminen oli monessa perheessä syvällä arjen järjestämisessä ja vaihtoehtoiset tavat tuntuvat haasteellisilta, kun kyseenalaistetaan vahvoja rutiineja ja toimintatapoja. Monissa

lapsiperheissä korostettiin auton merkitystä arjen sujuvuuden ja mielekkyyden kannalta. Harrastukset ja kaverisuhteet vaativat toisinaan vanhemmilta autolla viemistä ja hakemista. Liikkumistapaan vaikutti myös kodin ja työpaikan väliset yhteydet ja etäisyys.

Haastatteluissa todettiin moneen kertaan, että vaikka lentämisen tai autolla ajamisen tiedetään olevan päästöjen kannalta huono, se ei vaikuta välttämättä käyttäytymiseen sinällään. Ajankäyttö oli yksi eniten liikkumispäätöksiin vaikuttava tekijä. Liikkumisen nopeutta pidettiin tärkeänä tekijänä arjen valinnoissa. Julkiset liikennevälineet tai pyöräily tulevat vaihtoehdoksi, jos liikkuminen niillä ei vie kohtuuttoman paljon enemmän aikaa kuin oman auton käyttö. Linja-auton käyttöä tuki myös taloudellisuus verrattuna autoon. Oli myös perheitä, joille autottomuus tai auton käyttö vain vapaa-ajalla oli ollut käytäntönä jo ennen projektia. Muutamat perheet pohtivat myös autottomuutta. Heille auton käyttö ei ollut välttämättömyys tai se tuntui vaikka lasten vuoksi tärkeältä siinä elämäntilanteessa.

Edelliset kasvisruoka- ja liikkumisesimerkit osoittavat, että perheessä arki on monen eri intressin, toiminnon ja aikataulun yhteensovittamista. Arki on monen asian summa ja toimii tietyillä hyväksi havaituilla toimintaperiaatteilla. Jokainen perhe oli lähtenyt mukaan projektiin ajatellen sen tuovan uusia käytäntöjä, mutta toisaalta jotkut pitivät juuri vapaaehtoisuudesta, jossa ei ollut vaatimuksia tai sitoumuksia.

H1/N: Ja se mikä on ollut tärkeätä siinä projektissa, että ei ole tuputettu, vaan jokaiselle on annettu se mahdollisuus poimia sieltä niitä itselle tärkeitä ja joita voi niinku omassa elämässä toteuttaa.

Kysyin haastatteluissa mitä asioita perheet kokevat esteiksi vähähiilisille valinnoille. Vastauksissa nostettiin esiin erityisesti kiire ja oma mukavuudenhalu. Kiireinen arki näkyy myös arjen sujuvuuden korostamisena.

Aineiston läpikäymisessä minulle heräsi ajatus arjen liikkumavarasta, siitä elämäntilanteen ja fyysisen tilan ja rakenteiden sisällä olevasta liikkumavarasta, jonka jokainen pystyy omalta kohdaltaan kartoittamaan ja sen sisällä tekemään valintoja ja tekoja. Tuo liikkumavara on dynaaminen ja toimijalähtöinen ja lisäksi subjektiivinen

sillä tavoin, että ihmiset itse asettavat rajoja toiminnalleen oman luonteensa mukaisesti sekä muiden perheenjäsenten kanssa yhteisesti ja neuvotellen. Liikkumavaran sisällä ekologisesti toimiminen ei välttämättä vaadi suuria aatteellisia lähtökohtia vaan motivaationa toimia tietyllä tavalla voi olla vain se, että asia koetaan helpoksi ja vaivattomaksi ja siitä on yhteistä hyötyä. Tämä voi olla yksi merkittävä tekijä, kun ympäristöongelmia halutaan ratkaista kansalaisten yksityisten valintojen avulla.

Mielestäni perheiden pieniä ja vaivattomia arjen tekoja voi määritellä tärkeinä saavutuksina. Voi olla oleellisempaa jatkuvuuden kannalta, että tehdyt muutokset tapahtuvat pikkuhiljaa ja pienin askelin, mutta siten että muutoksia ajatellaan pysyviksi elämäntapamuutoksiksi. Eräässä haastattelussa sanottiin tämä osuvasti:

H4/N: Se on vähän niinku terveellinen ruokavalio. Se pitää nivoo sinne, ettet sä joka päivä ajattele, että olet dieetillä. Että se on osa sun normaalia arkea.

Haastatteluissa liikkumavaraa tuotiin esille monissa kohdissa. Jos muu perhe ei innostunut kasvisruoasta, sen syömistä lisättiin kodin ulkopuolella tai silloin jos perheen lapset eivät olleet kotona. Matkailuun liittyvästä liikkumavarasta kerrottiin useita esimerkkejä. Matkakohteet valittiin lähempää tai lentomatkoiksi valittiin vain suoria lentoja. Myös lentämiselle vaihtoehtoisia liikkumistapoja pyrittiin löytämään. Liikkumavaraa rajaavat monet tekijät, esimerkiksi raha, aika ja oma mukavuusalue.

5.3 Tiedon levittäminen

Projektissa informaatio-ohjauksen tavoitteena ei ollut pelkästään vaikuttaa osallistujiin vaan toivottua oli tiedon leviäminen laajemminkin. Tällaisesta tiedon leviämisen muodosta käytetään nimitystä vertaisvuorovaikutus. Tieto ei tule silloin yksisuuntaisesti ylhäältä alas vaan ihmiset jakavat tietoa, omia havaintoja ja kokemuksia keskenään omissa verkostoissaan, esimerkiksi lähipiirissä tai työpaikalla. Myös ilmastoperheiden tiedon jakaminen vertaisvuorovaikutuksena on kiinnostavaa.

H6/N: En ole mikään varsinainen paasaaja. Kyllä mä olen ihmisille kertonut, että me ollaan mukana tämmösessä projektissa ja just jossain Facebookissa jakanut kovastikin kaikkea, että tavallaan. Ja kertonut nyt ainakin lähipiirille ja tuttaville.

Tiedon jakaminen liitettiin vahvasti myös omien vaikutusmahdollisuuksien laajentamiseen. Haastatteluissa tuli esille, että eniten ilmastovinkkejä kerrottiin omille vanhemmille tai sisaruksille. Se vaikuttikin toimivan perhekeskeisen toiminnan luontevana jatkeena. Itselle tärkeäksi koetut asiat haluttiin jakaa mahdollisimman lähelle. Kun tietoa jaettiin lähipiirissä ja saatiin vaikka oma äiti tai isä kierrättämään, myös vaikuttavuuden tunne lisääntyi.

Vertaisvuorovaikutuksella toimintamalleja sosiaalistetaan ja niistä voi tulla siten vahvempia. Toisten kannustava vaikutus, yhteiseksi kokeminen tai sosiaalinen kontrolli parantavat myös uuden toimintatavan juurtumista. Jotta kestävämmät elämäntavat tulisivat osaksi kulttuuriamme, juuri lähelle vaikuttaminen voi olla tärkeää tai tehokasta.

H5/N: Kyllähän se mitä itse on oppinut, niin jokainen varmaan omalta osaltaan jakaa sitä tietoa eteenpäin. Et kyllä minäkin aina töissä höpötän ja kerron kaikkea mitä me ollaan tehty ja miten tällainen vaikuttaa sun elämään ja muuta. Että kyllähän jokainen ihminen, jolle saadaan opetettua näitä ilmastoystävällisiä vaihtoehtoja, niin sitten vaikuttaa siihen omaan lähijoukkoonsa. Että sillä laillahan se menee luontevasti.

Monien mielestä kommunikoinnin tyyli oli tärkeä seikka. Haastatteluissa tuotiin esille, miten ekologisista valinnoista kertominen voi olla huonoimmillaan käännyttämistä, tuputtamista, saarnaamista tai paasaamista. Tässä yhteydessä usein mainittiin, miten hienovarainen täytyy olla ja sanoa asioita oikealla tavalla, jottei tule väärinymmärretyksi.

H2/ S: Oletko kertonut sun työpaikalla?

N: Siis oon kertonut, mut ei siitä sen enempää. No oikeastaan ne kysy siihen alkuun, että no mikä se on ja mitä se tarkoittaa ja missä te nyt käytte ja mitä tapahtuu. Mutta ei siellä ole siitä pitkään aikaan puhuttu. Että mä en rupea käännyttämään ketään, enkä ole hirveästi mainostanut, että me on tehty tämmöstä, koska mulla on itsellä siinä kohtaa semmonen olo, että mä tuon siinä julki, että me ollaan jotenkin parempia ihmisiä, että tehkää niin kuin minä teen. Että ei ole mun juttuni. (...)mää sitten kerron mutta sillä tavalla, et hei olin tämmösessä tapahtumassa siellä tuli tämmöstä ja tämmöstä, et havahduin näin että oletko tiennyt? Mutta en siitä lähtökohdasta ole kertonut, että ilmastoasioissa on näin ja näin fiksua tehdä.

Tiedon jakaminen ja erityisesti omasta osallistumisesta kertominen tuntui joistakin haastateltavista hankalalta. Kun informaatiossa painotetaan omaa arkea, oli se joillekin niin henkilökohtaista ettei sitä haluttu jakaa esimerkiksi työpaikalla.

H7/N: Jotenkin se mitä mä teen omassa elämässä ja valinnoissa, niin mä jotenkin haluan pitää sen mun kodin sisäpuolella. Että se minä, joka olen kotona, niin olen tavallaan eri ihminen kuin se mun työ-minä, ja mä pidän niitä erillään. En halua muita neuvoa enkä tuomita, ja usein ihmiset haluaa tehdä sen mikä on helpointa ja usein alkaa helposti perustelemaan sitä, että on niin monta lasta tai kiire tai mitä tahansa, niin vaikka mä koen, että ne on tyhjämpäiväisiä perusteluja, niin musta on kurjaa, että tarvii edes alkaa perustelemaan. Niin mä en mielelläni tuo julki ihmisille sitä, että millaisia valintoja mä olen tehnyt enkä edes kerro sitä, että olen kasvissyöjä jos ei ole pakko.

Toisaalta oli perheitä, jotka keskustelivat osallistumisestaan paljon työpaikalla. Pääasiallisesti ihmiset olivat suhtautuneet kiinnostuneesti. Monet osallistujien työkaverit olivat kyselleet, kuunnelleet ja tutustuneet projektiin tätä kautta. Toiset taas kokivat, etteivät ilmastoasiat ole niitä kaikkein päällimmäisiä keskustelunaiheita työpaikan kahvipöydässä tai naapurien kanssa jutustellessa.

Haastattelussa tuotiin myös esille, että ei välttämättä olla halukkaita ehdottamaan esimerkiksi kalliita energiaremontteja taloyhtiössä, ettei leimaannuta hankaliksi naapureiksi. Taloudelliset argumentit ovat perusteluissa sellaisessa asemassa, joita ihmiset kuuntelevat ja niitä voi esittää menettämättä kasvojaan. Ympäristöargumentit eivät näytä vielä olevan yhteisesti jaettuja ja hyväksytyjä, jotta niitä voisi esittää neutraalisti.

Muutamit haastateltavat kertoivat, että tiedon levittämistä estivät monenlaiset sosiaaliset syyt. Ei haluttu esimerkiksi ylentää itseään paremmaksi ihmiseksi tai viestiä, että muiden valinnat olisivat huonompia. Monet kokivat, etteivät halunneet kertoa osallistumisesta tai ilmastoasioista, jotteivät muut kokisi syyllisyyttä omista valinnoistaan tai joutuisi perustelemaan omia valintojaan tai elämäntapaansa.

H10/M: Me ei olla kumpikaan semmosia aktivistityyppisiä, että me tuttavapiirissä tai lähipiirissä oltaisi lähetyssaarnaajia.

N: Ihan päinvastoin ollaan hyvin hiljaa, koska ollaan huomattu, että tästä helposti saa sellaisen..

M: Niin tästä saa syyllisydentuntoa niin helposti, kun ottaa edes puheeksi jonkun asian.

N: Ihmiset syyllistyy sitten siitä, kun ne rupeaa miettimään omaa elämää ja omia valintoja, niin tulee sitten helposti semmosta, että mitä parempia ihmisiä te luulette olevanne. Että se on aika vaikea asia edes ottaa puheeksi välttämättä tämmösiä.

Ilmastoperhetoiminnasta kertominen muille oli joko toiminnan esittelyä siitä kiinnostuneille tai sitten vinkkien jakoa. Vinkkien jakaminen oli kuitenkin toteutettava hienovaraisesti. Tästä voi päätellä, että arkemme ovat hyvin yksityistä aluetta, jossa toisten neuvomista vältetään. Tällainen asenne saattoi näkyä myös ilmastoperheiden keskuudessa, jossa aineiston perusteella jaettiin melko vähän ideoita ja käytäntöjä. Sopivin tilanne näytti olleen hiilijalanjälkilaskennan tuloksia käsittelevä ryhmätilanne, jossa monet kertoivat keskustelun olleen parhaimmillaan. Luentotilaisuudet, retket tai vierailut eivät niinkään näyttäneet luovan keskustelulle sopivaa virettä tai ilmapiiriä.

Tiedon leviämistä saattaisi helpottaa keskustelu siitä, miten toimia esimerkkinä ja miten voi jakaa tietoa. Jos tavoitteena on, että perheet jakavat tietoa muillekin siitä voisi keskustella osallistujien kanssa enemmän projektin aikana. Esimerkiksi sosiaalinen media oli joillekin haastateltaville mieluinen tietokanava. Siellä vertaisvuorovaikutus on tehokasta, mutta hienovaraisempaa, passiivisempaa ja epäsuorempaa kuin kasvokkainen keskustelu ja vuorovaikutus.

6 YMPÄRISTÖVASTUULLISUUS

Mistä perheiden ympäristötoimijuus sitten kumpuaa ja mitä tunteita toiminnan taustalta löytyi? Ympäristökansalaisuuden keskeisin ja kiistellyin elementti on vastuullisuus. Pohdin tässä luvussa sekä haastateltavien ajatuksia vastuullisuudesta että vastuullisuuden epäsuorempia ilmentymiä aineistossa. Samalla olen tarkastellut myös muita mahdollisia taustalla toimivia tunteita.

Vastuullisuus edellyttää sitä, että tiedämme tai tiedostamme toimintamme seuraukset ja välitämme niistä. Tietoisuutta seuraa mahdollisuus vastuullisuuteen ja vastuullisiin valintoihin.

Nykyisin vastuullisuudesta puhutaan paljon sekä yritysten että yksilöiden kohdalla. Oli näin ollen yllättävää, että useat haastateltavat puhuivat vastuullisuudesta melko varauksellisesti. Kovinkaan moni ei käyttänyt vastuullisuutta kuvaamaan toimijuuttaan. Tämä ehkä hiukan yllätti ja hämmensi minua haastattelujen alkuvaiheessa. Oletin alunperin, että näinä aikoina kun vastuullisuutta julistetaan niin voimakkaasti, ihmiset puhuisivat vastuullisuudesta helpommin. Sen sijaan vastuullisuus osoittautui haastatteluissa usein hankalaksi teemaksi. Sen pohtiminen tuntui ehkä liian juhlalliselta tai kliseiseltä.

Ympäristökansalaisen toiminta perustuu tieteellisen keskustelun pohjalta vastuullisuuteen. Seuraavassa sitaatissa pohditaan sitä, mikä merkitys käyttäytymiselle on hallinnollisilla keinoilla tai markkinamekanismeilla verrattuna vapaaehtoiseen, vastuuta korostavaan ympäristökansalaisuuden tapaiseen itseohjautuvuuteen. Hallinnollista säätelyä pidetään toisaalta vieraalta ajatukselta toisaalta tehokkaalta. Vapaaehtoisten tekojen haasteena on, että pitää itse motivoitua tekemään hyviä ympäristötekoja, vaikkei seurauksia näe tai itse saa välitöntä hyötyä.

H1/N: Kyllä se on lähdeittävä siitä yksilöstä itsestään se ajattelu kaiken kaikkiaan, että ei semmosta instanssia tai tahoja ole mikä määräämällä tai ainoa on sitten jos lähdet onko se Singapore, jossa on ne maailman tiukimmat jätelait ettei saa roskata ja tällai. Että ihan jos jollain tällasilla lain keinoilla lähdetään ohjaamaan sitä ihmisten toimintaa plus, että jos siitä saisi jotain sanktiota, että tulee 500 euroa sakkoa, niin sitten se voi tavallaan ihmisiä herättää. Että se on aika usein se keppi kuin se porkkana, valitettavasti näin. Et se porkkana osuus on, että itse ajattelee että siitä tulee jotain hyvää ja seuraa hyvää, mutta se on haastavaa.

Arjen vastuullisuuden yhteiskunnallinen ulottuvuus on ympäristökansalaisuuden kontekstissa keskeinen. Kysyin haastatteluissa, kenelle vastuuta koetaan? Vastauksissa vastuuta otettiin usein lähimmäisistä, omista lapsista ja lapsenlapsista ja esimerkiksi lähiympäristöstä.

H10/S: No jos se on semmosta vastuullisuutta, niin mille te koette sitä vastuullisuutta?

N: Joo hyvä kysymys, ainakin omalle lapselle jotenkin, että minkälainen maailma me jätetään jälkeemme.

M: Niin ja lisäksi mä koen että olen vastuussa omalle itselleni enkä kenellekään muulle siis sillai ole. Että käyttäytyy itse sillai... niinku tavallaan haluaisi muiden käyttäytyvän. Vaikka se on kulunut klisee niin sillä tavalla, koska oma itse on se, jonka toimintaan voi vaikuttaa, niin miksei sitten vaikuttaisi.

Me elämme arkea tässä ja nyt. Asioiden kokeminen läheisiksi ja etäisiksi muodostuu silloin yhdeksi tärkeäksi seikaksi. Tulevat sukupolvet, ennustetut kriisit tai maantieteellisesti kaukaiset paikat ja ihmiset voivat tuntua hankalilta huomioida omassa arjessa. Monessa haastattelussa vastuullisuuden ja vaikuttavuuden tunnetta sidottiin lähelle. Vaikka tiedostetaan toimien laajat globaalitkin vaikutukset, usein kuitenkin lähelle ja näkyvästi vaikuttamista tuotiin enemmän esille.

Muutamassa haastattelussa vastuu ulotettiin myös kauas. Seuraavassa sitaatissa pohditaan ilmastokriisiin liittyvää globaalia vastuuta ja sen sisältämää oikeudenmukaisuutta. Vastuuta jäsennetään tässä sekä tilallisesti että ajallisesti etäälle omasta arjesta.

H8/N: Meillä on vastuuta tästä ympäristöstä ja meidän länsimaiden pitää kantaa vastuuta kehitysmaista. Että tilannehan on niin pöljä, että meille Pohjois-Euroopassa, niin ilmastomuutos tuo periaatteessa vain hyviä asioita ja täällä on aina vaan mukavampaa ja lämpimämpää ja sitten jotkut kehitysmaat Afrikassa kuolee nälkään sen takia et tavallaan ihmiset, jotka ei ole tehnyt sen ilmastomuutoksen pahenemisen eteen mitään, niin ne joutuu kärsimään siitä, että toiset on tehny, semmonen vastuullisuus. Mun mielestä se on väärin, että meidän käyttäytyminen tuhoaa muitten köyhien maiden elinolosuhteita ja tokihan olisi mukavaa jos meidän lastenlastenlapsillakin olisi elinkelpoinen maapallo.

Vastuullisuus on myös identiteettikysymys. Näkeekö yksilö itsensä vastuussa olevana? Projektiin osallistumisen voi itsessään ajatella olevan vastuunottoa. Se, että lähtee mukaan oppimaan, mittaamaan perheen hiilijalanjälkeä ja haluaa tietää keinot sen pienentämiseksi, on jo pyrkimys kohti vastuullisempia valintoja arjessa. Muutamassa perheessä vastuullisuus tarkoittikin esimerkiksi sitä, että hyvä taloudellinen tilanne tai korkeakoulutus lisäsi vastuuntuntoa.

H10/N: Kyllä mä ajattelen sillai, että on akateemisen koulutuksen saanut ja on semmonen taloudellinen tilanne, niin jotenkin mä koen, että se on tavallaan velvollisuuskin sitten ajatella asioita.

Vastuullisuuteen liitettiin myös vapauden käsite. Tässä voi nähdä myös liberalistisen kansalaisuuskäsityksen mukaista ympäristökansalaisuuden ilmentämistä. Kansalaisella on vapaus valita, hänellä on vapaus tehdä vastuullisia päätöksiä. Kun on mahdollisuus valita sen voi kokea ylellisyydeksi, joka tuo mukanaan myös vastuuntuntoa siitä, miten valintatilanteissa käyttäytyy.

H6/N: Se mitä mä teen verrattuna teollisuuden tekemisiin niin on aika pieni juttu, mutta kyllä mä silti ajattelen, että jos jotakin voi tehdä, jos jotakin voi toisin valita niin mulla on ainakin se valinnan mahdollisuus. Että maapallolla asuu paljon ihmisiä, jotka ei pysty valitsemaan. Ehkä se on myös semmosta.. tavallaan luksustakin. Sinänsä hassua sanoa, että on luksusta, koska se on luopumistakin monesta asiasta, mutta siinä mielessä luksusta, että on jokin valinnanmahdollisuus. Kyllä mä nyt kuvittelen, että pienillä teoilla ja että jos yks tekee niin äitikin tekee perässä tai miettii asiaa ja ehkä joku muukin.

Oikeudenmukaisuuden ajatus ja oikein tekeminen oli hyvin usein toiminnan taustalta löytyvä lähtökohta. Haastateltavat kertoivat, miten he arjessaan pohtivat usein sitä, mikä on oikein ja miten voi tehdä oikeita ratkaisuja ja valintoja ympäristön kannalta. Ilmastoperhetoiminnassa tarjottiin ymmärrystä siitä, miten omalla toiminnalla voi keventää ympäristökuormaa, mikä voidaan nähdä oikeana tai hyvänä tekona.

Vastuullisuuden pohdinta herätti monissa muissakin ajatuksen yksilön mahdollisuuksista vaikuttaa. Vastuullisuus tuottaa ymmärryksen yhteisössä toimimisesta, jolloin oma rooli voi tuntua pieneltä. Silti monet käyttivät ilmaisuja ”pisara meressä” tai ”yksi muiden joukossa”, joilla viitattiin oman toimijuuden arvoon. Kun vaikuttavuutta ajatteli tarpeeksi lähelle sen merkitys kasvaa.

H9/M: Kai se on se, että sitten pitää itse miettiä, että mitä itse pystyy tekemään. Ei sitä, että miten se vaikuttaa koko Suomen jälkeen vaan ja että miten itse pystyy ehkä pienentämään. Se, että jos miettii isoa jälkeä, niin tulee kyllä varmaan aika lohduton olo, että ei sillä nyt ole mitään merkitystä, mutta kyllä kai yhden ihmisen kannalta niin on merkitystä. Että sitten kun riittävän pieneksi miettii sitä, niin sittenhän sillä on vaikutusta.

Kysyin perheiltä, missä yksilön vastuun raja sitten heidän mielestään kulkee? Vastuun rajoista pohdittaessa tuli esiin, miten ihmisten tulisi ottaa vastuu nimenomaan niistä pienistä asioista, joilla ei ole suurta merkitystä heidän hyvinvointiinsa, mutta ehkä suuri merkitys ympäristön kannalta. Pieni vaiva oli usein myös sellainen, jonka ajateltiin kuuluvan kaikkien vastuulle.

H1/M: Se on niin pieni kumminkin se itse mitä voi tehdä, että se on niin pieni vaiva tehdä sitä, että miksei sitä voi tehdä sillai kun se on järkevä tehdä. Se on ainakin mulle semmosena pointtina, että kun mä teen.

Yhdistän tähän myös haastateltavien ajatuksia tietoisuuden merkityksestä. Kun tiedostaa, että joku toimintatapa tuottaa negatiivisia vaikutuksia, se jätetään tekemättä.

H2/S: mille sä koet sitä vastuuta?

N: Hyvä kysymys. Mä oikeastaan ajattelen sen mieluummin niin päin, että miksi tietoisesti tuhota jos ei ole pakko, siis tietoisesti roskata, kun voi tehdä toisin. Et jos sitä oikein lähtee miettimään, niin ehkä se menee näin päin. (...) Ehkä se on sitten kumminkin jonkun näköistä vastuuntuntoa, sitä että miksi minä en voisi tehdä jotain, kun kuitenkin voin jotain pientä tehdä, niin teen osani.

Vastuun rajana pidettiin usein oman perheen hyvinvointia, arjen mielekkyyttä ja sujuvuutta. Joidenkin mielestä raja oli omalla kohdalla jo tullut vastaan, toiset taas kokivat, että lisää muutoksia voi tehdä ajan kanssa. Tässä pohdinnassa keskityttiin enemmänkin siihen, mihin toimiin oma raja vedetään, eikä niinkään siihen, mitkä kuuluisivat muiden toimijoiden vastuulle.

Haastatteluissa puhuttiin paljon siitä, miten otetaan vastuu omista tekemisistä, eli omasta arjesta. Projekti oli onnistunut tuomaan esille arjen toiminnan poliittisuuden ja vaikuttavuuden. Omasta arjen toiminnasta koituvat yhteiskunnalliset seuraukset voivat olla hankala nähdä ja on silloin tärkeää huomata, että niillä on seurauksia joihin voi vaikuttaa.

H2/N: Ikään kuin todistettiin, että se mitä jokainen tekee, niin sillä on merkitystä.

Vastuulliset valinnat eivät ole ristiriidattomia tai arvovapaita. Kohtaamme monia valintoja, joissa ei ole oikeata tai väärää, vastuullista tai vastuutonta päätöstä.

Ilmastovastuullinen kauppakierros osoitti, kuinka eettiset ja ekologiset valinnat ovat monimutkaisia. Vastuullisuuden toteuttaminen voi tuntua silloin haastavalta.

H10/N: (S)iinä tuli justiin tämmösiä, että no joku tuote on esimerkiksi luomua, että luomutuote on joltain kannalta hyvä, mutta sitten ei välttämättä ilmaston kannalta. Että se valotti hyvin sitä problematiikkaa, että kuinka laaja se on. Että valintoja on ihan hirveästi ja ne on tosi vaikeita, että ei ole ollenkaan yksiselitteistä, että joku on ilmaston kannalta hyvä, että siinä on niin monta monessa, eettiset näkökulmat ja kaikki, ruoassa varsinkin.

Vastuu kulutuspäätöksissä nostettiin esiin useissa haastatteluissa. Voi olla, että kuluttamisessa vastuullisuus on jo arkipäiväistynyt, koska se politisoitui yksilöiden arjesta ensimmäisenä. Monet haastateltavat mainitsivat, että usein kulutuspäätöksiä tehdään myös kiireen ehdoilla, jaksamisen mukaan vaihdellen. Toisille taas kuluttamiseen liittyvistä arkipäivän ekologisista teoista tehtiin rutiineja, jolloin säästettiin aikaa.

H5/N: No kyllä se mun mielestä on, että siinä on aika iso vastuu loppupeleissä, että mitä sä ostat ja teet. Musta tosi monet ihmiset, niin ne ei mieti sitä, ne ottaa kaupassa sen halvimman. Että ne ei niinku huomaa, et tässä olisi tämmönen reilun kaupan vaihtoehto, et maksanko pikkasen enemmän, niin se on tuotettu vähän eettisemmin.

Vastuullisuuteen liitettiin myös negatiivisempia yhteyksiä. Vastuu miellettiin taakaksi ja tuntui käsitteenä raskaalta, jolloin sitä ei haluttu korostaa tai se ei tuntunut mielekkäältä kuvaamaan omaa toimijuutta. Vastuullisuuspuhe oli osittain myös ristiriitaista. Kun puhuttiin ihmisistä yleensä, saatettiin sanoa, että muiden ihmisten vastuuntunnon lisääminen olisi tärkeää, mutta kun kysyin myöhemmin löytyykö oman toiminnan taustalta vastuullisuutta, sitä saatettiin kiertää enemmän muilla termeillä ja vastuuta pidettiin vääränä ilmaisuna.

Jotkut kokivat vastuullisuuden turhan negatiivisena tai kliseisenä ilmauksena. Vastuullisuus ikään kuin teki ekologisista valinnoista taakan. Toisaalta pohdittiin sitä, miten teot voivat olla yhteiskunnan näkökulmasta vastuullisia, mutta niitä ei välttämättä tarvitse itse ajatella vastuullisina päätöksinä. Niitä muotoiltiin enemmän järkeviksi, oikeiksi, hyviksi tai ystävällisiksi valinnoiksi.

H5/M: No mulla toi (*vastuullisuus*) ei ole ihan niin voimakkaasti sillai mukana. Kumminkin vastuu, niin se on aina ikävä asia. Että en mä halua vaikeuttaa omaa elämääni ja sitten en mä koe, että maailma musertuu yhtäkkiä jos mä ostankin tuotteen, joka ei ole sitä vihreätä, niin ei siihen maailma kaadu. Et semmosena en pidä sitä. Sitten ilman muuta käsitteen toisessa mielessä, niin on sitä vastuuta. Mutta en mä puhuisi, että mä olisin vastuullinen siihen, että mun täytyy ostaa tätä ja tätä ja jättää ostamatta näitä vaan se on enemmän valinnanvapautta, sitten niillä valinnan vapauksilla justiin keskittyy omasta mielestä hyviin juttuihin.

Seuraavassa sitaatissa pohditaan vastuuta yhtäältä vapaaehtoisuuteen perustuvana ja toisaalta jos siihen liittyy pakottamista. Keppi-sanalla viitataan aiempaan keskusteluun, jossa haastateltavat kertoivat näkemyksiään poliittisten ohjauskeinojen tarkoituksenmukaisuudesta.

H1/M: En mä oikein sitä vastuullisuutta. Semmosta niinku järkipästä toimintaa, sillai mä sen kääntäisin. Joku vastuu, se on liian jäykkä sana. Niinku just sanoit, et se keppi on tavallaan kuinka sä sen itse ajattelet, että jos joku sanoo että sun on pakko nämä laittaa tuonne niin enhän laita, siihen tulee semmonen fiilis, mutta sun täytyy nähdä itse, että mitenkä se menee.

Itsensä vastuullisena pitäminen saattaa luoda vastuullinen-vastuuton vastakkainasettelun, joka tuomitsee toisella tavalla elävät ja tätä pidettiin negatiivisena. Muutamassa perheen haastattelussa todettiin, ettei haluttu kokea tai antaa ymmärtää oman elämäntavan olevan parempi kuin muilla.

H7/N: Se vastuullisuus on vähän semmonen sana, että en mä myöskään ajattele, että mä yksilönä pelastaisin maailman tai että mä toimisin sen paremmin kuin kukaan muukaan, vaan mä ajattelen että sen mun oman mielenrauhan takia mä elän mun elämääni näin. Ja toimin näin ja toki mäki teen semmosia kulutustottumuksia tai ostoksia jotka ei tue sitä, mutta silloin kun mä voin, niin mä pyrin tekemään niin kuin on mun mielestä oikein ja mä koen, että se rikastuttaa mun elämää.

Vastuullisuuteen suhtautuminen ei vaikuttanut kuitenkaan erityisesti siihen, miten ympäristöystävällinen käyttäytyminen näkyi perheen arjessa. Vaikka tunsin itsensä vastuulliseksi, se saattoi kääntyä syyllisyydeksi tai huonoksi omatunnoksi eikä teoiksi.

7 YMPÄRISTÖKANSALAISSUUS PROJEKTISSA JA PERHEIDEN ARJESSA

Tässä luvussa keskityn siihen, millaisissa muodoissa ympäristökansalaisuus näkyi ja toteutui ilmastoperheiden arjessa ja miten sitä edistetään aineiston perusteella. Laajempaa tutkimusongelmana on se, miten tutkijoiden kuvaukset ympäristökansalaisuudesta vastaavat todellisia arjen ihmisiä ja perheitä. Aineistosta voi etsiä vihjeitä, joita voi peilata ympäristökansalaisuudesta käytyyn keskusteluun ja siinä rakennettuun ihmiskuvaan. Ytimessä on kysymys, miten hyvin ympäristökansalaisuus sopii nykyiseen kulttuuriimme ja siinä eläviin ihmisiin? Dobsonin (2003) määrittelemät ympäristökansalaiset ovat kuin utopistisia hahmoja, jotka vallitsevista olosuhteista ja rakenteista välittämättä toimivat vastuullisesti ja täyttäen ekologisia velvollisuuksiaan. Ekohyveellisiä ympäristökansalaisia löytyy jo nyt, mutta he ovat hyvin pieni marginaaliosa väestöstä.

Pyrin tässä luvussa vastaamaan kokoavasti tutkimuskysymykseeni, miten projekti on tukenut eri ympäristökansalaisuuden muotoja. Projektia tarkemmin erittelevillä alakysymyksillä etsin vastauksia siihen, millaisia kokemuksia projektista oli saatu, mitä yhteisöllisyys merkitsi ja kuinka tietoa oli omaksuttu ja levitetty eteenpäin. Tällä tavoin pääsen käsiksi siihen, millä tavoin ympäristökansalaisuuden ajatukset ilmentyvät ilmastoperheiden arjessa. Määrittelen projektia hallinnon pyrkimyksenä voimaannuttaa ja vahvistaa kansalaisiaan tekemään valintoja, jotka edistäisivät muutosta kohti vähähiilistä yhteiskuntaa.

Ilmastoperheiden haastattelut ovat ekologisuudesta kiinnostuneiden käsityksiä ja kuvauksia sekä projektin vaikuttavuudesta että yleisemmin toimijuuden taustalla vallitsevista käsityksistä.

Ympäristökansalaisuus lähti alun perin hallinnon muotoilusta, jossa painotettiin yksilöiden ajattelua ja tietoisuutta ympäristöstä (Scherszynski 2006). Aineistoni perusteella ilmastoperhe-projekti tuki monien perheiden ympäristökansalaisuutta lisäämällä *tietoisuutta* ilmastonmuutoksen hillinnän keinoista ja mahdollisuuksista perheiden arjessa. Tiedollisesti projekti vaikutti tukeneen erityisesti niitä, jotka kokivat asian uudeksi. Monilla osallistujilla oli hyvät pohjatiedot ympäristöasioista, mikä oli

aineiston perusteella yksi projektin haasteista. Projektin alussa voisi olla hyvä kartoittaa osallistujien tiedon tasoa ja sitä, millaista tietoa ja tukea he todella tarvitsevat.

Projektin vahvuutena oli aineiston perusteella tiedon yhdistäminen toimintaan ja elämyksiin sekä sosiaaliin konteksteihin. Myös ilmastonmuutokseen ilmiönä voisi tarttua. Osallistujista osa koki, että arkinen näkökulma oli vailla ymmärrettävää tieteellistä kontekstia. Arkisen tiedon liittäminen uusimpaan tieteelliseen tietoon ja ilmiön moniulotteisuuden avaaminen voisi olla tärkeä lisä, jotta ilmastonmuutoksesta ja sen hillinnästä tulisi ymmärrettävämpi ja perustellumpi asia.

Eniten projekti vaikutti hiilijalanjälkilaskurin tuottaman tiedon kautta, käsityksiin päästöjen lähteistä ja niiden merkittävydestä. Muutamat olivat aineiston perusteella ennalta ajatelleet kierrätyksen olevan merkittävämpi päästöjä vähentävä toimi, kun taas esimerkiksi asumismuodon vaikutus tuli joillekin yllätyksenä. Projekti vaikutti siten osallistujien ennakkokäsityksiin, jotka eivät välttämättä perustuneet tutkittuun tietoon. Joka tapauksessa hiilijalanjälkilaskenta tuotti kaikille perheille uutta tietoa siitä, kuinka paljon omat toimet aiheuttavat kasvihuonekaasupäästöjä.

Ne perheet, jotka eivät kokeneet saaneensa paljonkaan uutta tietoa, kertoivat projektin vahvistaneen silti tunnetta, että he tekevät asioita arjessaan hyvin tai oikein ympäristön kannalta. Projekti tarjosi kaikille elämyksiä ja yhdessä oloa perheen kanssa. Monien mielestä oli hyvä huomata, että omalla asuinalueella asuu myös paljon muita vähähiilisestä elämästä kiinnostuneita ihmisiä.

Aineistosta kävi ilmi, miten toiset odottivat ilmastoperheiden muodostuvan tiiviimmäksi ryhmäksi. Näin tiedon saannin lisäksi prosessiin olisi haluttu liittyvän syvempää vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa. Projekti ei haastattelujen perusteella edistänyt ryhmän yhteisöllisiä mahdollisuuksia niin kuin monet olivat odottaneet. Perheet kaipasivat erityisesti vetäjien ja luennoitsijoiden kannustusta ja aloitteellisuutta ryhmäytymiseen. Koska tapahtumia oli kerran kuukaudessa vuoden ajan, prosessi ei muodostanut kovin intensiiviseksi. Tarjottu informaatio keskittyi enemmän yksilöiden ja perheiden toimintaan kuin yhteistoiminnan mahdollisuuksiin.

Toisena ympäristökansalaisuuden keskeisenä muotona on vastuullisuus. Haastattelujen perusteella ilmastoperhe-projekti vahvisti osallistujien kokemusta *vastuullisuudesta* ja siitä, että jokaisen perheen pienetkin teot ovat tärkeitä. Vastuullisuutta ei nostettu haastatteluissa aluksi erityisesti esille, vaan sitä ilmensivät enemmänkin ajatukset oikein tekemisestä ja järkevistä valinnoista. Näkemyksiä vastuullisuudesta kerrottiin usein vasta, kun kysyin siitä suoraan. Jälkeenpäin olen miettinyt, olisiko ollut parempi pitäytyä pelkästään avoimemmassa kysymyksessä ja lukea vastuullisuus aineistosta sellaisena kuin se tulee, ilman suoraan kysymistä. Toisaalta haastateltavien pohdinta siitä, mitä he ajattelevat vastuullisuudesta, tuntui tärkeältä tutkimustehtävän kannalta.

Vaikka projekti tuntui vahvistaneen vastuullisuutta tehtyjen muutosten kautta, on hankalampi arvioida aineiston perusteella sitä, missä määrin se kykeni vaikuttamaan osallistujien vastuullisuuden tunteeseen. Haastatteluissa ei tuotu esille sitä, että projekti olisi erityisesti vaikuttanut vastuullisuuden tunteen lisääntymiseen. On myös hankala määrittellä, mitkä tehdyistä muutoksista ovat olleet vaikkapa taloudellisin perustein tehtyjä ja mitkä silkasta vastuuntunnosta. Enemmänkin aineiston perusteella voi todeta, että projekti tuki osallistujien vastuuntuntoa sellaisena kuin se oli projektiin lähtiessä.

Ympäristökansalaisuuden näkökulmasta vastuullisuus on omasta toiminnasta johtuvien ympäristövaikutusten hallintaa ja ympäristökuorman pienentämistä ekologisesti kestäväälle tasolle. Vastuullisuus liittyy aina vapautteen toimia, muuten se olisi vain sääntöjen noudattamista. Vapaassa yhteiskunnassa syvemmät muutokset ihmisten toiminnassa eivät synny mekanistisilla hallinnollisilla tai taloudellisilla keinoilla, jotka ovat alttiita muutoksille poliittisen ilmapiirin ja taloudellisen tilanteen vaihdellessa. Ympäristökansalaisuudella haetaan pysyvämpää kulttuurista ja sosiaalista muutosta, joka johtaisi kestävään yhteiskuntaan. (Dobson & Bell 2006, 4-7)

Dobsonin (2003) määrittelemä kansalaisen vastuu ympäristöstä kohdistuu erityisesti toisiin kansalaisiin. Haastatteluissa tuli esille hyvin paljon juuri antroposentrinen näkemys oikeudenmukaisuuden ja vastuullisuuden konteksteissa. Monet korostivat sitä, miten haluttiin jättää tuleville sukupolville hyvä ympäristö. Aineistosta korostui vastuun sitominen lähelle, omiin lapsiin ja tuleviin sukupolviin.

Hiilijalanjälkilaskuri voidaan nähdä projektissa vastuun konkretisoijana. Dobsonin (2003) ehdottaman ekologisen jalanjäljen ja tässä projektissa käytetyn hiilijalanjälkimittarin voi rinnastaa toisiinsa. Hyöty on toiminnan todellisen ympäristökuormituksen näyttäjänä, mutta erityisesti eri arjen osa-alueiden erittely vaikutti olevan hedelmällistä osallistujien kannalta. Hiilijalanjälkimittaus tuo esille sekä suoran että epäsuoran ympäristökuormituksen. Epäsuoria ympäristövaikutuksia ja niiden merkityksiä voi olla hankala nähdä arjessa ilman tällaisia välineitä, ja siksi myös hankala huomioida. Projekti pyrki helpottamaan perheiden mahdollisuuksia arvioida mahdollisimman tarkasti omia kasvihuonekaasupäästöjään, ja sitä kautta motivoimaan heitä vähentämään niitä. Jotkut haastateltavat huomasivat hiilijalanjäljen laskennassa, että vaikka olivat pyrkineet tekemään arjessaan ekologisia tekoja, saattoi omasta toiminnasta aiheutuva suhteellinen ympäristökuormitus olla yllättävän suuri. Näin voitiin jatkossa vaikuttaa oikeasti merkittäviin päästöihin ja niiden vähentämiseen. Toisaalta aineistossa tuli esiin, että jos omien odotusten ja todellisen ympäristökuormituksen väli oli suuri, laskenta ei motivoinut vaan aiheutti turhautumista. Mittauksen hyöty jäi aineiston perusteella melko vähäiseksi.

Ympäristökansalaisuus perää kansalaisten vastuuntuntoa ja oikeudenmukaisuutta toisiaan kohtaan. Tekojemme taustat ja syyt ovat moninaisia ja muuttuvaisia. Ympäristökansalaisuus perustuu ajatukseen, että ihmisten asenteet olisivat muuttumattomampia kuin poliittiset tai taloudelliset toimet. Jos saavuttaisimme kestäväen kehityksen edellyttämät asenteet, ne olisivat pysyvämpiä kuin kulloinenkin poliittinen ilmapiiiri tai taloudellinen tilanne. (Dobson & Bell 2006, 3.)

Oikeudenmukaisuuden vaatimus tai vastavuoroisesti epäoikeudenmukaisuuden kitkeminen yksittäisten perheiden arjen teoilla ei välttämättä tunnu kovinkaan realistiselta. Lisäksi vapaaehtoisuuteen liittyy monia ongelmia, joita myös aineistossa tuli esille, kuten ihmisten oma mukavuudenhalu. Ilmastonmuutoksesta aiheutuva epäoikeudenmukaisuus oli kuitenkin joillakin toimijuuden taustalla, joten se näyttää olevan myös motivoiva tekijä. Erityisesti tuotiin esille epäoikeudenmukaisuus tulevia sukupolvia kohtaan.

Dobsonin (2003, 133-135) ympäristökansalaiselle määrittelemät vastuullisuutta toteuttavat hyveet, kuten huolenpito ja välittäminen, eivät aineistossa kohdistu voimakkaasti kaukaisiksi koettuihin ihmisiin, kuten Dobsonin mukaan olisi tarkoitus. Enemmänkin on huomattavissa, että välittäminen ja huolenpito kohdistuvat oman perheen hyvinvointiin ja lähiympäristöön. Myös omien lasten ja lastenlasten tulevaisuudesta välitettiin.

Haastatteluissa tuotiin esiin sellaista vastuullisuutta, joka on tulevaisuuteen eikä menneeseen luotaavaa. Ihmiset eivät koe olevansa vastuussa ympäristöongelmista, vaan enemmänkin heillä voi olla mahdollisuus ratkaista niitä. Vastuullisuus nähdään mahdolliseksi niissä rajoissa, jotka nyt ovat mielekkäitä. Aineiston perusteella suurempi joukko ei halunnut uhrautua tai olla radikaaleja, eikä halunnut omaksua sellaista vihreyttä, joka on vastakulttuurista. Pienet arjessa toteutettavat valinnat ovat niitä askelia, joita otetaan kohti ympäristökansalaisina olemista. Autoilun tai lentomatkojen vähentäminen tai korvaaminen muilla, pelkästään ekologisista syistä on vielä liian radikaalia. Toisaalta perheiden joukosta löytyi myös sellaisia, jotka etsivät vaihtoehtoja myös lentomatoille.

Aineiston perusteella vastuullisuus ei ole kovin voimakas periaate. Uusien käytäntöjen omaksuminen perustui erityisesti siihen, kuinka hyödyllisiksi ne koettiin. Hyödyllisyys taas usein linkitettiin yhteen arjen sujuvuuden ja mielekkyyden kanssa. Haastatteluissa tuotiin esille sitä, miten arjessa on myös muuta kuin ekologista vastuuta. On myös vastuuta omasta ja lähimmäisten hyvinvoinnista, joka voi joskus olla ristiriidassa ekologisten toimintaperiaatteiden kanssa. Dobson (2003) rajaa oman ajattelunsa ympäristökansalaisesta suppeasti, jotta löytyisi konkreettinen, selkeä perusta ympäristökansalaisen toiminnan ehdoiksi ja lähtökohdiksi. Arkielämä on kuitenkin paljon monimutkaisempaa, jolloin monet Dobsonin ajatukset vaikuttavat liian ihanteellisia ja yleviltä.

Projektin vaikutukset arjen *ilmastotoimijuuteen* ovat rajallisia johtuen perheiden erilaisesta liikkumavarasta toteuttaa tarvittavia muutoksia, joilla pienentää kasvihuonekaasupäästöjään. Tiedon omaksuminen johti useammin pieniin ilmastomyönteisiin tekoihin. Pieniä muutoksia voi pitää silti tärkeänä ja niitä voi

toteuttaa arjessa hiljalleen enemmän. Tällöin arki ei muutu kerralla ja teot eivät tunnu liian isoilta, mikä vaikutti aineiston perusteella olevan tärkeää. Se mikä kenestäkin tuntui pieneltä muutokselta oli varsin subjektiivista ja vertautui myös perheiden aiempiin arkisiin käytäntöihin.

Haastatteluista löytyi karkeasti kolme tyyppiä, miten projekti oli vaikuttanut osallistujien toimijuuteen. Suurimmalle osalle perheistä projekti oli **vahvistanut** toimijuutta. Osallistujat tunsivat, että he saivat tukea sille mitä jo tekivät arjessaan. Osa perheistä oli myös lisännyt sopivia ilmastomyönteisiä tekoja arkeensa.

Oli myös perheitä, jotka olivat kokeneet projektin **herättäjäksi** siten, että vaikkei suurta ekologista asennemuutosta koettu, he innostuivat hyödyntämään vinkkejä arjessaan, motivaattorina erityisesti esimerkiksi taloudellinen hyödyllisyys.

Haastateltavien joukosta löytyi myös **turhautuneiden** joukko, joka koki pettymyksenä sen, että hiililaskurin mukaan oma toiminta ei ollut riittävää, mutta he eivät myöskään kokeneet saaneensa projektista sellaista uutta tietoa tai tukea, joka olisi edistänyt heidän toimijuuttaan arjessa. Turhautuneiden joukossa oli tehty vähän muutoksia arkeen projektin myötä, mutta entiset ekologiset käytännöt jatkuivat.

Hiililaskuri oli työväline, joilla arjen päästöt pyrittiin konkretisoimaan. Toiset odottivat sen tuottavan täsmällistä tietoa, johon voi tukeutua. Tällöin suuntaa-antavuus saatettiin kokea epämääräisyydeksi ja luottamusväli suureksi. Monille laskuri toimi kuitenkin enemmän numeerisena arvona, johon suhtauduttiin vain yhtenä toimintaa perustelevana tekijänä. Hiililaskuri havainnollisti ympäristönäkökulmasta perheiden arjen liikkumavaran, sen mitä he pystyvät tai haluavat tehdä ja missä ei voi tai halua tehdä muutoksia.

Usein muutokset liittyivät hyvinvoinnin ja arjen mielekkyyden lisäämiseen. Oli rentouttavampaa matkustaa töihin bussilla kuin ajaa itse autolla. Sähkön kulutuksen vähentäminen säästi rahaa. Pyöräillessä tai juostessa sai samalla liikuntaa. Monet innostuivat sienten tai marjojen keräilystä. Hyvinvoinnin yhteys ympäristömyönteisiin valintoihin vaikutti olevan monille tärkeää ja sitä kannattaakin korostaa

ilmastoneuvonnassa. Myös perheet itse voisivat olla hyviä innovoimaan miten ilmastotekoja ja arjen hyvinvointia voisi yhdistää uusilla tavoilla.

Muutoksen tekemiseen arjen rutiineissa oli oleellista myös sen hyödyllisyys. Hyödylliset muutokset otettiin vastaan helpommin. Jos autoilun vähentäminen ei ole hyödyllistä perheen arjen kannalta, sellaista muutosta ei haluttu tehdä. Ympäristövaikutus oli yksi päätöksiin vaikuttava tekijä, mutta sitä tarkasteltiin usein suhteessa muihin hyötyihin. Tällaisia muita hyötyjä olivat esimerkiksi taloudellisuus tai liikkumisen nopeus ja vaivattomuus.

Arjen sujuvuus nousi haastatteluissa yhdeksi keskeiseksi muutoksien toteuttamiseen vaikuttaneista tekijöistä. Sujuvaan arkeen liittyivät esimerkiksi liikkumistavat ja ruokailujen järjestäminen, erityisesti lapsiperheissä. Jos perheessä arki oli toimivaa, eivät suuremmat muutokset näyttäytyä järkevinä tai mielekkäinä. Esimerkiksi työ- tai harrastuspaikat eivät vaihdu sen vuoksi, että liikkuminen sinne vaatii omaa autoa.

Haastateltavat pohtivat myös sitä, miten tulevaisuudessa voi tehdä suurempiakin muutoksia, kuten asunnon lämmitystavan tai asumismuodon vaihtaminen, vaihtoehtoiset lomailumuodot ja autottomuus. Muutosten tekemisen ajallinen mittakaava on siis otettava huomioon. Suurempia muutoksia ei välttämättä koeta mielekkääksi tehdä kovin nopeasti, vaan niitä harkitaan tarkkaan. On myös huomattava, että tällä tutkimuksella on kartoitettu vain projektivuotena, lyhyen ajan sisällä tehtyjä muutoksia. Ilmastonäkökulmasta suurempaa vaikuttavuutta olisi saattanut tuoda esimerkiksi ryhmänä tehdyt ilmastoteot, kuten ehdotettu sähkösopimusten kilpailuttaminen. Se ei ehkä olisi tuonut suurta muutosta arkeen, mutta suurempaa muutosta päästöjen vähentämiseen.

On kuitenkin kriittisesti pohdittava, miksi perheet kokivat, ettei haastavampia muutoksia ollut mahdollista tai mieluista tehdä. Projekti vaikutti kannustavan enemmän pieniin tekoihin, koska tapahtumat olivat keskittyneet pieniin arkisiin käytäntöihin monilla eri osa-alueilla. Jokainen lisäsi siis omiin elämäntapoihin sopivia asioita. Kuten analyysiluvussa totesin, suuremmat teot näyttävät vaativan vahvemmat kannustavat elementit, joka voisi tarkoittaa tämän aineiston perusteella arjen sujuvuuteen ja

mielekkyyteen vaikuttavia toimia. Tämä ei ole täysin linjassa Dobsonin (2003) ajattelun kanssa. Hänen mukaansa ihmisten tulisi tehdä osansa, olla hyveellisiä ja vastuuntuntoisia, koska he haluavat tehdä oikein. Pienissä muutoksissa tämä näyttääkin toimivan, mutta suuremmissa muutoksissa vastuullisuus voi tuntua uhraukselta.

MacGregorin (2006) feministinen kritiikki ympäristökansalaisuutta kohtaan toi esille sen, miten naiset ovat toisaalta merkittävässä asemassa ympäristöasioita edistäessä. Kun ympäristövastuuta ulotetaan yksityiselämään, naisten rooli voi korostua. Naisten on perinteisesti nähty vastaavan monista kotiin liittyvistä valinnoista. Vähähiilisen elämän toteuttamisessa suurempi painotus on liikkumisella ja asumismuodolla, jotka vaikuttivat olevan tasa-arvoisemmin päätettyjä asioita perheissä. Tämän aineiston valossa ei tullut erityisesti esiin, että naiset olisivat olleet vastuussa ekologisista valinnoista ja toimista enemmän kuin miehet.

Koko perhettä koskevana projektina ilmastoperhetoiminta oli monien mielestä onnistunutta ja mahdollisti paremmin tiedon yhteistä käsittelyä ja tietoisuuden vaikuttamisen arjen toimintaan. Tästä voidaan päätellä, että perhekeskeisyys on ollut hyvä ja tärkeä lähtökohta. Projektissa on ymmärretty, että perhe on informaation kohteena tärkeä yksikkö, koska yksilöt elävät ja rakentavat arkea yhdessä. Ympäristökansalaisuuden yhteen ongelmakohtaan, eli individualismin painottamiseen on tällä tavalla löydetty tärkeä yhteisöllinen ulottuvuus.

Arki miellettiin haastatteluissa usein yksityiseksi ja henkilökohtaiseksi, mutta joillakin oli halukkuutta pohtia, miten arkea voisi järjestää yhteistoiminnallisemmin. Ilmastoperheryhmässä tutuksi tuleminen ja yhteisten asioiden löytäminen olisivat voineet synnyttää yhteistoimintaa ja sosiaalisia innovaatioita tukemaan vähähiilistä elämää. Monet arkiset yhteistoimintamuodot vaativat jäsenten läheisen sijainnin toisiinsa. Tässä projektissa oli mukana maantieteellisesti melko iso asuinalue, jota ei haastatteluissa mielletty tarpeeksi pieneksi. Tässä olisi voinut asiaa tukea esimerkiksi naapurustojen mukanaolo.

Yksilöllisistä toimista tulee helpommin kollektiivisia, kun ihmisillä on yhteisiä käytäntöjä ja asenteita. Toisaalta samalla asuinalueella, samassa naapurustossa yhteiset

ongelmat vähähiilisen elämän toteuttamiseksi voivat edesauttaa yhteisiä ratkaisuja ja sosiaalista painetta tai sosiaalista hyväksyntää kohti toivottua muutosta. Dobson (2003, 103) on ottanut kantaa kollektiiviseen toimintaan hyvin kevyesti. Hänen mukaansa ”ecological citizens will avail themselves of the opportunities for collective action with which political system present them.” Kollektiivista toimintaa tarvitaan, mutta fokus on yksilöissä. Kansalaistekojen keskiössä ovat ennen kaikkea omasta toiminnasta aiheutuvat ympäristövaikutukset ja niiden hallinta.

Kennedyn (2011, 853) mukaan ihmiset kommunikoivat ja järjestävät arkeaan ekologisemmin jos tuntevat toisensa hyvin, ovat samanlaisessa elämäntilanteessa tai ovat orientoituneet yhteisöllisemmin arjen järjestämiseen. Tällöin myös ympäristökansalaisuus vahvistuu. Yhteistoiminnallisuus arjessa oli vielä monille haastateltaville vieras ajatus. Toisaalta se oli myös uusi näkökulma, jota ei osattu vielä miettiä oman arjen kannalta. Perheistä löytyi myös sellaisia, joista olisi ollut potentiaalia vastuunottoon syvemmissä yhteistoiminnassa tai verkostoitumisessa. Yhteistoiminnan tai verkoston kautta projekti olisi voinut jäädä alueelle konkreettisemmin.

Projektin tavoitteet eivät olleet sinänsä alueellista yhteisöllisyyttä painottavat, joten projektin tehtävä ei ollut juurruttaa yhteisöllisiä toimintatapoja alueelle. Yhteisöllisyyden ajatus oli ehkä enemmän perhekohtaisuutta korostavaa. Perheiden välistä vuorovaikutusta toivottiin syntyvän omaehtoisesti tapahtumien yhteydessä. Projekti toimi lopulta siltä osin enemmänkin foorumina ja ihmisten kohtaamispaikkana, jota oli mahdollisuus hyödyntää. Yhteistoimintaa käsiteltiin projektin loppuvaiheessa, mutta sitä olisi voitu käsitellä aiemmin, jolloin osallistujat olisivat voineet orientoitua ryhmään yhteisöllisemmin.

Jotta uusia vähähiilisiä arjen käytäntöjä omaksuttaisiin laajemmin, tarvitaan ensin edelläkävijöitä ja esimerkkejä. Projektissa perheille asetettiin tavoitteeksi olla esimerkkinä muille tamperelaisille ja viedä viestiä eteenpäin vertaisvuorovaikutuksen kautta. Oma luonne ja sosiaalinen ympäristö vaikuttivat oleellisesti siihen, kuinka paljon ja miten tietoa välitettiin muille. Toisilla oli enemmän halukkuutta tällaiseen, haluttiin tuoda ilmastoperheenä olemista muiden tietoisuuteen ja jakaa tietoa työpaikalla ja lähipiirissä. Tämän koettiin myös tuovan vaikuttavuuden tunnetta, jos joku muukin

innostuu asiasta. Jotkut kokivat työpaikan tärkeäksi vaikuttamispaikaksi ja se lisäsi monesti vaikuttavuuden tunnetta.

Monet perheet osallistuivat median haastatteluihin ja antoivat näin julkisesti tiedon pyrkimyksensä toimia arjen päästöjä vähentäen. Tämä toi myös tärkeää näkyvyyttä projektille ja ilmastoystävällisille käytännöille laajemmin. Toisille ekologinen elämäntapa ja valinnat ovat enemmän yksityisiä ja henkilökohtaisia, joko omasta halusta tai sosiaalisen piirin vaikutuksesta. Kaikki eivät kokeneet mielekkääksi kertoa ilmastoperheenä olemisesta julkisesti.

Monet haastateltavat vaikuttivat tuntevan erilaisuutta toimiessaan ekologisesti. Ekologisuudesta puhuminen koettiin hankalaksi, koska sen oli havaittu aiheuttavan vastapuolelle huonoa omatuntoa, syylistymistä tai omien valintojen perustelemista ja selittelyä. Erityisesti tässä nähtiin riskinä itsensä korostaminen paremmaksi ihmiseksi. Haastattelujen perusteella haasteena on se, miten projektin kokemuksista voisi kertoa omissa sosiaalisissa piireissä ilman leimaantumista.

Ekologisuus on vahvasti politisoitunut ja ideologisuus sekä stereotyyppiset leimat, kuten viherpiiperryks, hippisuus tai vihreys voidaan kokea taakaksi. Arjessa elämäntavoista puhumiseen näyttäisi monella liittyvän sosiaalisen hyväksymisen ehto, jolloin asioita viestittiin eteenpäin enemmänkin niille, joiden tiedettiin olevan ympäristöasioista kiinnostuneita. Lisäksi kommunikoinnissa kiinnitettiin huomiota hienovaraisuuteen. Ilmastoperheenä olemisesta ei aktiivisesti puhuttu, jos kommunikointiin liittyi sosiaalinen riski.

Dobsonin (2003) ajatusta ympäristökansalaisuudesta on kritisoitu liiasta individualismista ja yksilöiden vastuuttamisesta. Kuitenkin tämä kehityskulku näkyy myös hallinnon toimissa ja liberaalin markkinatalouden logiikassa. Tämän aineiston perusteella ihmiset haluavat vaikuttaa ympäristöongelmien ratkaisuun omilla valinnoillaan, yksityisen elämän piirissä enemmän kuin julkisilla areenoilla. Kansalaisuus tai sen ilmentäminen ei vaikuta olevan kovin julkispainotteista. Perinteisiä keinoja, kuten äänestäminen mainittiin, mutta sekin usein koettiin hitaaksi vaikuttamistavaksi.

Monet myös kokivat, että kulttuurinen muutos lähtee yksilöistä ja vaikuttamiskeinot ovat ennen kaikkea yksilötasolla. Oman arjen toimijuuden koettiin olevan suoraa ja nopeaa. Omat vaikutusmahdollisuudet sidottiin toimintaan, esimerkiksi kuluttamisen kautta. Tällöin ympäristökansalaisuuteen kannustava kehityskulku vaikuttaa oikeutetulta ja sosiaalisesti kestävältä. Lisäksi osa perheistä oli valmiita myös joidenkin arkisten toimien järjestämiseen yhteistoiminnan kautta. Yhteistoiminnallisuuteen kannustaminen vähentäisi myös vastuun yksilöllistymistä.

Kennedy (2011) on tutkinut epävirallista naapurustoverkoston ympäristökansalaisuuden ilmentymisenä, ja on sitä mieltä, että ekologisten elämäntapojen sosiaaliset kontekstit ovat tärkeitä, jos halutaan kulttuurista muutosta. Kennedyn mielestä ympäristökansalaiset ovat potentiaalisempia toimijoita kollektiiveina kuin yksilöinä. Aineistoni tukee tätä ajatusta tietyssä määrin. Monilla osallistujilla oli yhteisöllisyyden toiveita, erityisesti oman toimijuuden ja oppimisen syventämisen kannalta. Monet odottivat, että ilmastoperheet olisivat olleet tiiviimpi ryhmä, jossa olisi ollut valmius yhteistyöhön. Projektilla oli siis mahdollisuus muodostaa ilmastoperheistä kollektiivisempi joukko, mutta toimintatavat vahvistivat enemmän perheen keskinäistä toimijuutta.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Jos kansalaisten toiminta ja osallistuminen koetaan ilmastonmuutoksen hillinnän kannalta tärkeäksi, on ollut tarpeellista tutkia tarkemmin mitä ehtoja ja mahdollisuuksia niihin liittyy. Vähähiiliseen yhteiskuntaan siirtyminen on monien yhteiskunnallisten toimijoiden mielestä mahdollista nopeammin, jos kansalaiset omaksuvat sitä tukevia käytäntöjä ja asennemuutoksia vapaaehtoisesti.

Mielestäni yhteiskuntatieteellinen ympäristöpoliittinen tutkimus kaipaa ympäristökansalaisuuden tapaisia käsitteitä, jotka avaavat uusia tapoja nähdä ihmisiä, yhteisöjä ja yhteiskuntia. Ilmastokriisin globaali luonne ja arkisiin toimiin keskeisesti ulottuvat hillinnän keinot antavat aihetta pohtia kansalaisen määritelmiä ja uusia sisältöjä. Ympäristökansalaisuus monine sisältöineen ja merkityksineen on avannut

keskustelun siitä, mitä aktiivinen kansalaisuus yhteiskunnassa voisi tarkoittaa. Ympäristökansalaisuuden vahvistaminen voidaan nähdä hallinnon poliittisena projektina, jolla edistetään kansalaisten vapaaehtoista muutosta kohti tiettyjä päämääriä, tässä tapauksessa vähähiilistä yhteiskuntaa.

Ympäristökansalaisuuden voi tulkita olevan kaikkea sitä, mitä toteutamme vapaaehtoisesti ilman lakien määräystä, taloudellisia sanktioita tai kannustimia. Ympäristökansalaisuus on yksi tapa määritellä yksilön ympäristöpoliittista toimijuutta. Ympäristökansalaisuus tuo luontevasti mieleen julkisissa ja poliittisissa yhteisöissä ympäristöasioita edistävät ihmiset, esimerkiksi kansalaisjärjestöjen aktiivit.

Yhtä lailla on perusteltua tämän tutkimuksen perusteella, että yksityiset teot ovat niitä, joilla ihmiset tuntevat todellisia vaikutusmahdollisuuksia osallistua ilmastonmuutoksen hillintään. Omien toimien hallinta ympäristönäkökulmasta oli monelle ilmastoperheelle hyvin tärkeä osa arkea. Tällöin on aiheellista pohtia, onko ekologisessa kontekstissa eroa niillä toimilla, joilla pyritään vaikuttamaan poliittisilla areenoilla kuin niillä, joilla halutaan vaikuttaa yksityisessä arjessa. Nämä molemmat voisi katsoa yhtäläillä kansalaistekojen piiriin yhteiskunnassa, jossa halutaan edistää vähähiilistä arkea.

Ympäristökansalaisuuden yksityistä elämänpiiriä ja vastuuta korostavat käsitykset luovat normatiivista kuvaa siitä, miten kansalaisten tulisi järjestää ja hallita omaa arkeaan ja vähentää henkilökohtaista ympäristökuormitustaan. Kansalaisuuden ytimessä on tällöin vastuu hallita oman arkensa ympäristövaikutuksia.

Monet ilmastoperheet kokivat, etteivät ilmastoteot tarkoita välttämättä suuria vaatimuksia tai kaikesta luopumista. Osallistujat pitivät monia ilmastotekoja helppoina ja perheen hyvinvointia edistävinä. Suurelta osalta ihmisistä löytyy potentiaalia pieniin tekoihin, joita ilmastoperheet ovat tehneet. Arjen liikkumavaraa on paljon myös ekologisia arvoja vähemmän tärkeänä pitävillä, jos ilmastohyödyt liitetään muihin hyvinvoinnin kannalta tärkeisiin asioihin. Ilmastoneuvonnassa huomion kiinnittäminen arkisiin käytäntöihin on siis oleellista. Lisäksi helppous ja mielekkyys kannustivat ihmisiä ilmastotekoihin, joten niihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

Projektissa tehtiin näkyväksi se, mitä osallistujaperheet voivat vallitsevassa tilanteessa, rakenteissa ja toimintaympäristössä tehdä päästöjen vähentämiseksi. Samalla he saivat eväät siihen, miten suuremmissa päätöksissä he voivat vaikuttaa päästöjensä määrään. Projektin kautta on näin voitu helpottaa muutoksia, joita tulevaisuudessa politiikka, talous tai luonto ehkä pakottavat tekemään.

Muutosten tekemisessä lopputulos oli perheissä melko samankaltainen. Pienet muutokset olivat mahdollisia kaikissa perheissä, mutta suuremmat muutokset olivat haastavampia eivätkä tuntuneet mielekkäiltä. Tutkimuksen keskeinen löydös on se, kuinka arjen sujuvuus nostettiin monissa perheissä tärkeään rooliin. Vähähiilinen elämä vaatii tällä hetkellä kyseenalaistamaan monia arjen sujuvuuden kannalta oleelliselta tuntuvia asioita, kuten liikkumisen nopeuden. Jos muutos koettiin sujuvuutta heikentäväksi, sitä ei koettu mielekkääksi. Tämän tutkimuksen valossa arkielämän ympäristökansalaisuuteen kietoutuvat yhteen vastuullisuus, hyödyllisyys ja ympäröivät sosiaaliset ja kulttuuriset normit.

Mahdollisuutemme vaikuttaa toimintaamme ovat erilaisia, jolloin tutkimukseni perusteella pitäisi keskittyä tunnistamaan omassa arjessa ne paikat ja kohdat, joihin voi ja haluaa vaikuttaa. Projekti on tukenut tätä ajatusta tarjoamalla mahdollisimman monipuolista toimintaa ja tietoa sekä antamalla osallistujille vapauden poimia ideat, jotka sopivat omaan arkeen. Erityisesti projektissa on haluttu välttää ajatusta, että annetut ohjeet kertoisivat, kuinka tulisi elää oikein.

ILMANKOS oli kunta-aloitteinen projekti, jossa painottui yksilöiden omaehtoisen aktiivisuuden vahvistaminen. Tämä yksilövastuullisuuden painotus oli yllättävänkin vahvaa ottaen huomioon, että projektilla oli potentiaalinen yhteisöllinen ulottuvuus. Jos resursseja halutaan kohdistaa yhteisöllisyyteen, tiedon ja uusien käytäntöjen omaksumisen edistämisen muotona, pitäisi tästä viestiä selkeämmin. Ympäristökansalaisuuden kollektiivisen toteutumisen kannalta perheitä tulisi kannustaa toimimaan yhdessä, ja etsimään vastauksia arjen ja vähähiilisen elämän yhdistämiseen liittyviin ongelmiin. Tämä ehkä edellyttää samantyyppisten perheiden esimerkiksi lapsiperheiden yhdessäoloa, jolloin perheillä on yhteistä kokemuspintaa ja yhteisiä ongelmia, joita ratkaista. Aineiston perusteella yhteisöllisyys tarvitsee

yhteiseksi koettuja asioita, elämäntilanteen tai samanlaisen orientaation. Tärkeää on myös pohtia, millainen toiminta loisi ihmisten välille enemmän keskustelua ja vuorovaikutusta.

Aineisto osoittaa, että perheet ovat vastuuntuntoisia ilmastonmuutoksen hillinnässä, mutta ongelmallista on abstraktin ilmiön liittäminen arkiseen päätöksentekoon. Arjessa on usein kyse konkreettisista ja yksinkertaisista asioista, kuten lomamatkasta lämpimään. Lomamatkan tekemättä jättäminen ympäristöperustein ei näyttäydä perheille järkevänä valintana. Vähähiilisen elämän ihanne ja toteuttaminen voivat tuntua uhraukselta.

Ihmiset eivät halua mennä ajassa taaksepäin vaan haluavat elää nykyaikaa, joten on keksittävä ratkaisuja, jotka innostavat ekologisuuteen nykyisessä kulttuurissamme. Tarvitsemme enemmän ilmastoperheiden kaltaisia esimerkkejä, yksilöitä ja perheitä, jotka ovat valmiita ottamaan askeleita ensimmäisenä, joita muut voivat seurata. Suurempi muutos näyttäisi edellyttävän sosiaalista hyväksyntää, joka voi mahdollistua helpommin, jos asiasta tulee tuttua ja normaaliksi määriteltyä. Tällä perusteella ympäristökansalaisuuteen pitäisi saada mukaan enemmän kehityskaarta ja välimuotoja, joilla kurotetaan kohti utopistisenakin pidettyjä ajatuksia vastuullisuudesta ja hyveellisestä kansalaisesta. .

Ympäristökansalaisuuden keskiössä on ajatus kansalaisuuden ja velvollisuuksien laajentamisesta kohti ihmisten arkea. Voi olla myös tähdellistä pohtia arkisen elämän kulttuurista rakentumista ja sen merkityksiä ympäristökansalaisuuden toteutumisessa. Suomalainen arki vaikuttaa haastattelujen perusteella olevan melko yksityistä ja henkilökohtaista, perusyksikkönä on oma ydinperhe. Tämä voi erota hyvinkin paljon vaikkapa eteläeurooppalaisen tai kiinalaisen perheen arjesta.

Vihreän utopian ja todellisen maailman välisen kuilun kaventaminen on ympäristökansalaisuuden teoretisoinnin seuraava askel. Monet tuntevat vastuullisuutta, mutta arjessa painotettiin arjen sujuvuutta, perheen hyvinvointia ja niihin kiinnitettyjä järkeviä ja hyödyllisiksi koettuja valintoja. Mielekkäät teot olivat usein sellaisia, joiden seurauksia ja vaikutuksia pystyi konkreettisesti huomaamaan, kuten kierrätys, jätteiden

vähentäminen tai energiansäästö. Ympäristökansalaisuuteen tulisi siis liittää enemmän inhimillisyyttä ja kollektiivisempaa ihmiskuvaa. Arjen ympäristötoimijuus ei ole pelkästään individualistista vaan tämän aineiston perusteella vahvasti perheeseen sitoutuvaa.

LÄHTEET

Ahonen, Sanna. 2011. Kestävää elämäntapaa edistävät hankkeet Pohjoismaissa. TemaNord 565. Sähköinen dokumentti luettavissa: <http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2011-565>

Barry, John. 2006. "Resistance is fertile: from environmental to sustainable citizenship" teoksessa Andrew Dobson & Derek Bell (Toim.) Environmental citizenship. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Berg, Annukka. 2008. "Hyljeksityt säännökset, kiistelty verotus ja tehoton tieto" teoksessa M Lammi, J Mäkelä & J Varjonen (Toim), Kulutuksen politiikat arjen muovaajana. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirjoja 4. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.

Curry, Patric. 2000. Redefining community. Towards an ecological republicanism. Biodiversity and Conservation 9 (8): 1059-1017.

Dobson, Andrew. 2003. Citizenship and the environment. Oxford University Press.

Dobson Andrew, Derek Bell. 2006. "Introduction" teoksessa Andrew Dobson & Derek Bell (Toim.) "Environmental citizenship". Cambridge, MA: The MIT Press.

Gabrielson, Teena. 2008. Green citizenship: a review and critique. Citizenship Studies, 12 (4): 429-446.

Hirsjärvi, Sirkka, Helena Hurme. 2008. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka, Pirkko Remes, Paula Sajavaara. 2009. Tutki ja Kirjoita. 15 uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Ilmankos 2012. Ilmankos-projektin Internetsivusto www.ilmankos.fi. (Viitattu 27.5.2012).

Kennedy, E.H. 2011. Ecological citizenship and social network: observing a "virtuos circle" in action. Environmental Politics 20 (6): 843-860.

Koskinen, Sanna. 2010. Lapset ja nuoret ympäristökansalaisina – ympäristökasvatuksen näkökulma osallistumiseen. Nuorisotutkimuksen julkaisuja 98. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto.

Latta, P. Alex. 2007. Locating democratic politics in ecological citizenship. Environmental Politics 16(3): 377-393.

MacGregor Sherilyn. 2006. "No sustainability without justice: a feminist critique of environmental citizenship" teoksessa Andrew Dobson & Derek Bell (Toim.), Environmental citizenship. Cambridge, MA: The MIT Press.

Markkula, Annu. 2011. Consumers as ecological citizens in clothing markets. Väitöstutkimus. Aalto yliopisto. Kauppakorkeakoulu.

Melo-Escrihuela, Carme. 2008. Promoting ecological citizenship: rights, duties and political agency. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 7 (2): 113-134.

Peltonen, Lasse, Janne Roininen, Sanna Ahonen, Terttu Nupponen ja Ruusu Tuusa. 2011. Ilmastonmuutos ja kansalaisosallistuminen. ILMANKOS-hankkeen tutkimus- ja kehittämisosion loppuraportti. Sitran selvityksiä 45.

Sherszynski, Bronislaw. 2006. "Local landscapes and global belonging: Toward a situated citizenship of environment" teoksessa Andrew Dobson & Derek Bell (Toim.), *Environmental Citizenship*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Tuomi, Jouni, Anneli Sarajärvi. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Valencia Saiz, A. 2005. Globalisation, cosmopolitanism and ecological citizenship. *Environmental Politics* 14 (2): 163-178.

Waterton, C, R Ellis. 2004. Environmental citizenship in the making: the participation of volunteer naturalists in UK biological recording. *Science & Public Policy*, 31(2): 95-105.

Wolff, Johanna, Katarina Brown, Declan Conway. 2009. Ecological citizenship and climate change: perceptions and practice. *Environmental politics* 18 (4): 503-521.

LIITE 1: TEEMAHAASTATTELURUNKO

Ilmastoperhetoiminta

- Mikä sai teidät lähtemään mukaan ilmastoperhetoimintaan?
- Millaisia ekologisia käytäntöjä arjessanne on ollut aiemmin?
- Mikä ilmastoperhetoiminnassa on ollut hyvää/huonoa/innostavaa/kiinnostavaa/tärkeää/parannettavaa?
- Miten toimintaa voisi kehittää?
- Millaisena olet kokenut hiilijalanjälkimittarin käytön?
- Millainen yhteisö ilmastoperheistä on mielestänne muodostunut?
- Millaista vuorovaikutusta perheiden välillä on ollut projektin aikana/jälkeen?
- Onko projektin jälkeen muodostunut omaehtoista toimintaa/jatkuvuutta? Olisitko toivonut sitä olevan?
- Millaista yhteistoimintaa vähähiilisen elämäntavan edistämiseksi tarvittaisiin?

Arjen valinnat:

- Mitä asioita olette pyrkineet muuttamaan arjessanne?
(Aiheet: kulutus, ruoka, energia, liikkuminen)
- Mitkä muutokset ovat olleet helppoja toteuttaa? Mitkä vaikeita?
- Mitkä toimet koette tärkeimmäksi toteuttaa?
- Onko asioita joihin haluaisitte arjessanne vaikuttaa, mutta ette koe mahdollisuutta?
- Mitkä ovat mielestänne suurimmat esteet vähähiilisille valinnoille arjessanne?
- Oletteko huomanneet arjessanne rutiineja tai tapoja, joita on hankala muuttaa?
- Millaista tietoa/tukea tarvitsisitte vähähiilisen elämäntavan toteuttamiseksi?
- Millaisiin tekoihin/valintoihin olisitte valmiita, missä tulee raja vastaan? Mukavuusalue? Mistä et luopuisi missään nimessä?

Sosiaaliset suhteet

- onko perheen sisällä käyty keskusteluja?
- Onko ilmennyt intressiristiriitoja?
- Onko joku perheenjäsen joutunut/halunnut vetovastuuseen?

- miten osallistuminen näkyy muissa sosiaalisissa piireissä? (naapurit, sukulaiset, ystävät, työpaikka?)
 - o Millaista suhtautumista on ollut?
 - o Onko tietoa jaettu eteenpäin? Kenelle? Miten?

Ympäristövastuullisuus:

- Millaisia tunteita ilmastonmuutos herättää?
- Kenelle kuuluu vastuu ilmastonmuutoksen torjumisessa? Miksi?
- Mikä on yksilön vastuu?
- Kenelle/mille tunnet vastuullisuutta?
- Millaisena koet ympäristövastuullisuuden merkityksen perheenne arjessa?
- Miten koet perheesi vaikutusmahdollisuudet ilmastonmuutoksen hillinnässä?
- Miten haluatte/voitte muilla tavoin kansalaisina vaikuttaa?